BIRLEŞEN
MILLETLER
GURAMASY
TÜRKMENISTAN

Türkmenistanyň hökümeti bilen Birleşen Milletler Guramasynyň arasynda durnukly ösüş ugrunda 2021-2025-nji ýyllar üçin hyzmatdaşlygyň çarçuwaly Maksatnamasy

Ygrarlylyk beýannamasy

Türkmenistanyň Hökümeti we Birleşen Milletler Guramasy, "... *ykdysady taýdan ösen, sosial taýdan goralýan we ekologiýa taýdan arassa jemgyýeti*"[1] döretmek maksady bilen ýurduň milli strategiýasyna ýetmek üçin hyzmatdaşlyk etmäge ygrarly bolýarlar.

Durnukly ösüş babatynda hyzmatdaşlyk boýunça çarçuwaly maksatnama (Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasy) 2025-nji ýyla çenli Türkmenistanyň Hökümetiniň we BMG ulgamynyň bilelikdäki hereketleri üçin görkezme bolar. Bu Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasy geçen ýyllardaky hyzmatdaşlygymyzyň üstünligine esaslanýar we Durnukly ösüş maksatlaryna (DÖM) we adam hukuklary boýunça halkara borçlaryna laýyk gelýän ýurduň ileri tutulýan ugurlaryna ýetmek maksady bilen Türkmenistanyň Hökümetiniň we BMG-niň ulgamynyň ýakyn hyzmatdaşlyk etmek baradaky bilelikdäki borçlaryny özünde jemleýär. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň çäginde garaşylýan köpçülikleýin netijeler, Türkmenistanyň halky üçin uzak, sagdyn we abadan durmuşy üpjün eder.

Aşakda gol çekmek bilen, gatnaşyjy hyzmatdaşlar bu Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasyny goldaýarlar we onuň netijelerini gazanmak üçin özleriniň bilelikdäki borçlaryny nygtaýarlar.

Türkmenistanyň Hökümeti tarapyndan	**Birleşen Milletler Guramasy tarapyndan**
Raşit Meredow **Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň başlygynyň orunbasary, Daşary işler ministri**	**Ýelena Panowa** **Birleşen Milletler Guramasynyň Türkmenistandaky hemişelik utgaşdyryjy**

[1]Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň 2011–2030-njy ýyllar üçin Milli maksatnamasy. (DYÖMM).

Gollar

BMG[2] edaralarynyň aşakda gol çeken ygtyýarly wekilleri 2021-2025-nji ýyllar aralygynda Türkmenistanyň Hökümeti bilen Birleşen Milletler Guramasynyň arasynda Durnukly ösüş babatynda hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasyna gol çekdiler we hyzmatdaşlygyň ileri tutulýan ugurlaryna we hyzmatdaşlygyň netijelerine bilelikde ygrarlydyklaryny Aşgabatda ___ __________ 2020 ý. tassykladylar.

BMG-niň edaralary	Goly
Halkara Zähmet guramasy (HZG) Olga Kulaýewa Müdir, HZG-nyň Gündogar Ýewropa we Merkezi Aziýa we Mynasyp işler boýunça tehniki goldaw toparynyň Ýurtlaýyn býurosy	____________________
Halkara Migrasiýa Guramasy (HMG) Azat Atajanow HMG-nyň edarasynyň ýolbaşçysy	____________________
Birleşen Milletler Guramasynyň azyk we oba hojalygy Guramasy (FAO) Wiorel Gusu Merkezi Aziýa boýunça sebit içre utgaşdyryjysy	____________________
Birleşen Milletler Guramasynyň Ösüş Maksatnamasy Natia Naswlişwili Türkmenistandaky hemişelik wekiliniň wezipesini w.ý.ý.	____________________
BMG betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak boýunça Edarasy Oktawian Biwol Ýewropa sebiti bölüminiň başlygyn	____________________
Birleşen Milletler Guramasynyň bilim, ylm we medeniýet meseleleri boýunça guramasy (UNESCO) Swetan Swetkowski ÝUNESKO-nyň Türkmenistandaky wekili	____________________
Birleşen Milletler Guramasynyň Ýewropa Ykdysady Komissiýasy (ÝYK) Nikolas Dat-Baron Maksatnamalary dolandyrmak boýunça bölüminiň başlygy	____________________
Birleşen Milletler Guramasynyň Daşky gurşaw boýunça maksatnamasy (UNEP) Aýdaý Kurmanowa Merkezi Aziýa bölüminiň başlygy	____________________

[2] BMG-niň Edaralary iňlis diliniň elipbiý tertibi boýunça sanalyp geçilýär

BMG-niň edaralary	Goly
Birleşen Milletler Guramasynyň Aziýa we Ýuwaş ummany üçin ykdysady we durmuş komissiýasy (ESCATO) Nikolaý Pomoşnikow Demirgazyk we Merkezi Aziýaüçin sebitiçre bölüminiň başlygy	______________________
Birleşen Milletler Guramasynyň Ilat Gaznasy (UNFPA) Juliýa Wallese UNFPA-nyňTürkmenistandaky ýurtlaýyn direktory	______________________
Birleşen Milletler Guramasynyň Ilatly nokatlarboýunça maksatnamasy (UN-Habitat) Raf Tuts Direktor, Global çözgütleri bölümi	______________________
Birleşen Milletler Guramasynyň Bosgunlaryň işi boýunça Ýokary Komissarlygynyň Edarasy (UNHCR) Ýasuko Oda Merkezi Aziýa üçin sebitleýin wekili/sebit utgaşdyryjysy	______________________
Birleşen Milletler Guramasynyň Çagalar gaznasy (UNISEF) Kristin Weýgand UNISEF-iň Türkmenistandaky wekili	______________________
Birleşen Milletler Guramasynyň Senagat Ösüşi Guramasy (UNIDO) Ýasek Sukrowski Ýewropa we Merkezi Aziýa ýurtlary boýunça sebitleýin býurosynyň başlygy, Maksatnamalar, hyzmatdaşlyk we meýdan integrasiýasynyň departamenti	______________________
Birleşen Milletler Guramasynyň Neşeler we jenaýatlar bölümi (UNODC) Aşita Mittal UNODC-yň sebit wekili, Merkezi Aziýa üçin sebit bölümi	______________________
Birleşen Milletler Guramasynyň Adam pukuklary boýunça Ýokary Komissarynyň Edarasy (OHCHR) Rişard Komenda Merkezi Aziýa boýunça sebit wekili	______________________
Birleşen Milletler Guramasynyň Taslama hyzmatlary boýunça Edarasy (UNOPS) Moin Karim Ýewropa we Merkezi Aziýa ýurtlary boýunça sebit direktory	______________________
Bütindünýä saglygy goraýyş guramasy (BSGG) Hans Klüge BSGG-nyň Ýewropa sebiti boýunça Býurosynyň Direktory	______________________

Gysgaça mazmuny

Birleşen Milletler Guramasynyň Durnukly Ösüş babatyndaky Hyzmatdaşlygyň Çarçuwaly maksatnamasy (Çarçuwaly maksatnama) BMG-niň ulgamy bilen Türkmenistanyň Hökümetiniň arasyndaky 2021-2025-nji ýyllar üçin hyzmatdaşlygyň strategiki maksatnamalaýyn resminamasy bolup durýar. Çarçuwaly maksatnama Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň milli maksatnamalary[3] bilen pugta baglanyşyklydyr we ýurduň 2030-njy ýyla çenli döwür üçin Durnukly ösüşiň Gün tertibine we adam hukuklary boýunça halkara borçnamalaryna ygrarlydygyny görkezýär.

Meýletin milli syna (MMS)[4] görä, Türkmenistan durmuş syýasaty, ykdysady ösüş we daşky gurşawy goramak ugurlarynda ep-esli öňegidişlik gazandy. Şol bir wagtyň özünde, ýurt döwlet statusy we aragatnaşyk mümkinçilikleri bilen baglanyşykly durnukly ösüşe päsgel berýän kynçylyklar bilen ýüzbe-ýüz bolýar; ykdysadyýeti diwersifikasiýa etmek we täze we has gowy iş ýerleri döretmek üçin ýeterlik tagallalar ýok; howanyň üýtgemegine uýgunlaşmagy goşmak bilen suw we ýer dolandyryşyny gowulandyrmak zerurlygy; sosial goragda, saglygy goraýyşda we bilimde gazanylan üstünlikleri gorap saklamagyň zerurlygy. Bu meseleler Türkmenistanyň Hökümeti tarapyndan milli ösüş maksatnamalarynda kesgitlenýär.

Adam kapitalyna we dolandyryşyna has köp maýa goýmak, ykdysadyýeti diwersifikasiýalaşdyrmak we işewürligi ösdürmek üçin amatly gurşawy döretmek, tebigy baýlyklardan netijeli peýdalanýar, şeýle hem howanyň üýtgemegi bilen baglanyşykly gyssagly çäreleri görmek şerti bilen, Durnukly ösüş maksatlaryna (DÖM) ýetmek üçin ýurt uly mümkinçilige eýe.

Çarçuwaly maksatnama abadan, inklýuziw we durnukly Türkmenistany ösdürmek baradaky bilelikdäki çemeleşmelerimizi beýan edip, Türkmenistanyň Hökümeti bilen BMG-niň ulgamynyň arasyndaky umumy görnüşi we hyzmatdaşlygy tassyklaýar. Çarçuwaly maksatnama 2025-nji ýyla çenli ýurduň DÖM-lerine laýyk gelýän milli ösüş maksatnamalaryna ýetmekde ep-esli öňegidişlik gazanjakdygyny, şol bir wagtyň özünde BMG tarapyndan aşakdaky üç sany strategiki ileri tutulýan ugurlar boýunça goldaw berjekdigini çaklaýar:

- Adamlaryň bähbitlerine we kanunyň hökmürowanlygyna gönükdirilen dolandyryş;
- Hemme zady öz içine alýan, "ýaşyl" we durnukly ykdysady ösüş;
- Ýokary hilli, inklýuziw we elýeterli saglygy goraýyş, bilim we durmuş ulgamlary.

Gyzyklanma bildirýän dürli taraplary guramakda,ösüş meseleleri boýunça maslahat bermekde, halkara öňdebaryjy tejribäni öňe sürmekde we "hiç kimi yzda galdyrmaly däl" ýörelgesini üpjün etmekde esasy wezipelerini ýerine ýetirip, BMG-niň ulgamy Türkmenistanyň Hökümeti bilen DÖM-eýetmegi çaltlaşdyrmak üçin esasy meseleleriň we töwekelçilikleriň çözgüdiniň üstünde işlär. Bu hyzmatdaşlyk bäş sany ahyrky netijäni gazanmak üçin amala aşyrylar:

- Ahyrky netije 1: Kanunyň hökmürowanlygyny, adam hukuklaryny, gender deňligini we zähmet hukuklaryny we hil maglumatlaryny göz öňünde tutmak bilen, ilat has netijeli, innowasion we aç-açan döwlet dolandyryş ulgamyna elýeterlidir;
- Ahyrky netije 2: Bäsleşige ukyply hususy we maliýe pudaklarynyň ösdürilmegi, söwda we maliýe goýumlarynyň çekilmegine ýardam bermek, şeýle-de innowasion we sanly tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy arkaly ykdysadyýetiň durnukly we inklýuziw diwersifikasiýalaşdyrylmagy üçin şertleriň gowulandyrylmagy;

---

[3] Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň 2011–2030-njy ýyllar üçin Milli maksatnamasy. (DYÖMM).
Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2019-2025-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmek boýunça maksatnamasy. (DYÖPM).
[4] "Türkmenistanyňmeýletin milli syny. Adamlaryň hukuklarynyň we mümkinçilikleriniň giňeldilmegi we umumy gurşawyň we deňligiň üpjün edilmegi", 2019.

» Ahyrky netije 3: Tebigy betbagtçylyklaryň töwekgelçiklerini azaltmak, howanyň üýtgemeginiň täsirlerine uýgunlaşmak we gowşatmak boýunça netijeli çäreler işlenip düzülýär we durmuşa geçirilýär. Bu çäreler serişdeleri oýlanyşykly peýdalanmaga, durnuklylygy ýokarlandyrmaga we "ýaşyl" ykdysadyýete geçilmegini üpjün etmäge mümkinçilik berýär;

» Ahyrky netije 4: Türkmenistanyň ilaty ýokary hilli saglygy goraýyşyň we durmuş goraglylygynyň inklýuziw hyzmatlaryndan peýdalanýar;

» Ahyrky netije 5: Diwersifikasiýalaşdyrylan ykdysady we uly sosial integrasiýa we durnuklylyk şertlerinde bilim we hünär taýýarlygy ulgamy ähli ilatda iş bilen üstünlikli meşgullanmak üçin endikleri we bilimleri emele getirýär.

Ähli strategiki ileri tutulýan ugurlar we ahyrky netijeler biri-biri bilen baglanyşykly bolup, Durnukly ösüşiň 2030-njy ýyla çenli döwür üçin Gün tertibiniň bitewi häsiýetini şöhlelendirýär. Adam hukuklary we gender deňligi meseleleri bilen bilelikde, olar üýtgeşmeleriň biri-birine baglydygyny görkezýär, onda bir ahyrky netije boýunça öňegidişlige ýetmek beýleki ileri tutulýan ugurlarda öňegidişligi talap edýär we oňa ýardam berýär. Bäş sany ahyrky netijäniň ählisiniň deň derejede möhümdigine we ugurdaş ýagdaýda amala aşyryljakdygyna garamazdan, ähli zatlary öz içine alýan,adamlara gönükdirilen dolandyryşyň pugtalanmagyna goýulan birinji derejeli maýa goýumlary mäkäm we progressiw institusional we kadalaşdyryjy-hukuk binýadyny üpjün eder. Bu şert uzak möhletleýin durnukly ösüşi üpjün etmek üçin, we tebigy baýlyklaryň gorlary taýdan aýratynlyklary bolan ýurtlar esas goýujy bolup durýar.

Umumy ösüş meselelerini we ösüşde ileri tutulýan ugurlary çözmek üçin Türkmenistanyň goňşy ýurtlar bilen hyzmatdaşlygyny goldamak, şeýle hem Türkmenistanda we Merkezi Aziýada öz işlerini amala aşyrýan sebit we sebitara guramalar bilen strategiki hyzmatdaşlygy ýola goýmak bilen, strategiki ileri tutulýan ugurlar we ahyrky netijeler Merkezi Aziýanyň has giň kontekstine laýyk gelýär.

Ileri tutulýan ugurlar we ahyrky netijeler *diňe bir sektora* ýa-da *bir gyzyklanýan tarapa* degişli bolmaýar, dürli hyzmatdaşlaryň we gyzyklanýan taraplaryň has giň topary bilen hyzmatdaşlyk etmegi talap edýär. Munuň özi ýerli derejede hyzmatdaşlygyň netijelerini has durnuklaşdyrmaga, jemgyýetleriň we ýerli hyzmatdaşlaryň gatnaşyklaryny we ýaşaýşa ukuplylygyny giňeltmäge ýardam eder. BMG-niň ulgamy, Çarçuwaly maksatnamanyň ahyrky netijelerine ýetmek üçin we tehniki we maliýe çeşmelerini çekmek maksady bilen hususy pudak we halkara maliýe düzümleri bilen strategiki hyzmatdaşlygy ýola goýar. Raýat jemgyýeti hususan-da hem hiç kimi ünsden çykarmazlyk maksady bilen ejiz toparlaryň meseleleri boýunça BMG-niň esasy hyzmatdaşy bolmagynda galar. BMG ulgamy adam hukuklary babatynda we DÖM-i maliýeleşdirmek boýunça strategiki gepleşikleri dowam etdirmek boýunça meseleleri ilerletmek maksady bilen bar bolan milli utgaşdyryjy mehanizmleri bilen hyzmatdaşlyk eder. Munuň özi maliýeleşdirişiň täze çeşmelerini kesgitlemäge, şol sanda garyşyk maliýeleşdiriş üçin mümkinçilikleri we DÖM bilen baglanyşykly bolan ýurduň ileri tutýan ugurlary üçin maliýe akymlarynyň artmagyny höweslendirmek üçin kadalaşdyryjy-hukuk binýadyny kämilleşdirmäge mümkinçilik berer.

BMG-niň milli ýolbaşçylyga we jogapkärçilige ygrarlylygy bilen baglylykda, Çarçuwaly maksatnamanyň durmuşa geçirilmegi Türkmenistanyň Hökümeti bilen BMG-niň ulgamynyň özara jogapkärçiligine, olaryň arasyndaky netijeli utgaşyk we hyzmatdaşlygy amala aşyrmak üçin bilelikdäki mehanizmleriň döredilmegine getirýär. Hökümetiň we BMG-niň bilelikdäki gözegçiligi Ýolbaşçy komiteti tarapyndan resmi taýdan alnyp barylar, şeýle hem bäş sany ahyrky netijeler boýunça döredilen Netijeler toparlary meýilnamalaryň netijeli utgaşmagyna we bilelikde işlenilip taýýarlanylmagyna ýardam eder. BMG-niň netijeler boýunça her ýylky bilelikdäki hasabaty Ýolbaşçy komitet tarapyndan ösüşlere gözegçiligi amala aşyrmak, gorlaryň ýetmezçiligini ýüze çykarmak we 2025-nji ýyla çenli Çarçuwaly maksatnamanyň ahyrky netijelerine ýetmek maksady bilen hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryny pugtalandyrmak üçin peýdalanylýan esasy resminama bolar.

Mazmuny

Gysgaça mazmuny.. Error! Bookmark not defined.

Mazmuny.. vii

Akronimleriň we gysgaltmalaryň sanawy ix

Durnukly ösüşiň 2030-njy ýyla çenli döwür üçin Gün tertibine ýetmek boýunça ýurduň ösüşi 1

1.1 Ýurduň konteksti.. 1

1.2 Durnukly ösüşiň milli görnüşi 1

1.3 DÖM-e ýetmekdäki ösüş 3

1.4 Boşluklar we çagyryşlar.. 4

2. BMG-niň 2030-njy ýyla çenli Gün tertibini durmuşa geçirmekde BMG ösüş ulgamy tarapyndan goldaw... 6

2.1 Üýtgeşmeler nazaryýeti.. 5

2.2 BMG ösüş ulgamynyň strategiki ileri tutulýan ugurlary 8

2.3 Ösüş babatynda çaklanylýan netijeler 10

2.4 Hyzmatdaşlygyň we hyzmatdaşlyk gatnaşyklarynyň ahyrky netijeleri 13

A. Adam bähbitlerine gönükdirilen dolandyryş we kanunyň hökmürowanlygy 13

Ahyrky netije 1. Netijeli dolandyryş we kanunyň hökmürowanlygy 14

B. Inklýuziw, "ýaşyl" we durnukly ykdysady ösüş 17

Ahyrky netije 2.Ykdysadyýetiň inklýuziw diwersifikasiýasy 17

Ahyrky netije 3. Daşky gurşawy dolandyrmak we howanyň üýtgemegine durnuklylygyny berkitmek.. 20

C. Ýokary hilli, inklýuziw we elýeter saglygy goraýyş, bilim we durmuş goragy hyzmatlary.. 23

Ahyrky netije 4. Ýokary hilli, inklýuziw saglygy goraýyş we durmuş goragy ulgamlary 23

Ahyrky netije 5. Ýokary hilli bilim we hünär taýýarlygy 26

2.5 Ahyrky netijeleriň arasyndaky özara baglanyşyk 29

2.6 Durnuklylyk.. 32

2.7 BMG-niň deňeşdirme artykmaçlyklary we BMG Ýurtlaýyn toparynyň konfigurasiýasy 32

3. Hyzmatdaşlygyň Çarçuwaly maksatnamasyny durmuşa geçirmegiň meýilnamasy... 34

3.1 Durmuşa geçirmegiň strategiýasy we strategiki hyzmatdaşlyk gatnaşyklary.. 34

3.2 Bilelikdäki iş meýilnamalary... 36

3.3 Dolandyryş 36

3.4. Pul serişdeleriniň geçirimleri 38

4. Gözegçilik we baha bermek... 41

4.1 Gözegçilik meýilnamasy 41

4.2 Töwekgelçilikler we mümkinçilikler 42

4.3 Syn we hasabat 43

4.4 Bahalandyryş meýilnamasy.. 43

Goşundy A. Netijeler Matrisasy.. 1

Goşundy B. Hukuk goşundy... 20

Gysgaltmalaryň sanawy

Milli edaralar we maksatnamalar

SHDK	Suw hojalygy boýunça döwlet komitetiniň
IIM	Içeri işler ministrligi
SGDSM	Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrligi
DIM	Daşary işler ministrligi
MM	Medeniýet ministrligi
BM	Bilim ministrligi
SGÖM	Senagat we gurluşyk önümçiligi ministrligi
OHDGGM	Oba hojalygy we daşky gurşawy goramak ministrligi
TSDYAM	Türkmenistanyň Söwda we daşary ykdysady aragatnaşyklar ministrligi
TZIDGM	Türkmenistanyň Zähmet we ilaty durmuş taýdan goramak ministrligi
MYM	Maliýe we ykdysadyýet ministrligi
EM	Energetika ministrligi
TDYÖMM	Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň 2011–2030-njy ýyllar üçin Milli maksatnamasy
ÝDYÖPM	Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2019 — 2025-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmek boýunça maksatnamasy
TH	Türkmenistanyň Hökümeti
Statistika boýunça döwlet komiteti	Statistika baradaky döwlet komiteti

Birleşen Milletler Guramasynyň ulgamynyň Edaralary

BSGG	Bütindünýä saglygy goraýyş guramasy
BB	Bütindünýä Banky
BSG	Bütindünýä Söwda Guramasy
BMG-ÖMGT	BMG-niň ösüş meseleleri boýunça guramalar topary
BMG UR	BMG-niň utgaşdyryjy rezidenti
HPG	Halkara pul gaznasy
HMG	Halkara migrasiýa guramasy
HZG	Halkara zähmet guramasy
BMG-aýallar	BMG-niň gender deňligi we aýallaryň hukuklaryny we mümkinçiliklerini giňeltmek meseleleri boýunça düzümi
BMG-Habitat	BMG-niň Ilatly nokatlar boýunça maksatnamasy
BMGÖM	BMG-niň Ösüş maksatnamasy
BMG-ÝT	BMG-niň Ýurtlaýyn topary
BMG-BIÝK	BMG-niň Bosgunlaryň işi boýunça Ýokary Komissary
BMG AHÝK	BMG-niň Adam hukuklary boýunça Ýokary Komissary
BMG NJE	BMG-niň Neşeler we jenaýatlylyk boýunça Edarasy
BMG BTAE	BMG-niň betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak boýunça Edarasy
UNESCO	BMG-niň bilim, ylym we medeniýet meseleleri boýunça guramasy
FAO	Azyk we oba hojalygy guramasy
BMG AÝUYDK	BMG-niň Aziýa we Ýuwaş ummany üçin ykdysady we durmuş Komissiýasy
UNEP	BMG-niň daşky gurşaw boýunça maksatnamasy
UNIDO	BMG-niň Senagat ösüşi boýunça guramasy
UNICEF	BMG-niň Çagalar gaznasy
UNFPA	BMG-niň Ilat gaznasy
UNAID	Birleşen Milletler Guramasynyň AIW / AIDS boýunça birleşen maksatnamasy

Beýleki gysgaltmalar

AÖB	Aziýanyň ösüş banky
ZBIM	Zähmet bazary boýunça işjeň maksatnama/syýasat
JIÖ	Jemi içerki önüm
HÇMNT	Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň netijeleri boýunça toparlar
GDAHMG	Gender deňligi we aýallaryň hukuklaryny we mümkinçiliklerini giňeltmek
GEG	Global ekologiýa gaznasy
ÝRÖB	Ýewropanyň rekonstruksiýa we ösüş banky
AÖG	Adam ösüşiniň görkezijisi
GweBB	Gözegçilik we baha bermek
KTGY	Köptaraplaýyn tebigaty goraýyş ylalaşygy
HME	Halkara maliýe edaralary
ÝDK	Ýokanç däl kesel
RJG	Raýat jemgyýeti guramasy
UÝB	Umumy ýurtlaýyn baha
PG	Parnik gazlary
GDÝMG	Göni daşary ýurt maýa goýumalary
ÇIÝÖB	Çagalaryň irki ýaşdaky ösüşi/bilimi
BIM	Bilelikdäki iş meýilnamasy (*Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň uzak möhletleýin netijeleri üçin*)
BHA	Betbagtçylyklaryň howpuny azaltmak
ÇOMD	Çykdajylaryň orta möhletleýin düzümi
NED	Netijelere esaslanýan dolandyryş
MASYHM	Merkezi Aziýa sebitleýin ykdysady hyzmatdaşlyk maksatnamasy

CO_2	Kömürturşy gazy (parnik gazy)

1. Durnukly ösüş babatynda 2030-njy ýyla çenli döwür üçin Gün tertibi boýunça ýurduň ösüşi

1.1 Ýurduň konteksti

1. Türkmenistan prezident respublikasy. 1991-nji ýylda Garaşsyzlyk alandan soň, Türkmenistan ykdysadyýetde öňdebaryjy orny eýeleýän döwlet hökmünde özüniň ykdysady we syýasy özgertmelerini kem-kemden durmuşa geçirmäge ugrukdy. Konstitusiýa bazar ykdysadyýetine geçmek, döwletiň we jemgyýetçilik durmuşynyň demokratiýalaşmagy bilen baglanyşykly kanuny reformalary göz öňünde tutýar. 2020-nji ýylda ýurt Mejlisiň (Mejlis) iki palataly modelini hödürlemegi meýilleşdirýär, ýagny häzirki wagtda Türkmenistanyň Prezidentiniň ýolbaşçylygyndaky Halk Maslahaty Mejlisler öýüniň biri hökmünde birleşdiriler.
2. Türkmenistan 6,82 million ilaty bolan orta girdejili ýurt.[5] 2016-2018-nji ýyllarda esasan uglewodorod pudagynyň ösüşi we döwletiň ykdysady işjeňligi arkaly gazanylan ýokary ykdysady ösüş daşarky töwekgelçiliklere sezewar bolup galýar[6]. Esasy töwekgelçilikler haryt bahalarynyň üýtgemegini, global ykdysady ösüşiň haýallamagyny, söwda gatnaşyklarynyň dartgynlylygyny we geosyýasy töwekgelçilikleriň ýokarlanmagyny öz içine alýar. Importyň ornuny tutmak we eksporty ösdürmek syýasatlaryna, maksatlaýyn ýeňillikli karzlara we halkara amallar we tölegler babatynda bu strategiýadan gelip çykýan iri göwrümli walýuta gözegçiligine esaslanýan maýa goýumlar arkaly ykdysady ösüşi üpjün etmek strategiýasyny dowam etdirýär.[7] Diwersifikasiýa we hususy pudagy ösdürmek ökde zähmet talap edýän, gurluş özgertmelerini çaltlaşdyrýan we bazar ykdysadyýetine tarap barýan esasy ileri tutulýan ugurlar bolmagynda galýar.
3. Ykdysady ösüşiň ýokary derejesi sosial we ösüş görkezijileriniň gowulaşmagyna goşant goşdy. Türkmenistanyň 2018-nji ýyldaky adam ösüşi indeksi 0,710 bolup, bu 189 ýurduň arasynda 108-nji orny eýelemäge we adam ömri, saglygy goraýyş çykdajylary, agyz suwy we pes maglumat tehnologiýasyna (IT) aralaşmak meselesinde yza galýan adam ösüşiniň ýokary derejesi boýunça ýurtlaryň kategoriýasyna girmäge mümkinçilik berdi.[8] 2007-nji ýyldan başlap, hökümet saglygy goraýyş, bilim, sosial gorag, medeniýet we ýaşaýyş jaýy ýaly sosial pudagy maliýeleşdirmek üçin döwlet býudjet çykdajylarynyň azyndan 70 göterimini bölüp berdi we bu çykdajylary jemi içerki önümiň göterimi hökmünde artdyrmak mümkinçiligini galdyrdy[9] Türkmenistanyň Prezidentiniň 2020-nji ýyla çenli döwür üçin obalaryň, şäherleriň, etraplaryň we etrap merkezleriniň ilatynyň durmuş we ýaşaýyş şertlerini üýtgetmek boýunça Milli Maksatnamasy, oba infrastrukturasyny gowulandyrmaga we esasy hyzmatlara elýeterliligi, şeýle hem sebit tapawudyny azaltmaga gönükdirilen esasy maýa goýum maksatnamasy bolmagyny dowam etdirýär.
4. Howanyň üýtgemegi ykdysady işjeňlige, daşky gurşawyň durnuklylygyna we adamyň ösüşine çynlakaý howp salýar. Bu öndürilýän ekinleriň mukdaryny we milli azyk önümçiliginiň mümkinçiligini çäklendirip, Türkmenistanyň köpelýän ilatynyň islegini kanagatlandyrmak üçin, şeýle hem ýygy-ýygydan we çynlakaý klimat bilen baglanyşykly ekstremal hadysalary çäklendirip biljek suwaryş suwunyň azalmagyna sebäp bolup biler. Renewurtda gaýtadan dikeldilýän energiýany ulanmak üçin höwes döretmek arkaly ösdürilip bilinýän gün energiýasy üçin ägirt uly mümkinçilikler bar. Aral deňzi we serhetüsti suwlar, Araly halas etmegiň halkara gaznasynyň (AHHG) çäginde Merkezi Aziýanyň beýleki ýurtlary bilen hyzmatdaşlykda has köp üns alýar).

1.2 Durnukly ösüşiň milli garaýşy

[5] Türkmen tarapynyň maglumatlary.
[6] Statistika boýunça döwlet komiteti, Statistik ýyl kitaplary, 2018-2019 ýý.
[7] Halkara pul gaznasynyň metbugat habarnamasy, 2019-njy ýylyň noýabr aýy
[8] BMGÖM Adam ösüşi baradaky hasabaty, 2019 hdr.undp.org
[9] "Türkmenistanyň 2016-2017-nji ýyllar üçin maliýe ýagdaýy" statistiki ýygyndy

5. Döwletiň ösüşi barada uzak möhletleýin çaklama 2011–2030-njy ýyllar üçin (DYÖMM) Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşi üçin milli maksatnamasynda beýan edildi[10]. 2010-njy ýylda kabul edilen DYÖMM has güýçli institutlaryň we syýasatlaryň utgaşdyrylmagy, döwlet sektory bilen hususy bazar mehanizmleriniň arasynda has gowy täsirleşmek, häzirki zaman tehnologiýalarynyň has giňden ulanylmagy we dünýä ykdysadyýetine has çuňňur integrasiýa arkaly ýurduň çalt ösmegini üpjün edýär. DYÖMM dört ugrukdyryjy ýörelgäni öz içine alýar, ýagny: 1) ýokary ösüş depgini; 2) makroykdysady durnuklylyk; 3) hususy pudagy ösdürmek; 4) ilatyň durmuş derejesini we hilini ýokarlandyrmak. Ykdysady we durmuş syýasatlaryny birleşdirmek arkaly ilatyň ýaşaýyş derejesiniň ýokarlanmagy göz öňünde tutulýar. Ykdysady syýasat diwersifikasiýa, innowasiýa we infrastruktura gönükdirilendir. Durmuş syýasaty iki strategiki meseläni çözmäge gönükdirilendir: 1) orta gatlaklaryň göwrümini artdyrmak, şol sanda hususy sektordaky täze, has özüne çekiji iş ýerleri, işgärleri taýýarlamak we gaýtadan taýýarlamak we girdejileri ýokarlandyrmak; we 2) sosial kömek we has gowy sosial hyzmatlar arkaly ejiz we kemçilikli adamlaryň sanyny azaltmak.

6. Şunuň bilen baglylykda, DYÖMM 2030-njy ýyla çenli ýurduň ykdysady we durmuş ösüşi üçin birnäçe ýokary hilli uzak möhletli netijeleri gazanmagy üpjün edýär. Onuň düzümine birnäçe maksatlar girýär: has köp ugurly ykdysadyýet, ýagny uglewodorodlaryň we minerallaryň öndürilmegine we eksportyna az garaşly, has ösen hünärli adam kapitalynyň bolmagy bilen häsiýetlendirilýär; bazar institutlaryny döwrebaplaşdyrmak; pagta, dokma önümleri, miweler, gök önümler we maldarçylyk önümleri ýaly oba hojalygyny we beýleki içerki önümleri gaýtadan işlemegi giňeltmek; himiki önümleriň we gurluşyk materiallarynyň önümçiliginiň artmagy, alternatiw, täzelenip bilýän energiýa çeşmeleriniň ulanylmagy; ýurduň ekologiýasyny goramak, şol sanda ýetmezçilikli ekin meýdanlaryny, suw we tokaý baýlyklaryny dolandyrmak ýaly döwrebap, subutnamalara esaslanýan çemeleşmeleri göz öňünde tutýar.

7. Häzirki zaman oba infrastrukturasyny döwrebaplaşdyrmak we oba ilatynyň ýaşaýyş derejesini ýokarlandyrmak, Türkmenistanyň Prezidentiniň 2020-nji ýyla çenli döwür üçin obalaryň, şäherçeleriň, etrap şäherçeleriniň we etrap merkezleriniň ilatynyň durmuş we ýaşaýyş şertlerini üýtgetmek baradaky Milli Maksatnamasynyň üns merkezinde durýar (“Oba” Maksatnamasy). 2007-nji ýylyň aprelinde 2020-nji ýyla çenli döwür üçin tassyklanan bu esasy maýa goýum maksatnamasy bilim, lukmançylyk we medeni edaralary döwrebaplaşdyrmak, elektrik we suw üpjünçiligi, aragatnaşyk we ulag üpjünçiligi, bäş sebitdäki obalar, şäherler we şäherler derejesinde ýerli häkimýetleriň infrastrukturasyny öz içine alýar. Şeýle hem bu maksatnama, oba hojalygyndaky özgertmeleriň tizlenmegini doldurmak we goldamak üçin döredildi. 2019-njy ýylda 2019-2025-nji ýyllar üçin ýurduň durmuş-ykdysady ösüşi üçin Prezident maksatnamasy girizildi we ýene bäş ýyla uzaldyldy.

8. Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2019-2025-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmek boýunça maksatnamasy (ÝDYÖPM) orta möhletli milli ösüş strategiýasydyr. 2019-njy ýylyň fewral aýynda kabul edilen we BMG-nyň goldawy bilen işlenip düzülen bu maksatnama, hökümetiň milli ösüşiň ileri tutulýan ugurlaryny DÖM-lere laýyk getirmek we daşky gurşaw taraplaryny durmuş-ykdysady ösüşi meýilleşdirmek üçin ilkinji tagallalaryny görkezýär. Şeýle hem bu maksatnama, DÖM-leriň ýurtda durmuşa geçirilmegi boýunça ýörite bölümi öz içine alýar, onda millileşdiriş prosesi, institusional meýilnamalar, şu güne çenli gazanylan üstünlikler we Birleşen Milletler Guramasy bilen hyzmatdaşlygyň ileri tutulýan ugurlary beýan edilýär.

9. DYÖPM-iň milli strategiýada görkezilen strategiki ileri tutulýan ugurlary 2030-njy ýyla çenli saklaýar we bilim we innowasiýalara esaslanýan bazar özgertmelerini dowam etdirýär; ykdysady, durmuş we daşky gurşaw ugurlarynda täze tehnologiýalary ösdürmek we ýaýratmak; ykdysadyýetiň we emläk pudaklarynyň diwersifikasiýasy; durmuş derejesini ýokarlandyrmak we ýurduň intellektual paýtagtyny dünýä derejesine çykarmak.[11]

---

[10] UNISEF 2012 we Bütindünýä banky bilen Ýurtlaýyn hyzmatdaşlygy strategiýasynda Türkmenistanyň 2011-2030-njy ýyllaryň durmuş-ykdysady ösüşi boýunça Milli maksatnamanyň synyna esaslanýar, FY16-17

[11]2019-2025-nji ýyllar üçin Türkmenistany durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Prezident Maksatnamasy.

10. DYÖPM-iň anyk maksatlary şulary öz içine alýar: eksport üçin nebit we gaz önümlerini senagatlaşdyrmak we öndürmek; ýerli bazardaky islegi kanagatlandyrmak üçin oba hojalygynda önümçiligi ösdürmek; sanly ykdysadyýeti ösdürmek; gözegçiligi güýçlendirmek we döwlet kärhanalarynyň býudjet maliýeleşdirmesini azaltmak arkaly hökümet çykdajylarynyň netijeliligi; ykdysady ösüş derejesine laýyklaşdyrmak üçin aýlyk hakynyň ösüş depginini ýokarlandyrmak; döwlet kärhanalaryny hususylaşdyrmak we gymmatly kagyzlar bazaryny ösdürmek arkaly bazar ykdysadyýetine geçmek; tranzit koridorlaryny döretmek; erkin ykdysady zolaklary döretmek we daşary ýurt kompaniýalary we göni daşary ýurt maýa goýumlary üçin şertleri gowulandyrmak. DYÖPM şeýle hem DÖM-leriň yzygiderli durmuşa geçirilmegini we millileşdirilen DÖM-iň maksatlaryna ýetmegi maksat edinýär.

11. DYÖPM 229,3 milliard manat (65,5 milliard ABŞ dollary) uly maýa goýumlaryny üpjün edýär. 209,22 milliard manat ýa-da 59,8 milliard ABŞ dollary (meýilleşdirilen maýa goýumlarynyň 91,2 göterimi) önümçilik desgalaryna, 20,04 milliard manat ýa-da 5,7 milliard ABŞ dollary önümçilik däl desgalara, şol sanda 10 milliard manat ýa-da 2,9 milliard ABŞ dollaryna gönükdiriler diýlip garaşylýar – "Oba" maksatnamasynyň çäginde sosial infrastruktura barada. Jemi maýa goýumynyň 60 göteriminden gowragy nebit-gaz pudagyny ösdürmäge gönükdirilendir, oba hojalygy bolsa umumy maýa goýumynyň 2 göteriminden azalar. Meýilleşdirilen maýa goýumlaryny maliýeleşdirmegiň esasy çeşmeleri içerki hökümet çeşmeleri we daşarky karzlardyr.

12. 2019-njy ýylda geçirilen Tiz Toplumlaýyn Bahalandyrmagyň (TTB) çäginde DYÖMM, DYÖPM we Oba Maksatnamasy ýaly 18 milli we pudaklaýyn ösüş maksatnamasy seljerildi. BCO netijeleri programmalaryň DÖM -lere 85%, DÖM-lere 29% laýyk gelýändigini görkezdi. DYÖMM we DYÖPM iň köp DÖM nyşanyny (degişlilikde 48 we 40 DÖM nyşany) öz içine alýar we Oba Maksatnamasy 11 DÖM nyşanyny öz içine alýar. Milli gözegçilik ulgamyna girizilen DÖM görkezijilerine milli we pudaklaýyn maksatnamalaryň ähmiýeti çäklidir. Üç sany milli ösüş maksatnamasyndan DYÖMM we Oba Maksatnamasynda DÖM görkezijileri ýok, DYÖPM 15 DÖM görkezijisini öz içine alýar. Daşky gurşaw bilen baglanyşykly DÖM görkezijileri ýok diýen ýaly. Hökümet DÖM -leri milli ösüş maksatnamalaryna ornaşdyrmak üçin ep-esli tagalla eden hem bolsa, DYÖPM esasan ykdysady ösüşe, sosial integrasiýa we daşky gurşawy goramaga gönükdirilendir. Täze pudaklaýyn meýilnamalarda we strategiýalarda netijeleri ölçemek üçin DÖM görkezijileriniň has uly integrasiýasy boýunça işler dowam edýär.

1.3 DÖM-i gazanmakdaky ösüş

13. 2016-njy ýylda Türkmenistan Merkezi Aziýada Durnukly ösüş maksatlaryny millileşdiren ilkinji ýurt boldy. 2017-nji ýylda, Türkmenistanyň Prezidentiniň kararyna laýyklykda, Türkmenistanyň Maliýe we Ykdysadyýet ministrliginiň ýolbaşçylygyndaky DÖM-ler boýunça Milli iş toparyny goşmak bilen ýurtda DÖM-leriň ýerine ýetirilişine gözegçilik etmek üçin milli arhitektura döredildi.[12] Döwlet statistika komiteti DÖM-ler baradaky statistiki maglumatlary ýygnamak we gaýtadan işlemek üçin jogapkärdir. Hökümet, BMG-nyň goldawy bilen, Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginiň Halkara gatnaşyklary institutynda Durnukly ösüş maksatlary boýunça okuw-usulyýet merkezini döretdi, bu talyplaryň, döwlet işgärleriniň, raýat jemgyýeti guramalarynyň we hususy pudagyň wekilleriniň arasynda 2030-njy ýyl üçin Durnukly ösüş çäginde Gün tertibi boýunça bilimleri öwrenmek we giňeltmek üçin meýdança öwrüldi.

14. 2017-nji ýylda Türkmenistanyň hökümeti we BMG-nyň döwlet topary (BMG ÝP) DÖM-leriň gazanylmagyny çaltlaşdyryp biljek esasy syýasat ugurlaryny (tizlendirijileri)[13] kesgitlemek üçin DÖM baglanyşyklarynyň derňewini geçirdi. Türkmenistan üçin esasy kynçylyk, ykdysady modelini has öz içine alyjy we dowamly etmekdir. Esasy boşluklar we kynçylyklar, durnukly ösüşiň bäş esasy tarapy: adamlar, planeta, abadançylyk, parahatçylyk we hyzmatdaşlyk prizmasy arkaly kesgitlenildi.

[12] Iş toparynyň başlygy Türkmenistanyň Maliýe we ykdysadyýet ministri bolup durýar. Şeýle hem öz içine şu agzalýanlary alýar: Mejlisiň başlygynyň orunbasary, Ombudsmen, ministrleriň orunbasarlary we altmyşdan gowrak döwlet edaralarynyň, hususy pudagyň we raýat jemgyýeti guramalarynyň ýolbaşçylary

[13] Hasabat MAPS "DÖM-lere ýetmek üçin tizleşdirilen ýol kartasy we maslahat goldawy", 2017

15. Meýletin milli synda (MMS)[14] Türkmenistan sosial syýasatlarda, bazaryň üýtgemeginde we howanyň üýtgemegine uýgunlaşmak we gowşatmak üçin güýçlendirilen çärelerde möhüm netijeleriň bardygyny habar berdi:

- Has elýeterli we has gowy lukmançylyk hyzmatlary we bilim;
- Jemgyýete gönükdirilen ykdysady ösüş syýasatyny güýçlendirmek we ykdysady pudaklary "ýaşyl" ykdysadyýet ýörelgelerine geçirmek;
- Tebigy baýlyklardan has tygşytly peýdalanmak we howanyň üýtgemegine netijeli uýgunlaşmak; we
- Deň mümkinçilikleriň we aýallaryň ykdysady, syýasy we medeni durmuşyna doly gatnaşmagyny üpjün etmeklige ünsi artdyrmak.

16. Meýletin milli synyň taýýarlanmagy, öwrenilen birnäçe sapagy hem görkezdi:

- Degişli ýurt strategiýalaryny dogry durmuşa geçirmek we gözegçilikde saklamak we DÖM-e tarap ösüşi yzarlamak üçin statistiki esasy maglumatlaryň zerurlygy:
- Giňişleýin, ygtybarly we bölünmedik maglumatlary ýygnamak, şeýle hem milli DÖM maglumat bazasyny döretmek üçin statistiki mümkinçilikleri güýçlendirmek zerurlygy; we
- Döwlet maliýeleşdirmesini netijeli dolandyrmak bilen üsti ýetirilen 2030-njy ýyldaky meýilnamany durmuşa geçirmek üçin serişdeleri üpjün etmegiň zerurlygy.

1.4 Boşluklar we çagyryşlar

17. Türkmenistan üçin esasy wezipe ykdysady modelini has inklýuziw we üznüksiz etmekdir[15]. Esasy boşluklar we çagyryşlar, durnukly ösüşiň bäş esasy tarapy: adamlar, planeta, abadançylyk, parahatçylyk we hyzmatdaşlyk garaýşy arkaly kesgitlenildi.

Adamlar – Döwlet maýa goýumlaryny sagdyn, ýokary hilli bilimli we hünär taýýarlykly we adam kapitalynyň ösüşine we öndüriji iş ýerlerini döretmäge gönükdirip ilerletmek zerur. Ömrüň dowamlylygy, bilim we girdeji baradaky umumy statistika esasynda hasaplanan Adam ösüşi indeksi, soňky on ýylda Adam başyna düşýän jemi içerki önümiň täsirli ösüşine garamazdan, ilatyň saglygyny we bilim netijelerini gowulandyrmak döwlet syýasatynyň ileri tutulýan ugurlarynyň biri bolmalydygyny görkezýär. Durmuş üpjünçiligi ulgamy, esasan, pensiýa we sosial ýeňillikleri goşmak bilen nagt tölegleri üpjün edýär, şol bir wagtyň özünde ejiz toparlaryň sosial taýdan aýrylmagynyň düýp sebäplerini çözmäge gönükdirilen jemgyýetçilik esasly durmuş hyzmatlary bermek çäklidir. Şeýle hem jyns tapawudynyň döremegine we maýyplaryň stigmatizasiýasyna goşant goşýan adaty kadalary we stereotipleri ýeňip geçmek üçin ilat bilen işlemek zerurdyr. Aýal-gyzlar, ýaşlar we maýyplar doly işe ýerleşmek we ýokary hilli we hünär bilimini almak üçin aýratyn goldawa mätäç.

Planeta - Türkmenistan eýýäm aşa yssy we gurak howa şertli ýurt hasaplanýar. 1950-nji we 2010-njy ýyllar aralygynda howanyň gyzmagy, howanyň ortaça 2°C temperaturasynyň ýokarlanmagy bilen syn edildi. 2040-njy ýyla çenli 2,21°C temperaturanyň, 2100-nji ýyla çenli - 5.35°C ýokarlanmagyna garaşylýar.[16]. Howanyň üýtgemegi oba hojalygyna we maldarçylyga, suw we gury ýer, infrastrukturanyň ösüşi we adam saglygyna ýaramaz täsir edýän tebigy betbagtçylyklaryň (guraklyk, suw joşmalary, tupan, ýylylyk tolkunlary) ýygylygyny we ululygyny ýokarlandyrýar. Uglewodorod eksportynyň girdejileri we energiýa subsidiýalary bilen çalt ykdysady ösüş daşky gurşawa möhüm täsir edýär, bu bolsa hojalygy we senagat üçin energiýa tygşytlamak we energiýa netijeliligi üçin täze höweslendirmeleriň girizilmegini talap edýär. Suw ýetmezçiligi we ýerleriň zaýalanmagy, suwdan peýdalanmagy we şäher töweregindäki

[14] Türkmenistanyň meýletin milli syny Adamlaryň hukuklarynyň we mümkinçilikleriniň artdyrylmagy we ähliumumy gurşawy we deňligi gazanmak, 2019.
[15] Mysal üçin, 2018-nji ýylda nebit-gaz pudagynda işleýänleriň sany umumy işleýän ilatyň 1,6% -ini düzdi, ýöne beýleki pudaklarda iş orunlarynyň döredilmegine goşant goşmady. Türkmenistanyň 2018-nji ýyl üçin statistik ýyl kitaby.
[16] UNFCCC (TNC) çäginde Türkmenistanyň üçünji milli habary, 2015

meýilleşdirilmedik öýleriň köpelmegini azaltmak üçin suw we ýer baýlyklaryny tygşytlamak we dolandyrmak syýasatyny talap edýär, olaryň 90% -den gowragy oba hojalygy bilen meşgullanýar. Klimat töwekgelçiligi bilen bir hatarda ýer titremeler Türkmenistanyň tebigy töwekgelçilikleriniň möhüm tarapydyr.

Abadançylyk – Türkmenistan baý tebigy baýlyklara eýe bolan, esasy bölegi uglewodorod gorlary bolan ýurt bolmak bilen nebit-gaz pudagyny ösdürýär. Bu ýagdaýda esasy ugurlardan biri, nebithimiýa we gaz himiýasy ileri tutulýan täze gaýtadan işleýän pudaklary döretmekdir. Uglerod zyňyndylaryny azaltmak boýunça global howa çäresi, ykdysadyýeti diwersifikasiýa etmek üçin aýgytly çäre görülmese, Türkmenistanyň ykdysady geljegine goşmaça kynçylyk döredip biler. Munuň üçin hususy pudagyň has giňişleýin ösmegini, esasanam kiçi we orta kärhanalary, has amatly iş gurşawyny we gazyp alynýan pudaklara içerki we daşary ýurt maýa goýumlaryny çekmek, walýuta çäklendirmelerini we düzgünlerini azaltmak, şeýle hem aragatnaşyk mümkinçiliklerini giňeltmek has amatly iş gurşawy we maýa goýum ýagdaýy talap edilýär. Oba hojalygy, ýurduň işçi güýjüniň 40 göteriminden gowragyny iş bilen üpjün edýän ykdysadyýetiň esasy pudagy bolmagynda galýar we ykdysadyýetiň goşmaça gymmatyny ýokarlandyrmak, howanyň üýtgemeginiň täsirlerine çydamlylygy ýokarlandyrmak we oba jemgyýetlerinde has köp iş ýerleri döretmek üçin has köp maýa goýumlaryny talap edýär[17].

Parahatçylyk – Türkmenistanyň daşary syýasatynyň esasyny düzýän "hemişelik bitaraplyk" ýörelgesi ýurtda şertsiz durnuklylygy üpjün etdi. Şeýle-de bolsa, kanunyň hökmürowanlygyny, kadalaşdyryjy-hukuk binýadynyň hilini, dolandyryşyň netijeliligini, şeýle hem aç-açanlygy we jogapkärçiligi güýçlendirmek üçin goşmaça tagallalar zerurdyr.[18] . Döwlet dolandyryşynda has giňişleýin reforma we has gowy döwlet maliýe dolandyryşy zerurdyr. Mundan başga-da, raýat jemgyýetiniň we hususy pudagyň gatnaşygyny höweslendirmek üçin has uly mümkinçilikleri döretmek üçin tagallalar zerurdyr. Hususan-da raýat jemgyýetiniň gatnaşmagy bilen baglanyşykly şeýle üýtgeşmeler, ejiz toparlaryň ýagdaýy bilen baglanyşykly meselelere düşünmekde we çözmekde we BMG-nyň adam hukuklary baradaky şertnamalaýyn guramalarynyň we Halkara Zähmet Guramasynyň gözegçilik guramalarynyň tekliplerini ýerine ýetirmekde möhüm rol oýnaýar. Owganystanda dowam edýän ekstremizm we terrorçylyk töwekgelçiligi Merkezi Aziýa sebitindäki durnuklylyga täsir edip biler, konfliktleriň öňüni almak, çözmek we daşarky täsirlere garşylygy ýokarlandyrmak üçin has güýçli çäreleri talap edip biler, esasan hem ejiz ýaş toparlaryň arasynda.

Hyzmatdaşlyk - Türkmenistanda 2030-njy ýyla çenli DÖM-lere ýetmek üçin ýeterlik içerki çeşmeler bar, emma DÖM-leriň milli ileri tutulýan ugurlaryna laýyklykda döwlet serişdelerini has netijeli sarp etmek zerurdyr. Goldaw beriji iş gurşawyny döretmek, halkara maliýe guramalary bilen hyzmatdaşlygy giňeltmek we halkara söwdany ösdürmek DÖM-leriň durmuşa geçirilmegini goldamak üçin hususy maýa we ösüşi maliýeleşdirmek çeşmelerini mobilizlemek we ulanmak üçin möhüm ähmiýete eýe bolar. DÖM -leriň üstünligi, şeýle hem hiliň we maglumatlaryň elýeterliligini goşmak bilen statistiki maglumatlaryň berilmegini dowam etdirmeklige we kabul edilen kanunlary we syýasatlary durmuşa geçirmek üçin institusional mümkinçilikleri giňeltmäge bagly bolar. Şeýle bolmazdan, degişli býudjetleri, gözegçilik we baha beriş meýilnamalaryny goşmak bilen, netijeli durmuşa geçiriş mehanizmleri bolmazdan, milli ösüş maksatnamalarynyň tebigatda deklaratiw boljakdygy barada töwekgelçiligi bar.

2. 2030-njy ýyla çenli Gün tertibini durmuşa geçirmekde BMG-niň Ösüş ulgamy tarapyndan ýardam

2.1 Üýtgetmeler nazaryýeti

[17] Statistiki ýyl kitaby 2019 ý.
[18] Bütindünýä bankynyň maglumatlary, info.worldbank.org/governance/wgi

18. Türkmenistan 2030-njy ýyla çenli döwür üçin Durnukly ösüş ulgamyndaky Gün tertibini we durmuşy üýtgetmek we planetany goramak baradaky borçnamalaryny öz üstüne alan ilkinji ýurtlaryň biri boldy. 2016-njy ýylyň sentýabr aýynda Türkmenistan durnukly ösüşiň üç ugurlaryny: ykdysady, durmuş we daşky gurşaw öz içine alýan 17 DÖM we 148 wezipesini millileşdirdi. Milletleşdirilen DÖM-ler "hiç kim yzda galdyrmazlyk" ýörelgesini ýerine ýetirmäge borçlanyp, hemmeler üçin adam hukuklaryny durmuşa geçirmegi, gender deňligini gazanmaga we ähli aýal-gyzlaryň hukuklaryny we mümkinçiliklerini giňeltmegi maksat edinmäge gönükdirilendir. DYÖMM-de görkezilen 2030-njy ýyl üçin "ykdysady taýdan ösen, durmuş taýdan goralýan we ekologiýa taýdan arassa jemgyýeti gurmak" baradaky düşünjesi, dolulygyna alnanda, 2030-njy ýyla çenli döwür üçin Durnukly ösüşiň Gün tertibine laýyk gelýär. DÖM-nyň maksatlary we wezipeleri DYÖPM-da, sebit we pudaklaýyn maksatnamalarda we adam hukuklary boýunça milli hereket meýilnamalarynda-da öz beýanyny tapdy.

19. Çarçuwa maksatnamasy Türkmenistanyň hökümeti bilen Birleşen Milletler Guramasynyň ösüş ulgamynyň arasyndaky umumy garaýşy we hyzmatdaşlygy tassyklaýar. Ol Türkmenistanyň gülläp ösýän, inklýuziw we durnukly ösüşi boýunça biziň köpçülikleýin çemeleşmelerimizi şöhlelendirýär. Onda:

» ykdysady ösüş, inklýuziw, mynasyp zähmet we ähli adamlar üçin üpjün edilen görnüşe eýedir;
» Aýallar we erkekler, oglanlar we gyzlar, garrylar we ýaşlar we maýyplar mynasyp we deň mümkinçilikli şertlerde adam ösüşiniň potensialyny durmuşa geçirip bilýärler;
» Ähli derejelerde ýokary hilli bilime, saglygy goraýyş we durmuş hyzmatlaryna deň we ählumumy elýeterlilik bar, we "hiç kim ünsden düşürilmeýär»;
» Howa, suw, gury ýer, tokaý we uglewodorod baýlyklaryny öz içine alýan tebigy baýlyklaryň ulanylmagy geljekki nesilleriň isleglerini kanagatlandyrmak nukdaýnazaryndan dowam edýär; we
» Netijeli dolandyryş öň hatardaky ähmiýete eýedir, kanunyň hökmürowanlygy agdyklyk edýär we tehnologiýa we innowasiýa ösüşiň esasy hereketlendiriji güýçleridir.

20. Çarçuwaly maksatnama, inklýuziw durmuş-ykdysady ösüş üçin ýurduň möhüm potensialyny goldamaga, şeýle hem boşluklary çözmäge, çagyryşlary ýeňip geçmäge, durmuş inklýuziwligini berkitmäge we ýaşaýyş durnuklylygyny ýokarlandyrmaga gönükdirilendir.

21. Berlen Çarçuwaly Hyzmatdaşlyk maksatnamasy üçin Üýtgetmeler nazaryýeti (1-nji surat) 2025-nji ýyla çenli Türkmenistanyň aşakdaky üç strategiki ileri tutulýan ugurlar üçin BMG ulgamynyň goldawy bilen DYÖMM we DYÖPM-e laýyk gelýän DÖM milli maksatlaryna ýetmekde ep-esli öňe gidişlik etjekdigini göz öňünde tutýar:
» Adamlaryň bähbitlerine we kanunyň hökmürowanlygyna gönükdirilen dolandyryş;
» Inklýuziw, "ýaşyl"we durnukly ykdysady ösüş;
» Saglygy goraýşyň, bilimiň we durmuş taýdan goraglylygyň ýokary hilli inklýuziw we elýeter ulgamlary.

22. Bu ileri tutulýan ugurlar, Türkmenistanyň durnukly ösüşi üçin has möhüm ähmiýete eýedir. DÖM-lere ähli üç ugurlarda, şeýle hem gender deňligi, adam hukuklary we "hiç kimi yzda galdyrmazlyk" ýaly möhüm meselelerinde ýeterlik ösüşi gazanmak arkaly ýetmek bolar.

23. Türkmenistan adam hukuklary baradaky dokuz esasy şertnamanyň ýedisine we käbir goşmaça teswirnamalaryna gatnaşýan döwlet bolup, Halkara Hyzmatdaşlyk Guramasynyň sekiz esasy konwensiýasyny tassyklady. Şol sebäpden, Çarçuwaly maksatnama ýurduň adam hukuklaryna we esasy azatlyklara hormat goýmak, goramak we öňe sürmek baradaky borçnamalaryna esaslanýar, şeýle hem strategiki ileri tutulýan ugurlaryň hemmesinde adam hukuklary, Köpugurly Döwürleýin Syn (KDS), Ykdysady, Durmuş we Medeni Hukuklar boýunça Komitet (YDMHK), Raýat we syýasy hukuklar boýunça komitet (RSHK), Jynsy kemsitmeleri aradan aýyrmak boýunça komitet (JKAK), Çaga hukuklary boýunça komitet (Maýyplaryň hukuklary boýunça komitet), Aýallara gatnaşykda Diskriminasiýanyň ähli görnüşlerini aradan aýyrmak boýunça komiteti (ADAK) boýunça mehanizmleriň tekliplerini göz öňünde tutýar.

24. Strategiki ileri tutulýan ugurlar özara baglanyşykda bolup, 2030-njy ýyla çenli döwür üçin Gün tertibiniň toplumlaýyn häsiýetini görkezýärler. Her strategiki ileri tutulýan ugurda öňegidişlik beýleki ileri tutulýan ugurlarda hem ösüşe ýardam edýär. Mysal üçin, inklýuziw dolandyryşy berkitmek adam kapitalynyň mümkinçiliklerini açmaga we çaltlandyrmaga üçin amatly şertleri döredýär, bu bolsa öz gezeginde ýurtda ykdysady özgerişliklere itergi berýär. Dinamiki durnukly we ähli taraplaýyn ykdysady ösüşiň artykmaçlygy öz gezeginde dolandyryşyň berkidilmegine, şeýle hem adam kapitalynda maýa goýumlarynyň köpelmegine getirýär. Ähli üç strategiki ileri tutulýan ugurlaryň hemmesi deň derejede möhümligine we bilelikde durmuşa geçiriljekdigine garamazdan, 2025-nji ýyla çenli öz içine alyjy adamlara gönükdirilen dolandyryşy güýçlendirmek üçin esasy maýa goýumlary uzak möhletleýin ykdysady ösüş üçin esas bolup, ýurtlarda esasanam möhüm bolan berk institusional we kadalaşdyryjy binýady baý çeşmeli ýurtlarda üpjün eder. Has güýçli edaralar tebigy baýlyklaryň jogapkärli we rejeli ulanylşyny üpjün eder, döwlet, hususy şahslar we kompaniýalar fiziki we adam aktiwlerine maýa goýumlary üçin höwes döreder. Guramalar ykdysadyýetiň ösüş potensialyny we saglygy goraýyş, bilim we durmuş hyzmatlaryny bermek ugurlarynda jemgyýetçilik hyzmatlaryny netijeli hödürlemek ukybyny ýokarlandyrar we hususy kärhanalary düzgünleşdirer, şeýlelik bilen iň netijeli kompaniýalar peýda bolup, gülläp ösüp biljek ähli pudaklarynda umumy öndürijiligi we durnukly iş üpjünçiligini döretmek arkaly bäsdeşlik gurşawyny kepillendirer.[19]

25. Hyzmatdaşlygyň üýtgemegine täsir etmek derejesinde Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynda strategiki ileri tutulýan ugurlara laýyk gelýän bäş ahyrky netije kesgitlenildi:
   - Ahyrky netije 1: Türkmenistanyň ilaty kanunyň hökmürowanlygy, adam hukuklaryna hormat goýmak, jyns taýdan deňhukuklylyk we zähmet hukuklary we hil maglumatlary esaslanan netijeli, innowasion we aç-açan döwlet dolandyryş ulgamyna elýeterlilige eýe;
   - Ahyrky netije 2: Bäsleşige ukyply hususy we maliýe pudaklaryny ösdürmek, söwda we maýa goýumlary çekmäge we innowasiýa we sanly tehnologiýalary ornaşdyrmaga ýardam etmek arkaly ykdysadyýetiň durnukly we inklýuziw diwersifikasiýasy üçin şertler gowulandyryldy;
   - Ahyrky netije 3: Tebigy betbagtçylyk töwekgelçiligini azaltmak, howanyň üýtgemeginiň täsirlerini uýgunlaşdyrmak we azaltmak üçin täsirli çäreler işlenip düzülýär we olar durmuşa geçirilýär, we olar baýlyklary rejeli ulanmaga, ýaşyl ykdysadyýete geçmegi üpjün etmäge we durnuklylygy ýokarlandyrmaga mümkinçilik berýär;
   - Ahyrky netije 4: Türkmenistanyň ilaty ýokary hilli, inklýuziw saglyk we durmuş taýdan goraglylyk hyzmatlaryndan peýdalanýar;
   - Ahyrky netije 5: Bilim we hünär taýýarlygy ulgamy[20] köp ugurly ykdysadyýet we has uly durmuş integrasiýasy we durnuklylyk şertlerinde üstünlikli iş üpjünçilik üçin tutuş ilatda başarnyklary we bilimleri emele getirýär.

okardaky ahyrky netijeleriň gazanylmagy diňe bir BMG-nyň ösüş ulgamyna degişli bolman, eýsem BMG tarapyndan hem, Türkmenistanyň hökümeti we hyzmatdaşlary, şol sanda raýat jemgyýeti, hususy pudak, maliýe pudagy, halkara maliýe guramalary, ösüş boýunça hyzmatdaş we beýlekiler tarapyndan hem bilelikdäki we toparlaýyn goşantlaryň netijesidir. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň 2.4-nji bölüminde her ahyrky netije boýunça üýtgetmeler nazaryýetleri beýan edilendir.

---

[19] «Türkmenistanyň ykdysadyýetini diwersifisirlemek bilen», Bütindünýä banky, awgust 2014 ý.

[20] Resmi bilimden soň, hünär taýýarlygy ulgamy merkeziň binýadynda geçirilýän hünär tehniki bilimini we hünär ýokarlandyryşy, şeýle hem şägirtlik we pudaklar tarapyndan maliýeleşdirilýän okuw / okuw taýýarlyk shemalaryny, beýleki iş ýerinde geçiriläýn gysga möhletli okuwy, we garaşsyz / alternatiw okuw we okatmak ulgamlaryny öz içine alýar. Köp ýurtlarda bolşy ýaly, Türkmenistanda hem hünär taýýarlyk ulgamy bazaryň zerurlyklaryna laýyk gelmeli we ähli ýaşdakylaryň, hususan-da ýaşlaryň we aýallaryň, islegden peýdalanýan we zähmet bazaryna girmäge mümkinçilik berýän kärler bilen üpjün etmeli. Şeýle hem, XXI asyrda zerur bolan başarnyklary (meselem, aragatnaşyk, toparda işlemek we gatnaşyklary döretmek, tankydy pikirlenmek we meseleleri çözmek, başlangyçlary orta atmak we durnuklylyk) we bir ýa-da birnäçe kärlerdäki düýpli başarnyklary (mysal üçin IAT, ýyladyş ulgamynyň işgärleri, slesarlar, kebşirleýjiler) teklip etmek bilen, hünär derejesini ýokarlandyrmak üçin sertifikasiýalaşdyrmak we hünär derejeli kärleri okatmak üçin bu ulgamy döwrebaplaşdyrmak zerurdyr.
EC, Skills for Industry Strategy 2030 (Pudak strategiýasy üçin başarnyklar), 2019. Şeýle hem seret; HZG, ILO, Skill-up (Başarnyklary ýokarlandyrýarys), noýabr 2019, we Skills for Trade and Economic Diversification (STED) (Ykdysadyýetiň diwersifikasiýasy we söwda üçin başarnyklar), 2019.

1 – nji surat: Çarçuwaly maksatnama üçin üýtgetmeler nazaryýeti

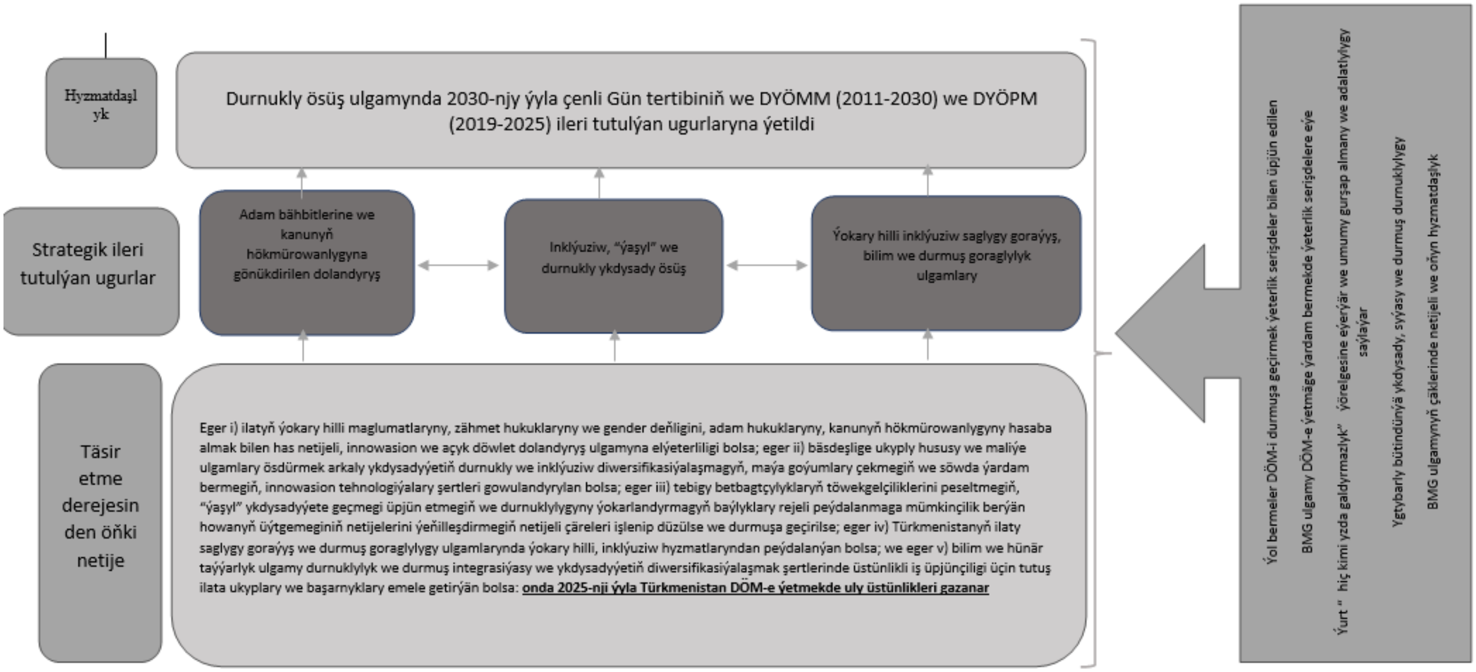

26. Üýtgeşmeleriň umumy nazaryýetindäki ahyrky netijeler boýunça ýol bermeleriň seljermesi Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasyna gatnaşykda möhüm ýol bermeleriň aşakdaky toplumyny üpjün edýär: i) DÖM-niň durmuşa geçirilmegi üçin ýeterlik serişdeler bölünip berilýär; ii) BMG-niň ösüş ulgamynyň DÖG-e ýetmeklige ýardam bermek üçin ýeterlik serişdeleri bar; iii) Hökümet "hiç kim yzda galmaýar" ýörelgesini ykrar edýär we inklýuziwlilik we deňlik ýörelgelerini ileri tutýar; iv) global ykdysady, syýasy we durmuş ýagdaýynyň otnositel durnuklylygy; v) hil taýdan ýokary maglumatlaryň bar bolmagy, şol sanda maglumatlaryň dizagregasiýasynyň gowulandyrylmagy; vi) BMG-nyň ösüş ulgamynyň çäklerinde netijeli we konstruktiw hyzmatdaşlyk; we vii) hyzmatdaşlaryň mümkinçilikleri ýeterlik bolup, hyzmatdaşlyk bolsa netijeli we täsirlidir.

27. Aşakdaky töwekgelçilikler, ähli ähyrky netijelere gatnaşykda we keseleýin derejede iň ähmiýetli, dikleýin derejede bolsa birnäçe derejelerde üýtgetmeler nazaryýetindäki ýol bermelere oňaýsyz täsir edip biljek hökmünde kesgitlenildi. Şol derejelere şular degişli: i) 2030-njy ýyla çenli döwür üçin Gün tertibini durmuşa geçirmek, şol sanda hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynda kesgitlenen ileri tutulýan ugurlary we ahyrky netijeleri amal etmek üçin ýeterlik bolmadyk serişdeler; ii) hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasyny durmuşa geçirmekde we seljermekde ýeterlik bolmadyk mümkinçilikler; iii) köp ulgamlaýyn çemeleşmeleri durmuşa geçirmekdäki kynçylyklar; iv) gowşak taraplary we deňsizligi ýapýan, şeýle hem syýasaty netijeli emele getirmäge we maksatnamalary durmuşa geçirmäge, seljermäge we bahalandyrmaga böwet döredýän ýokary hilli dezagregirlenen maglumatlaryň ýetmezçiligi; v) halkara we sebit hyzmatdaşlygynyň we söwdanyň ösmegine bökdençlik döredýän geosyýasy dartgynlylyk; vi) Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasyny durmuşa geçirmek boýunça ýardamy bermekde hususy pudagyň we halkara maliýe institutlaryň gatnaşmaga ýeterlik bolmadyk gyzyklanmasy.

2.2 BMG-niň ösüş ulgamynyň strategik ileri tutulýan ugurlary

28. Geçirilen seljeriş işiniň we soňraky köp taraply maslahatlaşmalaryň esasynda Türkmenistanyň hökümeti we BMG ulgamy ýurtda DÖM-leriň gazanylmagyny çaltlaşdyrjak üç strategiki hyzmatdaşlygyň ileri tutulýan ugurlaryny kesgitlediler.

A. Adamlaryň bähbitlerine we kanunyň hökmürowanlygyna gönükdirilen dolandyryş

29. Çarçuwaly hyzmatdaşlyk maksatnamasy Türkmenistanyň kanunçylyk, adam hukuklary, gender deňligi we zähmet hukuklary babatynda halkara borçnamalaryna we ülňülerine esaslanýan has netijeli we aç-açan dolandyryş üçin dolandyryş ulgamynda amaly özgertmeleri amala aşyrmakda Türkmenistanyň hökümetine ýardam eder. Ösüş, döwlet hyzmatlaryny hödürlemek, ykdysady we döwlet maliýe serişdelerini dolandyrmak, sanly ulgamlary ulanmak bilen işewürligi adalatly we aç-açan kadalaşdyrmak boýunça çözgütleri kabul etmegiň ynamdar we operatiw prosesleriň bar bolan ýagdaýynda ýüze çykar. Şeýle-de, bu hyzmatdaşlyk, adama gönükdirilen we hakyky maglumatlara daýanýan syýasatlary we hyzmatlary işläp taýýarlamak üçin maglumatlaryň hilini we dizagrigasiýasyny ýokarlandyrmakda Türkmenistan hökümetine ýardam berer.

B. Inklýuziw, “ýaşyl” we durnukly ykdysady ösüş

30. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasy, bank we maliýe hyzmatlaryny giňeltmek we hususy pudagyň bäsdeşlik ukybyny we söwdany, ösüşi ýokarlandyrýan, işewürligi ösdürýän we resmi pudakda mynasyp iş ýerleri döredýän höweslendirmeleri emele getirmek arkaly ykdysadyýetiň uglewodorod däl pudaklarynda iň uly ykdysady ösüş üçin zerur şertleri döretmek maksady bilen, Türkmenistanyň syýasaty we kadalaşdyryjy-hukuk binýadyny özgertmek işindäki tagallalaryny goldar. Mundan başga-da, Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasy, tebigy baýlyklardan has gowy peýdalanmak we betbagtçylyklara taýýarlygy we çäreleri gowulandyrmak maksady bilen howanyň üýtgemegine uýgunlaşmak we täsirleri azaltmak boýunça tagallalary güýçlendirer. Nebit we gaz pudagynyň ösüşiniň ykdysady ösüşi üpjün etmekde möhüm rol oýnamagyny dowam etdirjekdigine göz ýetirip, Hyzmatdaşlygyň Çarçuwaly maksatnamasy uglewodorod pudagynyň ösüşi bilen, howanyň üýtgemegine uýgunlaşmak we onuň netijelerini gowşatmak, daşky gurşaw tehnologiýalary we oba hojalyk pudagynda iş ýerleriniň arasyndaky möhüm gatnaşyklary kesgitlär. Bu ýaşaýyş durnuklylygynyň ýokarlanmagyna we durnukly sarp edilişe we önümçilige we ýaşyl ykdysadyýete geçmegi çaltlandyrar. [21]

C. Ýokary hilli, inklýuziw we elýeter, saglygy goraýyş, bilim we durmuş taýdan goraglylyk ulgamlary

31. Hyzmatdaşlygyň Çarçuwaly maksatnamasy, DYÖMM-de we DYÖPM-de göz öňünde tutulan ykdysady ösüş we diwersifikasiýa maksatlaryna ýetmekde möhüm rol oýnaýan Türkmenistanda bilim we hünär kämilleşdiriş ulgamynyň netijeliligini ýokarlandyrmaga goşant goşar. Hyzmatdaşlyk, köp ugurly ykdysadyýetde gowy aýlykly iş tapmak üçin zerur bilimleri we endikleri gazanmak üçin tutuş ilata, esasanam ýaşlara, aýallara we ejiz toparlara goldaw bermek çärelerine gönükdiriler. Şol bir wagtyň özünde, bu ileri tutulýan ugur, ýurduň ykdysady geljegi üçin ilatyň saglygynyň we abadançylygynyň möhümdigini ykrar edýär. Şeýle hem, Hyzmatdaşlygyň Çarçuwaly maksatnamasy Türkmenistana saglygy goraýyş ulgamynyň we durmuş taýdan goraglylyk ulgamlarynyň netijeliligini ýokarlandyrmakda we ähli adamlara hil taýdan has gowy we inklýuziw hyzmatlary hödürlemek üçin çykdajylary artdyrmaga kömek eder. Býudjet amallaryny dolandyrmagy goşmak bilen bu pudaklaryň dolandyrylyşyny güýçlendirmek, milli, welaýat we sebit derejelerini birleşdirmek bilen saglyk, bilim we durmuş goraglylyk pudagynda durnukly pudagara hereketler üçin şertleri döreder.

32. Türkmenistanyň hökümeti BMG ulgamynyň esasy hyzmatdaşy bolup çykyş edýär. Üç sany ileri tutulýan ugurlar boýunça BMG ulgamynyň goldawy beýleki halkara we ýerli hyzmatdaşlar tarapyndan ösüş

[21] Bu täze binalaryň gurluşygynda we ýaşaýyş jaýlaryň, esasan hem, döwlet edaralarynyň düýpli abatlaýyş işlerinde, gurluşyk pudagynyň energiýa netijeliligini ýokarlandyrmagy öz içine alýar.

ulgamynda dowam edýän we meýilleşdirilen hyzmatdaşlyga goşant bolup hyzmat eder. BMG ulgamynyň ylalaşjak we üstüni doldurjak esasy başlangyçlary aşakdakylary öz içine alýar:

» **Kanunyň dolandyryşy we hökmürowanlygy:** BMG ulgamy DÖM-e ýetmek we ýurduň strategik mümkinçiliklerini mundan beýläk hem ösdürmek üçin maliýe zerurlyklaryna düşünmek boýunça Ýewropa Bileleşigi (ÝB), Halkara Pul Gaznasy (HPG) we Bütindünýä Banky (BB) bilen hyzmatdaşlyga ymtylar. Raýat jemgyýetiniň edaralary bilen hyzmatdaşlyk gatnaşyklary gender deňligini üpjün etmek we goragsyz toparlary netijeli hyzmatlar bilen üpjün etmek üçin düýpli we maglumat mümkinçiliklerine esaslanar. Mundan başga-da, BMG ulgamy ösüş bpýunça hyzmatdaşlar utgaşdyrylan platformasynyň çäklerinde ÝB-e, Ýewropadaky Howpsuzlyk we Hyzmatdaşlyk Guramasyna (ÝHHG), ösüş we halkara maliýe edaralary (HME) boýunça iki taraplaýyn agentliklere we Halkara maliýe guramalaryna (HMG)[22] dolandyryşy özgertmek boýunça, hususan-da döwlet maliýe serişdelerini dolandyrmak ulgamynda tejribäni we bilimleri paýlaşmagy teklip eder.

» **Inklýuziw, "ýaşyl" we durnukly ykdysady ösüş:** BMG ulgamy, iş gurşawyny gowulandyrmak boýunça syýasatyň bar bolan çäreleriniň üstüni ýetirmek we maliýe hem-de bank ulgamlarynyň netijeliligini ýokarlandyrmak we howanyň üýtgemegine durnuklylygy we zyňyndylaryň pes derejeli ykdysady ösüşine maýa goýumlary üçin maliýeleşdirmegi çekmek boýunça HME bilen hyzmatdaşlyk eder. BMG ulgamy, Ýaşyl howa gaznasy (ÝHG), Bütindünýä daşky gurşaw gaznasy (BDGG) we Uýgunlaşma gaznasy bilen ykdysady pudaklarda uýgunlaşma we mitigasiýa boýunça çäreleri durmuşa geçirmegi goldamak maksady bilen hyzmatdaşlygy dowam eder. Hususy pudak bilen hyzmatdaşlyk innowasiýa we sanly çözgütleri we ýaşyl tehnologiýalary ornaşdyrmak, ykdysadyýeti diwersifikasiýalaşdyrmak we işewürligi ösdürmek üçin gerekli özgertmeler barada hökümet bilen hyzmatdaşlygy ýola goýmak, aýal telekeçiligini we korporatiw daşky gurşaw jogapkärçiligini öňe sürmek üçin ileri tutulýan ugur bolup durýar. Eksporty we söwdany höweslendirmek we serhetaşa suw dolandyryşyny we energiýa netijeliligini ýokarlandyrmak maksady bilen, BMG ulgamynyň tagallalary BMG-nyň Merkezi Aziýanyň ykdysadyýetleri üçin ýörite maksatnamasynyň (SPECA) we AÖB-nyň Merkezi Aziýa sebitleýin ykdysady hyzmatdaşlygy (MASYHM) bilen birleşdiriler.

» **Ýokary hilli, inklýuziw we elýeter hyzmatlar**: HME bilen hyzmatdaşlyk saglygy goraýyş we durmuş taýdan goraglylyk ulgamynda bahalaryň we çykdajylaryň seljermesini we maksatnamalaýyn býujetleşdirmäni artdyrmak boýunça tagallalary işjeňleşdirýär. BMG ulgamy bilim ulgamynyň özgerdilmegine ýardam bermek üçin bilelikdäki çemeleşmeleri kesgitlemek, okuwyň gidişinde ele alynýan başarnyklarynyň we endikleriniň we zähmet bazarynyň zerurlyklarynyň arasyndaky üznükliligi aradan aýyrmak, ýaşlaryň we beýleki goragsyz toparlaryň goşulmagyny üpjün etmek maksady bilen ÝB, USAID we Bütindünýä banky bilen işleşer. Şeýle hem, BMG ulgamy DÖM-leri maliýeleşdirmekdäki esasy boşluklary doldurmak maksady bilen bütindünýä köp ugurly maksatlaýyn gaznalar, şol sanda DÖM-niň bilelikdäki gaznasy bilen hyzmatdaşlyk eder.

2.3 Ösüş ulgamyndaky çaklanylýan netijeler

33. Strategiki ileri tutulýan üç ugurda, garaşylýan netijeleriň bäşisi bolup, olara aşakdaky 2.4 bölümde garalýar. Türkmenistanyň hökümetiniň we BMG ulgamynyň ileri tutulýan ugurlary çözmek babatynda we uzak möhletleýin garaşylýan netijeleri gazanmak ugrundaky bilelikdäki tagallalary DYÖ-iň esasy ileri tutulýan ugurlarynda öňegidişlige we 2030-njy ýyla çenli tutuş ýurt möçberinde Durnukly ösüş maksatlarynyň durmuşa geçirilmeginiň milli esasy görkezijilerine mynasyp goşant goşar. Aşakdaky berilýän netijeler we görkezijiler bu ugurda **duýduryjy görkezijiler hökmünde çykyş eder.**[23]. Hyzmatdaşlar, Hyzmatdaşlyk Çarçuwasynyň durmuşa geçiriliş döwründe bu ýokary derejeli DÖM

---

[22] Bütindünýä bankyny, HWG, AÖB, ÝRÖB, YÖB öz içine alýar..

[23] **Duýduryjy (sentimental) görkezijiler** uzak möhletleýin netijeleriň işjeňlik görkezijileriniň üstüni doldurýarlar. Haçan-da, netijeleriň görkezijileri garaşylýan netijeleri (institusional we özüňi alyp baryş) deňeşdirmek üçin ulanylan ýagdaýynda, duýduryjy görkezijileriň bolsa programmalarda işleýän ulgamdaky has giňeldilen derejedäki üýtgeşmeleri şöhlelendirmek üçin ulanylan ýagdaýynda Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly meýilnamasy boýunça hyzmatdaşlara ulgamyň üýtgeme derejesi barada we eger-de talap edilen ýagdaýynda, goşmaça derňewleriň we seljermeleriň zerurlygy barada habar berer. Seret: Sentinel Indicators: A Systems-Based Approach to Monitoring and Evaluation, 2015.

görkezijilerindäki üýtgeşmeleri yzarlarlar hem-de uzak möhletli netijeleriň we hasabatlarynyň degişli görkezijileri arkaly hyzmatdaşlygyň netijesinde alnan anyk we oňyn netijeli goşantlary görkezerler:

Türkmenistanyň ileri tutýan ugurlary	Hyzmatdaşlyk boýunça duýduryjy görkezijiler: 2030-njy ýyla çenli durnukly ösüş maksatlarynyň täsir edijileriniň we görkezijileriň esasy 12 görnüşi
I. Ýurduň durnukly, köp ugurly ykdysady we maliýe ösüşini üpjün etmek II. Täze önümçiliklere üns bermek bilen ykdysadyýetiň pudaklarynyň çalt ösmegi	1. Jyns boýunça iş derejesi (DÖM 8.5.2) 2. Orta we ýokary tehnologiýaly önümçilikden umumy goşulan bahanyň paýy (DÖM 9.b.1) 3. Hökümetiň netijeliligi (DÖM 10.2, 16.6, 16.7)[24] 4. Kanunyň hökmürowanlylygy (DÖM 16.3)
III: Ilatyň ýaşaýyş derejesini ýokarlandyrmak, adamlara gönükdirilen durmuş syýasatyny ýokarlandyrmak we abadançylygyň deň paýlanmagyna gönükdirilen adam kapitalynyň ösüşi	5. Çaga ölüminiň derejesi (5 ýaşa çenli) (DÖM3.2.1) 6. Jyns taýdan bölünen ýürek-damar kesellerinden, rak, süýji keseli ýa-da dowamly dem alyş kesellerinden ölüm derejesi (DÖM 3.4.1) 7. 1000 adamly ilatdan inçekesel bilen kesellemek (DÖM 3.3.2) 8. Jyns taýdan bölünen, işlemeýän, öwrenmeýän we hünär endiklerine eýe bolmadyk ýaşlaryň paýy (DÖM 8.6.1) 9. Jyns taýdan bölünen durmuş gorag ulgamlary bilen gurşalan ilatyň göterimi (DÖM 1.3.1) 10. Iň bolmanda a) sowatlylyk we b) matematiki sowatlylyk babatda kesgitlenen funksional derejä ýeten jyns, ýaşaýyş ýeri boýunça bölünen ilatyň bu ýaş toparyndaky paýy 11. Şäheriň ululygy boýunça bölünen, gurluşygyň şäher we sebit meýilnamalaryny amala aşyrýan, şol sanda ilatyň ösüş babatyndaky görkezijileri we ätiýaçlyklara bolan talaplary göz öňünde tutulýan şäherlerde ýaşaýan ilatyň paýy (DÖM 11.a.1)
IV. Tebigy baýlyklary tygşytly peýdalanma, daşky gurşawy gorama, howanyň global üýtgemegi baradaky meseleleri çözme	12. Tebigy betbagtçylyklar sebäpli wepat bolanlaryň, dereksiz ýitenleriň we gönüden-göni ejir çekenleriň her 100,000 adama düşýän sany (DÖM 13.1.1) 13. Betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak boýunça milli strategiýalara laýyklykda betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak babatynda ýerli strategiýalaryny kabul edýän we durmuşa geçirýän ýerli häkimiýetleriň paýy (DÖM 13.1.3)

34. 2030-njy ýyla çenli döwürde Durnukly ösüş boýunça Gün tertibine laýyklykda ileri tutulýan ugurlaryň we uzak möhletli netijeleriň hiç biri hem *haýsydyr bir pudaga ýa-da gyzyklanýan taraplaryň birine* degişli däldir. Has takygy, olar üýtgeşmeleriň arabaglanyşygyny we hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryny öz içine alýar. Bilelikde olar, hökümet bilen BMG-nyň ösüş ulgamynyň arasyndaky hyzmatdaşlyga gönükdirilen we üns jemlenilen, şeýle hem has giň we durnukly diwersifikasiýa, ykdysady ösüş we

[24] Dolandyrmagyň dünýä görkezijileri (WGI), Tebigy serişdeleri dolandyrmagyň instituty (NRGI), Brukings instituty we Bütindünýä bankynyň ösüşi boýunça derňew topary

DÖM-e gazanmak üçin täze hyzmatdaşlaryň birnäçesini mobilizlemegiň usulyny görkezýärler. Hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryna bolan şunuň ýaly has giň çemeleşme Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň 2016–2020-nji ýyllar aralygyndaky döwür üçin öňki Hyzmatdaşlygyň Çarçuwaly maksatnamasyndan düýpgöter tapawutlydyr. Esasan hem ýerli derejede, hyzmatdaşlaryň we gyzyklanýan taraplaryň, has dürli görnüşleri bilen gatnaşyk saklama, hyzmatdaşlygyň netijeliligini has durnuklaşdyrar hem-de jemgyýetleriň we ýerli gyzyklanýan taraplaryň gatnaşygyny giňelder we olaryň durnuklylygyny ýokarlandyrar diýlip çaklanylýar. Geljekki çarçuwaly maksatnama barada aýdylanda bolsa, DYÖMM, DYÖGP (durmuş-ykdysady ösüşiň geljegi uly bolan palatasy) maksatlaryna we DÖM millileşdirilen wezipelerine laýyklykda milletara meýilnamalaşdyrmagyň we durmuşa geçirmegiň çäklerindäki mümkinçiliklerini güýçlendirer, diýlip garaşylýar.

35. Deňeşdirilen artykmaçlyklaryndan ugur alyp, BMG ösüş ulgamy halkara kadalaryna, ülňülerine we öňdebaryjy tejribesine laýyklykda ýokary hilli maslahat we tehniki ýardam berer, şeýle hem milli we ýerli derejedäki gyzyklanýan taraplaryň potensialyny ösdürmek bilen ýurt strategiýalarynyň, syýasatlarynyň we maksatnamalarynyň monitoringini we durmuşa geçirme mümkinçiliklerini berkider. Aýratyn hem, millileşdirilen DÖM bilen berk baglanyşykly bolan strategiýalara, syýasatlara we meýilnamalara üns beriler we olara has mätäçlik çekýän şahsyýetlere gönükdiriler.

36. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasy aşakdaky **görkezmelere esaslanar**: (1) «Hiç kimi yzda galdyrmazlyk üçin» özüne çekijilik (inklýuziw) we deňlik; (2) Adam hukuklary, gender deňligi we zähmet hukugy, we zenanlaryň hukuklaryny we mümkinçiliklerini giňeltmek; (3) Durnuklylyk we durmuşa çydamlylyk; we (4) Hil maglumatlarynyň elýeterliligini we ulanylmagyny öz içine alýan jogapkärçilik. Maksatnama derejesinde, "hiç kimi yzda galdyrmaň" diýen umumy *ýörelgesine* görä, Türkmenistanyň hökümeti, BMG ulgamy we beýleki hyzmatdaşlar tarapyndan bolan gatnaşyklara özara täsiri güýçlendiriji **maksatnamalaýyn çemeleşmeleriň** toplumy bar[25]:

» **Pudagara hyzmatdaşlyk we syýasaty ýöretmek üçin yzygiderli goldaw:** Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň ileri tutulýan ugurlarynyň we netijeleriniň toplumlaýyn görnüşleri biri-birleri bilen baglanyşykly bolup Hökümetiň iş toparlarynyň arasynda aýgytly pudagara çemeleşmeleri we utgaşdyrmalary, BMG aýry-aýry düzümleri we beýleki gyzyklandyrýan taraplaryň üsti bilen utgaşdyrmanyň dürli meýdançalaryny, şol sanda DÖM boýunça amala aşyrylýan milli utgaşdyrylan mehanizmlerini we adam hukuklaryny talap edýär.

» **Netijelere gönükdirilen:** Bu çemeleşme, maksatnamany durmuşa geçirmek maksady bilen büjeti syýasata baglanyşdyrmak boýunça çäreleri nazara alyp, netijeli görkezijileri, monitoringiň mehanizmini, bahalandyrmasyny we okuwyny öz içine alýar. Türkmenistanyň hökümeti we BMG-niň ulgamy Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň netijelerine gönükdirilen dolandyryşyň iş mehanizmini ulanyp, netijeleri yzarlamak we deňeşdirmek ýaly işleri netijeli alyp barar.

» **Maglumatlar we statistika:** Maksatnamany amala aşyrmagyň netijeliliginiň hökmany üstünligi doly we anyk maglumatlaryň hiline, şeýle hem Türkmenistanyň "demografik diwidentinden"[26] peýdalanmak üçin ilat baradaky maglumatlara bagly bolup durar. BMG-niň ulgamy DÖM boýunça maglumatlardaky kemçilikleri aradan aýyrmak, Hyzmatdaşlygyň Çarçuwaly maksatnamasynyň görkezijileriniň gözegçiligini we hasabatyny berkider, şeýle hem has ýokary derejeli[27] DÖM görkezijileri babatynda Statistika boýunça döwlet komitetine we degişli ministrliklere ýardam berer. Ähli ileri tutulýan ugurlar boýunça BMG-niň ulgamy

[25] Şol sanda: Mejlis, hususyýetçilik ulgamy, hususy paýadarlar jemgyýetini goşmak bilen, halkara maliýe edaralary, raýat jemgyýetiniň guramalary, köpçüliklýin habar beriş serişdeleri, uniwersitetler we döwlete dahylly bolmadyk ylmy-barlag we syýasy institutlar.

[26] Girdejisi, jynsy, ýaşy, etniki aýratynlygy, migrasiýa derejesi, maýyplygy we geografiki ýerleşişi boýunça bölünen.

[27] Mysal üçin, Statistika boýunça döwlet kometetiniň habar bermegine görä, häzirki wagtda tassyklanan halkara usulyýetlere we kadalara degişli bolan I derejeli we II derejeli DÖM-niň 232-sany görkezijisiniň diňe 88 (38%) ýa-da 192 görkezijiniň 46 % elýeter. Seret. https://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/

DYÖGP-ä(durmuş-ykdysady ösüşiň geljegi uly bolan palatasy), şeýle hem milli we pudaklaýyn maksatnamalara[28] aýratyn üns berip, DÖM monitoringiniň düzümleri bilen bilelikde milli meýilnamada göz öňüne tutulan wezipeleri we görkezijileri has ýakyn utgaşdyrmaklyga goldaw berer.

» **Ýaşlaryň gatnaşygy:** Ileri tutulýan ugurlar we uzakmöhletleýin netijeler babatyndaky hyzmatdaşlyk boýunça tagallalar ýaşlaryň (15-30 ýaş), aýratyn hem oba ýerlerindäki we uzak ülkelerdäki zenanlaryň we ýaşlaryň ýurduň ösüşine bolan gyzyklanmalaryny artdyrmak we mynasyp goşant goşmaklaryna gönükdiriler.

» **Gender çemeleşmesi:** Hyzmatdaşlar, kanunlardaky, syýasatdaky we durmuşa geçiriş çärelerdäki, şeýle hem milli kadalardaky we stereotiplerdäki jyns alamatlaryna görä diskriminasiýa ýardam berýän kemçilikleri ýüze çykarar we aradan aýyrar. Her bir ileri tutulýan ugurda Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasy gender ugruny[29] hasaba almak bilen gender derňewi we maksatnamalary işläp taýýarlama üçin institusional mümkinçilikleri güýçlendirmeklige ýardam berer.

» **Innowasiýalar we tehnologiýalar:** BMG-niň ulgamy Hyzmatdaşlygyň Çarçuwaly maksatnamasyny durmuşa geçirmek bilen, durnukly ösüş pudagynda tehnologiýalar we innowasiýalar baradaky bilimleri ýaýratmak üçin strategiki hyzmatdaşlygy döredip; we hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryny giňeltmek we meýilnamasyny işläp düzmek üçin täze tehnologiýalaryň, meýilleriň we innowasion çemeleşmeleriň içinde bolup, innowasion önümleri we usullary öňe sürer.

2.4 Hyzmatdaşlygyň we hyzmatdaşlyk gatnaşyklarynyň ahyrky netijeleri

38. Aşakdaky bölümde üýtgeşmeleriň nazaryýeti we strategik ileri tutulýan hemmetaraplaýyn ugurlara esaslanan Türkmenistanyň hökümeti bilen BMG-niň ulgamynyň arasyndaky hyzmatdaşlygyň ahyrky netijeleriniň 5-si, şeýle hem olara ýetmeklige[30] täsir edip bilýän esasy faktorlar beýan edilýär. Bölümleriň her biri aşakdakylardan ybarat:

» Hyzmatdaşlyk boýunça tagallalar gönükdirilen, milli ileri tutulýan ugurlar görkezilen we olaryň DÖM we wezipeleri bilen bagly tablisalary;

» *Üýtgeşmäniň nazaryýeti*, ahyrky netijeleri gazanmakda BMG-niň ulgamynyň nähili täsir edip biljekdigi, şeýle hem bu ugurda goýberlen säwlikler barada gysgaça beýan edilýär;

» Netijeleri gazanmak üçin zerur bolan hyzmatdaşlyk gatnaşyklary barada maglumat;

» Gazanylan netijeleri deňeşdirmek üçin görkezijileriň sanawy.

39. Görkezijileri, esasy maglumatlary, maksatly maglumatlary, maglumatlar çeşmelerini, esasy çaklamalary we hyzmatdaşlary görkezýän doly netijeleriň matrisasy A goşundyda görkezilýär.

A. Adamlaryň gyzyklanmalaryna gönükdirilen dolandyryş we kanunyň hökmürowanlygy

---

[28]Seret. 15 Punkt: Milli we pudak maksatnamalaryny DÖM-niň seljerme düzümine laýyk getirmek çäklendirilen we daşky gurşaw bilen baglanyşykly DÖM görkezijilerini öz içine almaýar. DYÖMM (Durmuş-ykdysady ösüşiň milli maksatnamasy) milli ösüş maksatnamasynyň üçüsiniň we oba sebitleriniň ösüşi DÖM-niň hiç hili görkezijilerini öz içine almaýar, DYÖM bolsa DÖM görkezijileriniň bary-ýogy 15-sini öz içine alýar.

[29]Mysal üçin: iş orunlarynyň aglabasy, zenanlar üçin amatly, we girdeji babatynda gender tapawudyny aradan aýyrmak üçin inklýuziw zähmet bazarynyň syýasaty we kodeksy

[30] Ahyrky netijeler – bu ýokary derejeli üýtgeşmeler institusion netijelilik ýa-da adamlaryň we olaryň jemgyýetde özlerini alyp barşlary bilen baglydyr. Olarda beýan edilýär: (1) öz durmuşlaryny we meşgalalarynyň hem-de taýpasynyň durmuşyny gowulandyrmak üçin adamlar özlerini dürli görnüşde alyp barýarlar ýa-da (2) şeýle tagallalarda adamlara goldaw bermek üçin edaralar täzeçil usulda nähili işleýärler. Aralyk netijelerde täze ukyplar we başarnyklar, önümler ýa-da hyzmatlar beýan edilýär. Şular hem Hökümet bilen BMg-niň ulgamlarynyň arasyndaky hyzmatdaşlygyň anyk netijeleridir we olaryň täzeçillikleri görkezjekdiklerine garaşylýar. Her bir uzak möhletleýin netije üçin Bilelikdäki iş meýilnamasynyň (BIM) yzygiderliliginiň bir bölegi hökmünde hyzmatdaşlykdan garaşylýan aralyk netijeler işlenilýär.

Türkmenistanyň ileri tutulýan ugurlary[31]**:**

DYÖMM: Milli ykdysadyýetiň innowasiýa ösüşini gazanmak, Serişdeleri tygşytlaýan we energiýa tygşytlaýan hem-de ekologiýa taýdan arassa önümleri öndürip bilýän ýokary öndürijilikli pudaklary we ulgamlary döretmek; Durmuş hyzmatlarynyň hilini ýokarlandyrmagyň netijesinde adam kapitalynyň ýokary derejesini üpjün etmek; Türkmenistanyň halkara ykdysadyýetine çalt we giň integrasiýasyny üpjün etmek.

DYÖPM: 1. Türkmenistanda pudaklaryň köp ugurly ykdysady we maliýe ösüşini üpjün etmek; 2. Täze pudaklara ünsi jemläp, ykdysadyýetiň maksatly pudaklarynyň çalt ösmegi; 3. Ilatyň ýaşaýyş derejesini ýokarlandyrmak, adamlara gönükdirilen durmuş syýasatlary gowulandyrmak we abadançylygyň deň paýlanmagyna gönükdirilen adam kapitalynyň ösmegini üpjün etmek; 4. Tebigy baýlyklardan tygşytly peýdalanmak, daşky gurşawy goramak we global howanyň üýtgemegi meselesiniň çözülmegi.

DÖM we wezipeleri[32]**:** 5. Gender deňligi: 5.1, 5.2, 5.c; 10.8. Mynasyp iş we ykdysady ösüş: 8.3, 8.5, 8.6, 8.8; 10. Deňsizligi azaltmak: 10.2, 10.3; 11. Şäherleriň we ilatly ýerleriň durnuklylygy: 11.a.; 13. Howanyň üýtgemegine garşy göreş: 13.1; 16. 16. Parahatçylyk, adyl kazyýet we netijeli institutlar: 16.1, 16.3, 16.6, 16.7, 16.10, 16.b; 17. Durnukly ösüş babatynda hyzmatdaşlyk: 17.18.

Ahyrky netije 1. Netijeli dolandyryş we kanunyň hökmürowanlygy.

2025-nji ýyla çenli Türkmenistanyň ilaty kanunyň hökmürowanlygy, adam hukuklaryna hormat goýmak, gender deňligi we zähmet hukuklary we ýokary hilli maglumatlara esaslanýan has netijeli, innowasiýa we aç-açan döwlet dolandyryş ulgamyna eýe bolar.

40. Bu ahyrky netije, esasanam ykdysady ösüşiň şertleri we ýaşlar, aýallar we yzda galmak howpy abanýanlar üçin mümkinçilikler, şeýle hem milli adam hukuklary hereketleri meýilnamalary bilen baglanyşykly DYÖMM we DYÖPM-yň ileri tutulýan ugurlarynyň durmuşa geçirilmegine möhüm goşant goşar. Gysga mazmunly tablisa (ýokardaky) Türkmenistanyň ileri tutýan ugurlarynyň degişli DÖM we wezipeleri bilen arabaglanyşygyny görkezýär.

Üýtgetmeler nazaryýeti

41. Bu netijäniň esasynda goýlan üýtgeşmeler nazaryýeti kanunyň hökmürowanlygy, adam hukuklary we gender deňligi ulgamlarynda halkara borçnamalaryna we Türkmenistanyň kadalaryna esaslanan has netijeli we aç-açan döwlet dolandyryşy üçin dolandyryş reformasynda jemlenmek bilen, ygtybarly we jogapkärli karar bermek we gatnaşmak proseslerine, netijeli býudjetleşdirmäge we ýokary hilli jemgyýetçilik hyzmatlaryna elter.

42. Türkmenistanyň döwlet edaralary "ýeke penjire" ýörelgelerini ulanyp sanly hökümet ulgamyny, resminamalary dolandyrmagy we ilata netijeli hyzmatlary hödürlän halatynda mümkin bolar; we pudaklaýyn ministrlikler we bölümler çagalaryň, aýallaryň, maýyplaryň we beýleki ejiz toparlaryň bähbitlerini göz öňünde tutup, DÖM-na ýetmek üçin strategiki meýilnamalaşdyrmak, maksatly býudjet we maliýeleşdirmek ulgamyny birleşdiren halatynda; we subutnamalara esaslanýan we şahsyýetli jemgyýetçilik syýasatlaryny işläp düzýän, meýilleşdirýän we durmuşa geçirýän ýokary hünärli, höwesli, bitarap döwlet işgärleriniň toparyny döretmek ýaly hyzmatlary we ýerine ýetirişe esaslanýan jemgyýetçilik hyzmat ulgamyny ornaşdyrmak bilen döwlet dolandyryşy reformasy amala aşyrylan halatynda; we hökümet, şol sanda hukuk goraýjy guramalar we beýleki döwlet edaralary, BMG-nyň şertnamalaýyn guramalarynyň teklipleri we adam hukuklary mehanizmleri we HMG gözegçilik edaralary, şeýle hem pikir alyşmalar esasynda adam hukuklary, gender deňligi we zähmet hukuklary ulgamynda meýilnamalary we

---

[31]2011-2030 ýý. aralygyndaky döwür üçin Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň milli maksatnamasy (DYÖMM);
Türkmenistanyň Prezidentiniň 2019-2025-nji ýyllar aralygyndaky döwür üçin ýurduň durmuş-ykdysady ösüşi boýunça maksatnamasy (DYÖPM).

[32]Seret.:http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/

mehanizmleri işläp düzýän bolsa, durmuşa geçirýän bolsa raýat jemgyýeti guramalary, şol sanda işçiler we iş berijiler guramalary we degişli ilat bilen; we Türkmenistanyň ministrlikleri we bölümleri jyns taýdan duýgur adam merkezlerine esaslanýan strategiýalary we maksatnamalary ösdürmek maksady bilen, döwlet syýasatynyň ileri tutulýan ugurlaryny we DÖM-leriň ileri tutulýan ugurlaryny göz öňünde tutup, bölünmedik maglumatlary ýygnamak, derňemek we ulanmak ulgamyny durmuşa geçiren halatynda mümkin bolar.

43. BMG-niň ösüş ulgamy uzak möhletleýin netijeleri gazanmak babatynda ýardam berer:

» Döwlet işgärleriniň gender-duýgurly strategiýalary we maksatnamalary işläp düzmek we maglumatlary we sanly tehnologiýalary dolandyrmak boýunça täze goşundylary özleşdirmek üçin esaslary üpjün etmek maksady bilen, netijeli meýilleşdirmeklige we büjet etmeklige, maglumatlary we habarlary seljermeklige we ulanmaklyga gönükdirilen döwlet işgärleriniň ukyplaryny ýokarlandyrmaga;

» Maksatnamalaýyn büjetleşdirmäniň we orta möhletli çykdajy (BIM) meýilnamalaşdyrmanyň çemeleşmelerini we ugurlaryny ulanmak arkaly meýilleşdirilen döwlet maliýesini dolandyrmak (DMD) reformasyny durmuşa geçirmekde ministrliklere we pudaklara ýardam berer. Bu, şeýle hem, türkmenistanyň hökümetine raýat jemgyýeti bilen gatnaşygy giňeltmäge, şeýle hem strategiýalarda, hyzmatlarda we milli pudaklaýyn meýilnamalarda gowşaklyk we gender deňligi meselelerini has netijeli çözmäge mümkinçilik berer. Hyzmatdaşlaryň, milli syýasaty we DÖM wezipelerini netijeli durmuşa geçirmeklige gönükdirilen täze pudagara iş mehanizmlerini göz öňünde tutjakdyklary barada belläp geçmek ýerliklidir.

» Bu tagallalar, döwlet dolandyryş reformalaryny özgertmäge goldaw bermek, döwlet gullugynda işiň hilini we goşantlaryny göz öňünde tutýan ýörelgeleri ornaşdyrmak we aýal-gyzlary ýolbaşçy wezipelerinde ýokarlandyrmak boýunça BMG-niň tagallalary bilen bilelikde amala aşyrylar. Netijeli syýasaty işläp düzmekde we durmuşa geçirmekde hem esasy orun gözegçiligi we öndürijiligi bahalandyrmagy güýçlendirmeklige degişlidir. BMG-niň ulgamy aýry-aýry ministrliklerde we edaralarda döwlet işgärlerine netijeli syýasata gözegçilik we baha bermek, pudagara hyzmatdaşlygy we jengyýetçilik geňeşmeleri arkaly subutnamalara esaslanýan syýasaty döretmekde we täze hünärleri ele almakda[33] döwlet işgärlerine ýakyndan goldaw berer

» Döwlet hyzmatlaryna elýeterliligi ýeňilleşdirmek üçin täze elektron hökümet we sanly tehnologiýa platformalaryny ornaşdyrmak üçin aýry-aýry döwlet edaralaryna goldaw bermek. Bu bolsa, raýatlara, raýat jemgyýeti toparlaryna we hususy kärhanalara has ýokary hilli hyzmatlary öwrenmek we almak üçin täze ýollar we ugurlar bilen üpjün eder, şeýle hem adamlara alnan hyzmatlaryň hili barada gönüden-göni we gizlin pikir alyşmaga mümkinçilik berer

» Aýry-aýry döwlet edaralaryna, şol sanda hukuk goraýjy guramalara, BMG-nyň şertnamalaýyn guramalaryndan kabul edilen teklipleri we adam hukuklary we HZG-niň gözegçilik guramalary tarapyndan kabul edilen teklipleri we ugurlary işläp düzmekde ýa-da güýçlendirmekde, şeýle hem raýatlara we raýat jemgyýetiniň toparlaryna maglumat almak we bermekde goldaw berer.

» Şunuň bilen baglylykda, kazyýet ulgamynyň garaşsyzlygyny we işleýşini güýçlendirmek boýunça işler hem dowam etdiriler. Türkmenistanyň halkara borçnamalary , babatynda goldaw bermek meselesinde BMG ulgamy: (1) ýurduň entek goşulmadyk halkara adam hukuklary resminamalarynyň tassyklanmagyna goldaw berer we (2) halkara adam hukuklary borçnamalaryny ýerine ýetirmek boýunça pudagara topary bilen hyzmatdaşlygy güýçlendirer; we halkara ynsanperwer hukugy we adam hukuklary Geňeşiniň eýelerine ýörite resmileşdirilen geçiş tertip bilen baryp görmek haýyşlaryny ýeňilleşdirer; (3) raýat jemgyýeti guramalaryny bellige almak üçin kanuny we prosessual talaplary

[33]Seret. ýokary netijeli döwlet gullugynyň 6 häsiýeti. M. Jarvis, School of Public Policy & Governance, University of Toronto, 2016.

ýönekeýleşdirmekde hökümete goldaw berer; we (4) Parižiň ýörelgelerine laýyklykda A kategoriýasynyň milli adam hukuklary guramasy hökmünde akkreditasiýa üçin Ombudsmeniň edarasyny güýçlendirer.

» Türkmenistan hökümeti bilen raýat jemgyýeti guramalaryny (CSO) döretmek we işlemek we meýilnamalaşdyrmak we dolandyryş mümkinçiliklerini goldamak üçin bar bolan Jemgyýetçilik guramalary, şol sanda işçi we iş beriji guramalary bilen özara gatnaşyklar üçin has kanuny we kadalaşdyryjy gurşaw döretmek üçin işleşmeli. Bu tagallalar, esasan hem ýerli derejedäki ejiz toparlara esasy hyzmatlary bermek meselesinde hökümetiň we raýat jemgyýeti guramalarynyň tagallalarynyň üstüni has netijeli ýetirilmegine gönükdirilendir. Dolandyryş özgertmelerine tarap ösen hereket, şeýle hem adamlara gönükdirilen syýasatlar we hyzmatlar ýokary hilli bölünmedik maglumatlara bagly bolar.

» Döwlet statistika komiteti tarapyndan utgaşdyrylan ministrliklere we bölümlere, DYÖMP we hökümet maksatnamalarynyň ileri tutulýan ugurlaryna laýyk gelýän bölünmedik maglumatlary ýygnamak we derňemek üçin halkara usulyýetleri we ulgamlary, şeýle hem DÖM-lar bilen baglanyşykly maglumatlaryň esasy boşluklaryny durmuşa geçirmek üçin goldaw bermek.

44. Netijeler we ileri tutulýan ugurlar üçin umumy çaklamalara goşmaça (2-nji bölüme serediň), bu netijä mahsus bolan aşakdaky çaklamalar kesgitlenildi: (1) býudjet bilen adam hukuklary boýunça milli hereket meýilnamasyny (MHM) işläp düzmek we kabul etmek; (2) bellenen býudjet bilen gender deňligi MHM-ny ösdürmek we kabul etmek; (3) 2018-2022-nji ýyllar aralygynda Türkmenistanda çagalaryň hukuklarynyň durmuşa geçirilmegi we 2023-nji ýyldan soň we çaganyň hukuklary boýunça täzelenen MHM-yň işlenip düzülmek; (4) 2024-nji ýyla çenli raýatlygy ýok etmek üçin MHM-yň durmuşa geçirilmek; (5) 2020–2022-nji ýyllar aralygynda adam söwdasyna garşy göreşmek üçin Türkmenistanda MHM-yň doly durmuşa geçirmek; (6) Maliýe we Ykdysadyýet ministrligi tarapyndan maksatlaýyn býudjetleşdirmegi amala aşyrmak üçin ulgam döretmek; we (7) durnuklylyga innowasion çemeleşmeleri syýasy erk we goldaw bermek.

Hyzmatdaşlyk gatnaşyklary

45. Garaşylýan netije has netijeli we aç-açan döwlet dolandyryş ulgamyny döretmek maksady bilen hökümete, Mejlise, Ombudsmeniň edarasyna we raýat jemgyýetine wekilçilik edýän köp sanly hyzmatdaş bilen hyzmatdaşlykda gazanylar. BMG-nyň rezident utgaşdyryjysy bilen Maliýe we ykdysadyýet ministrligi bilen Döwlet statistika komitetiniň arasynda gol çekilen Memorandum, DÖM-leriň gazanylmagyny maliýeleşdirmek we ýurduň statistik potensialyny mundan beýläk-de ösdürmek üçin BMG ulgamy tarapyndan has giň bilelikdäki goldaw üçin kanuny esas berýär. BMG ulgamy, şeýle hem BMG-nyň Ykdysady we sosial meseleler bölümi, HPG we Bütindünýä banky bilen Türkmenistanda toplumlaýyn milli maliýeleşdiriş ulgamynyň düşünjesini öňe sürmek üçin işleşer.

46. BMG ulgamy, dünýä, sebit we milli derejedäki raýat jemgyýeti guramalary bilen manyly we wagyz-nesihat mümkinçiliklerinden peýdalanyp, yzda galan iň ejiz we töwekgelçilikli toparlara ýetmek üçin işlär. BMG, şeýle hem, raýat jemgyýeti bilen Ombudsmen bilen döwlet edaralarynyň arasynda dowam edýän gepleşikleri dowam etdirer. Hyzmatdaşlyk çarçuwasynyň çäginde BMG ulgamy ÝB, ÝHHG, ikitaraplaýyn ösüş agentliklerini, şeýle hem ösüş hyzmatdaşlaryny utgaşdyrmak platformasynyň üsti bilen Halkara maliýe edaralary (HME) (Bütindünýä banky, HPG, AÖB, ÝRÖB, YÖB) köp taraply maslahatlary guramak arkaly tejribe we bilimleri paýlaşmaga çagyrar. BMG ulgamyndaky düzümleri goşmak bilen hyzmatdaşlaryň doly sanawy A goşundyda berilýär.

Ösüşi ölçemek

47. Türkmenistanyň hökümeti bilen BMG ulgamynyň beýleki hyzmatdaşlar bilen bu netijäni gazanmakdaky hyzmatdaşlygynyň üstünligi aşakdaky görkezijiler bilen ölçeniler:

» Hukuk binýadynyň adam hukuklaryny, gender deňligini we zähmet hukuklaryny, şol sanda ýaşyna, jynsyna, maýyplygyna, milletine, dinine, syýasy pikirine, ykdysady ýa-da başga ýagdaýyna esaslanýan diskriminasiýanyň ýoklugyny göz öňünde tutýan derejesi (DÖM 5.1.1);
» Ombudsmeniň edarasy tarapyndan her ýyl gözden geçirilýän raýatlaryň arzalarynyň göterimi (DÖM proksi görkezijisi 10.3.1);
» Hasabat bermek üçin elýeterli (DÖM 17.18.1) bölünmedik maglumatlar bilen (zerur bolan ýagdaýynda) milliléşdirilen DÖM görkezijileriniň göterimi;
» Türkmenistanyň ilatyna we ýaşaýyş jaýyna ýazuw geçirildi, maglumatlar milli maksatnamalary we sosial-ykdysady ösüş strategiýalaryny işläp düzmekde ulanylýar (DÖM 17.19.2);
» Ýolbaşçy wezipelerinde işleýän zenanlaryň paýy (DÖM 5.5.2)
» Soňky 12 aýda häzirki ýa-da öňki ýakyn ýoldaşy tarapyndan fiziki, jynsy ýa-da psihologiki taýdan kemsidilen 15 we ondan uly ýaşly aýallaryň we gyzlaryň ýaşy we ýaşaýan ýeri boýunça paýy (DÖM görkezijisi 5.2.1.)

B. Inklýuziw, “ýaşyl” we durnukly ykdysady ösüş

48. Bu ileri tutulýan ugurlaryň arasynda biri-biri bilen ýakyn baglanyşykly iki netije bar: birinjisi (*bu bölümde beýan edilýär*) durnukly we öz içine alyjy ykdysady diwersifikasiýa şertlerini gowulandyrmaga gönükdirilendir. Ikinjisi (*indiki bölümde beýan edilýär*) 1-nji netijäni giňişleýin doldurýar we daşky gurşawy dolandyrmagy we howanyň üýtgemegine çydamlylygyny güýçlendirýär.

Türkmenistanyň ileri tutulýan ugurlary[34]:
DYÖMM: Milli ykdysadyýetiň innowasiýa ösüşini gazanmak, Serişdeleri tygşytlaýan we energiýa tygşytlaýan hem-de ekologiýa taýdan arassa önümleri öndürip bilýän ýokary öndürijilikli pudaklary we ulgamlary döretmek; Nebit we gaz, himiýa, dokma we oba hojalygynyň eksport potensialyny giňeltmek; Türkmenistanyň halkara ykdysadyýetiniň pudaklaryna çalt we giň birleşmegini üpjün etmek; Ösen bazar ykdysadyýeti institutlaryny döretmek; Önümçilik çeşmelerini tygşytly peýdalanmagyň netijesinde sebitleýin durmuş-ykdysady ösüşi artdyrmak.
DYÖPM: 1. Türkmenistanda pudaklaryň köp ugurly ykdysady we maliýe ösüşini üpjün etmek; 2. Täze pudaklara ünsi jemläp, ykdysadyýetiň maksatly pudaklarynyň çalt ösmegi; 3. Ilatyň ýaşaýyş derejesini ýokarlandyrmak, adamlara gönükdirilen durmuş syýasatlary gowulandyrmak we abadançylygyň deň paýlanmagyna gönükdirilen adam kapitalynyň ösmegini üpjün etmek; 4. Tebigy baýlyklardan tygşytly peýdalanmak, daşky gurşawy goramak we global howanyň üýtgemegi meselesiniň çözülmegi.

DÖM we wezipeleri[35]**:** 1. Garyplygy ýok etmek: 1.2; 2. Açlygy ýok etmek: 2.3, 2.4, 2.a, 5.– Gender deňligi 5.1,5.2, 5.a,5.c; 8. Mynasyp iş we ykdysady ösüş 8.2, 8.5, 8.10; 9. Industrializasiýa, innowasiýalar we infrastruktura 9.2, 9.3, 9.5, 9.b; 10. Deňsizligi azaltmak 10.2, 10.3,10.4; 13. Howanyň üýtgemegine garşy göreş: 13.1, 17. Durnukly ösüş babatynda hyzmatdaşlyk 17.3, 17.6, 17.11 ,17.17.

Ahyrky netije 2. Ykdysadyýetiň inkýuziw diwersifikasiýasy

2025-nji ýyla çenli bäsdeşlige ukyply hususy we maliýe pudaklaryny ösdürmek, söwdany ösdürmek we maýa goýumlaryny çekmek, şeýle hem innowasiýa we sanly tehnologiýalary ornaşdyrmak arkaly ykdysadyýetiň durnukly we inklýuziw diwersifikasiýasy üçin şertler gowulaşar.

49. Bu netije, esasan hem DYÖMM we DYÖPM ileri tutulýan ähli ugurlaryny amala aşyrmakda, hususan-da maliýe we bazar institutlaryny ösdürmek, hususy sektora we daşary ýurt maýa goýumlary üçin amatly şert döretmek, ýaşlar, aýallar we beýleki ejiz toparlar üçin innowasiýa we mynasyp iş, şeýle hem adam

[36]2011-2030 ýý. aralygyndaky döwür üçin Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň milli maksatnamasy (DYÖMM);
Türkmenistanyň Prezidentiniň 2019-2025-nji ýyllar aralygyndaky döwür üçin ýurduň durmuş-ykdysady ösüşi boýunça maksatnamasy (DYÖPM).
[37]Seret.:http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/

hukuklary boýunça milli hereket meýilnamalarynyň durmuşa geçirilmegi bilen baglanyşykly. Gysgaça mazmunly (ýokarda) tablisada Türkmenistanyň ileri tutýan ugurlarynyň degişli DÖM-lar we wezipeler bilen arabaglanyşygy görkezilýär.

Üýtgeşmeler nazaryýeti

50. Bu netijäniň esasynda goýlan üýtgeşmeler nazaryýeti ykdysadyýetiň uglewodorod däl pudaklaryny ösdürmek, hususy pudagyň we söwdanyň bäsdeşlige ukyplylygyny ýokarlandyrmak, şeýle hem oňat iş orunlaryny döretmek üçin has amatly şertleri döretmäge gönükdirilen kadalaşdyryjy-hukuk binýadynyň we kanunçylygyň üýtgedilmegi, ykdysady ösüşiň peýdalary adalatly paýlanýan ýurduň durnukly we köp ugurly ykdysady ösüşine getirer.

51. Hökümetiň katalizator hökmünde orny pugtalansa, has dinamiki, ösýän ykdysadyýeti höweslendirmek we mynasyp iş ýerleri döretmek üçin höweslendiriş, maksatnama we bazar signallaryny dogry utgaşdyrmak teklip edilende mümkin bolar; hususy sektor, esasanam kiçi we orta kärhanalar (KOT) we aýal telekeçiler, ýönekeýleşdirilen iş proseduralaryny ulansa we maglumat, innowasiýa tehnologiýalary we maliýeleşdiriş üçin has giň ygtyýarly bolsa; we döwlet edaralary we hususy pudak adam, institusional we gözleg mümkinçiliklerini güýçlendiren we ykdysadyýetiň aýry-aýry pudaklaryny diwersifikasiýalaşdyrmak we sanlaşdyrmak üçin giňişleýin meýilnamalary netijeli durmuşa geçirmek üçin ýeterlik maliýe çeşmelerine eýe bolsa, gowşak toparlara aýratyn üns berýär; we çalt ösýän ýaşyl ykdysadyýeti goldamak üçin innowasiýa we köp ugurly maliýe (salgyt, ätiýaçlandyryş we maýa goýumlary) we bank gurallary bar bolsa; hususy maýa we daşary ýurt maýa goýumlaryny çekmek we söwdany goldamak maksady bilen amatly howany döretmek üçin institusional we kadalaşdyryjy ulgamlar kämilleşdirilen bolsa; we döwlet edaralarynyň institusional mümkinçilikleri ýygnamak, derňemek we ykdysady ösüş, söwda, hususy pudagyň ösüşi we maýa goýumlary barada bölünmedik hil maglumatlary elýeterli etmek nukdaýnazaryndan güýçlendirilen bolsa.

52. Ösüş babatyndaky BMG ulgamy aşakdaky netijeleri gazanmaklyga ýardam berer:

» Ýokary hilli makroykdysady maglumatlara esaslanyp, ykdysadyýeti diwersifikasiýa etmek we innowasiýa üçin ylalaşylan milli strategiýany durmuşa geçirmek üçin syýasatyň esasy elementlerini we mehanizmlerini ösdürmäge goldaw bermek. Strategiýanyň esasy elementi, iş alyp barmak üçin kadalaşdyryjy we beýleki päsgelçilikleri ýeňilleşdirmek we durnukly sarp ediş we önümçilige maýa goýumlaryny höweslendirmek, ýaşyl ykdysadyýeti ösdürmek we iş ýerleri döretmek bolar.

» Telekeçilere telekeçilik döretmäge we kiçi kärhanalara maýa goýmaga we bar bolan telekeçiler üçin - maliýe we tehnologiýa elýeterliligini ýönekeýleşdirmek arkaly giňeltmäge gönükdirilen kanunçylyga üýtgetmeler girizmek üçin goldaw bermek. KOT-ler bu çäreleriň merkezinde bolar, esasanam oba hojalygyna we oba gymmatlyklar zynjyryna aýratyn üns berer. Ýörite höweslendiriş işlerini ösdürmäge we aýal-gyzlara, ýaşlara we ejiz toparlara goldaw berler.

» Türkmenistanyň hökümeti bilen telekeçilik we işewürligi ösdürmek, ulanyjy we ykjam platformalar arkaly elýeterli etmek we MKT-yň has işjeň durmuşa geçirilmegine itergi berip biljek "ýeke penjire" hyzmat merkezlerini giňeltmek boýunça ýokary hilli hyzmatlary ösdürmek babatynda hyzmatdaşlyk. Bu hyzmatlar, esasan hem hyzmatlaryň ýeterlik bolmadyk oba ýerlerinde, aýratyn hem aýal-gyzlara daýhanlara we oba hojalygyna elýeterli bolmagy hökmandyr.

» Türkmenistanyň hökümetine şertnama guramalarynyň we adam hukuklary mehanizmleriniň we Halkara Hyzmatdaşlyk Guramasynyň gözegçilik edaralarynyň (MOT) tekliplerini ýerine ýetirmekde goldaw bermek: ykdysady durnukly ösüş üçin şertler döretmek; iş üpjünçiliginiň giňelmegini we täze iş orunlarynyň döredilmegini üpjün etmek, gender stereotiplerini ýok etmek we aýal-gyzlar üçin, şol sanda oba ýerlerinde iş mümkinçiligini giňeltmek üçin kanunçylygy kämilleşdirmek; maýyplaryň işe ýerleşmegine we iş ýerinde amatly ýaşamagyna päsgelçiliksiz girmegi üpjün etmek; deň bahaly işlemek we aýlyk haklarynyň töleglerinde gender deňsizligini aradan aýyrmak üçin erkekler we aýallar üçin

deň hak tölemek; we resmi däl pudakda işleýän aýallar üçin durmuş goragy we beýleki durmuş gorag çärelerini güýçlendirmek.

53. Bu hyzmatdaşlygyň çäginde edilen tagallalaryň üstünligi, orta mekdebi gutaranlaryň biliminiň hilini we hünär derejesini ýokarlandyrmaga, ösýän köp ugurly ykdysadyýetde kär derejesini ýokarlandyrmak üçin hünär we ýokary bilime *bagly bolar*. Hünär okuwy, zähmet bazary we iş berijiler ýaly bilim ulgamynyň arasynda has ýakyn institusional utgaşdyrmak, mekdebi gutaranlaryň hünärlerine laýyklykda amatly iş mümkinçilikleri bilen baglanyşmagyny üpjün etmek üçin zerurdyr. Bu ugurdaky tagallalar we netijeler 4-nji netijede beýan edilýär.

54. Ähli netijelere we ileri tutulýan ugurlara umumy bolan çaklamalardan başga-da, bu netijä mahsus bolan aşakdaky çaklamalar kesgitlenildi: (1) döwlet edaralarynyň maýa goýumlary we hususy pudagyň ösmegindäki päsgelçilikleri aýyrmak borjy; (2) bank pudagynda işewürligi ösdürmek üçin has giň maliýe hyzmatlaryny hödürleýän düzgünleriň bolmagy; (3) sanly tehnologiýalary ornaşdyrmak we sanlaşdyrmak prosesini utgaşdyrmak üçin täsirli institusional mehanizm döretmek üçin kadalaşdyryjy-hukuk binýadyny Türkmenistanyň hökümeti tarapyndan özgertmeler; (4) Türkmenistanyň hökümeti tarapyndan oba hojalygyny we agrosenagat toplumyny hususylaşdyrmak meýilnamalaryny durmuşa geçirmek; (5) makroykdysady durnuklylygy saklamak; we (6) hususy pudagyň walýuta amallaryna päsgelçiliksiz girmegine.

Hyzmatdaşlyk gatnaşyklary

55. Türkmenistanyň Senagatçylar we Telekeçiler Bileleşigi, şeýle hem BMG Global Ylalaşygynyň korporatiw durnuklylygyny we işewürlik ýörelgelerini ösdürmek üçin köpmilletli kompaniýalar bilen hyzmatdaşlygynda garaşylan netijäni gazanmak bolar. BMG ulgamy, KOT-leriň we söwdanyň ösmegi üçin amatly iş, bank we maliýe şertlerini döretmek üçin Maliýe we Ykdysadyýet ministrligi, Söwda we Daşary ykdysady gatnaşyklar ministrligi we Daşary ykdysady gatnaşyklar döwlet banky bilen bar bolan mehanizmleri ulanar. BMG ulgamy, hökümete ykdysadyýeti diwersifikasiýa etmekde, iş gurşawyny gowulaşdyrmakda, maliýe we bank işleriniň netijeliligini ýokarlandyrmakda, döwlet-hususy hyzmatdaşlygy ösdürmekde we ösdürmekde hökümete kömek bermek üçin halkara maliýe guramalary (Bütindünýä banky, HPG, AÖB, ÝRÖB, YÖB) we hususy pudak bilen işleşer we adamlaryň zähmet bazaryndaky talaplaryny kanagatlandyrmak üçin zerur endikleri ösdürer.

56. BMG innowasiýa we sanly çözgütleri hödürlemek we iş gurşawy boýunça döwlet edaralary bilen gepleşikleri ýola goýmak üçin halkara hususy kompaniýalar we ýerli kärhanalar bilen hyzmatdaşlygy güýçlendirer. BMG, şeýle hem, BMG-nyň rezident koordinatorynyň ýolbaşçylygyndaky ösüş hyzmatdaşlarynyň utgaşdyryş platformasyny ulanyp, ýurdy ykdysadyýeti diwersifikasiýa etmekde we hususy pudagy ösdürmekde, maliýe we bank pudaklaryny ösdürmekde we döwlet maliýe serişdelerini netijeli dolandyrmakda ýurdy goldamak baradaky bilelikdäki çemeleşmeleri ara alyp maslahatlaşmak we ylalaşmak üçin peýdalanar. BMG ulgamy, ýurtda Birleşen Milletler Guramasynyň Merkezi Aziýanyň Ykdysadyýetleri üçin Ýörite Maksatnamasy (SPECA) we Merkezi Aziýa Sebit Ykdysady Hyzmatdaşlyk Maksatnamasy (CAREC) boýunça AÖB ýaly sebit platformalaryny ulanar we söwdany ýeňilleşdirmek syýasatlarynyň üsti bilen ykdysady hyzmatdaşlygy höweslendirer. BMG ulgamyndaky düzümleri, şol sanda hyzmatdaşlaryň doly sanawy A goşundyda berilýär.

Ösüşi ölçemek

57. Türkmenistanyň hökümeti bilen BMG ulgamynyň beýleki hyzmatdaşlar bilen bu netijäni gazanmakdaky hyzmatdaşlygynyň üstünligi aşakdaky görkezijiler bilen ölçeniler:

- » her bir işgär üçin hakyky jemi içerki önümiň ýyllyk ösüş depgini (DÖM 8.2.1)
- » Kärhanalara (eýeçilik boýunça) we ilata berlen karzlaryň umumy mukdary (DÖM 8.10.1, DÖM 9.3.2)
- » Jyns taýdan bölünen telekeçileriň sany (DÖM 5.5.2)

» Türkmenistanyň eksporty (DÖM 17.11.1).

Türkmenistanyň ileri tutýan ugurlary [36]:

DYÖMM: Milli ykdysadyýetiň innowasiýa ösüşine ýetmek, serişdeleri tygşytlaýan we energiýa tygşytlaýan, ekologiýa taýdan arassa önümleri öndürip bilýän ýokary öndürijilikli pudaklary döretmek; Türkmenistanyň halkara ykdysadyýetiniň pudaklaryna çalt we giň birleşmegini üpjün etmek; Önümçilik çeşmelerini tygşytly peýdalanmagyň netijesinde sebitleýin durmuş-ykdysady ösüşi artdyrmak.

DYÖPM: 1. Türkmenistanda pudaklaryň durnukly köp ugurly ykdysady we maliýe ösüşini üpjün etmek;2. Täze pudaklara gönükdirilen ykdysadyýetiň maksatly pudaklarynyň çalt ösmegi; 4. Tebigy baýlyklardan tygşytly peýdalanmak, daşky gurşawy goramak, global howanyň üýtgemegi meselelerini çözmek

DÖM we wezipeler[37]**: 5.** Gender deňligi: 5.1, 5.a; **6. Arassa suw we sanitariýa**: 6.3, 6.b; **7.** Arzan we arassa energiýa: 7.1, 7.3; **9.** Senagatlaşma, innowasiýalar we infrastruktura: 9.4; **11.** Şäherleriň we ilatly ýerleriň durnuklylygy: 11.3, 11.5, 11.6, 11.b; **12.** Jogapkärçilikli sarp ediş we önümçilik: 12.1, 12.4, 12.5; **13.** Howanyň üýtgemegine garşy göreş: 13.2, 13.3; **15.** Gury ýer eko ulgamlaryny gorap saklamak: 15.1, 15.2, 15.3

Ahyrky netije 3. Daşky gurşawy dolandyrmagy we howanyň üýtgemeginiň durnuklylygyny berkitmek

2025-nji ýyla çenli tebigy betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak, howanyň üýtgemeginiň täsirlerini uýgunlaşdyrmak we azaltmak, baýlyklary tygşytly peýdalanmaga, durnuklylygy ýokarlandyrmaga we ýaşyl ykdysadyýete geçmegi üpjün etmek üçin täsirli çäreler işlenip düzülýär we durmuşa geçirilýär

58. Bu gutarnykly netije, DYÖMM-iň we DYÖPM-iň ähli ileri tutulýan ugurlarynyň durmuşa geçirilmegine, hususan-da daşky gurşawy goramak, energiýa netijeliligi, tebigy baýlyklary has tygşytly peýdalanmak, oba hojalygyny ösdürmek, howanyň üýtgemegine uýgunlaşmak we mitigasiýa, şeýle hem adam hukuklary boýunça milli hereket meýilnamalarynda degişli işleri durmuşa geçirmek meselesinde möhüm goşant goşar. Gysgaça mazmun jedweli (ýokarda) Türkmenistanyň ileri tutýan ugurlarynyň degişli DÖM we wezipeler bilen arabaglanyşygyny görkezýär.

Üýtgetmeler nazaryýeti

59. Bu netijäniň esasynda goýulan üýtgetmeler nazaryýeti, howanyň uýgunlaşmagy we täsirleri azaltmak çäreleri, şeýle hem çäkli tebigy baýlyklary has rejeli ulanmak, durnuklylygyň ýokarlanmagyna we durnukly sarp edilişe hem-de önümçilikde ykdysadyýetiň ýaşyllaşmagyna ýardam berer.

60. Türkmenistanyň hökümeti, CO_2 zyňyndylaryny azaltmaga we uýgunlaşmaga gönükdirilen howanyň üýtgemegi bilenn baglanyşykly maksatnamalaryny we strategiýalaryny işläp düzse we netijeli durmuşa geçirse we milli guramalar, ýerli jemgyýetler, şol sanda aýallar, çagalar we ejiz toparlar, şeýle hem telekeçiler / ykdysadyýetiň pudaklary tebigy betbagtçylyklara garşy göreşmek üçin maddy hem tehniki taýdan taýýar bolsa; we döwlet edaralary, hususy sektor, raýat jemgyýeti, kärdeşler arkalaşyklary, Senagatçylar we Telekeçiler Bileleşigi, energiýa, suw, ýer we beýleki tebigy baýlyklaryň, gaýtadan dikeldilýän energiýa çeşmeleriniň we durnukly şäherleriň ösmegine itergi berýän innowasiýalary, sanly tehnologiýalary we ýaşyl çözgütleri ulansa we aýallaryň, çagalaryň we ejiz toparlaryň işjeň gatnaşmagy we “ýaşyl” ykdysadyýetiň; we Türkmenistanyň hökümeti we beýleki gyzyklanýan taraplar, aýal-gyzlara, çagalara hem-de ejiz toparlara ünsi jemläp, howanyň üýtgemegi, daşky gurşawy goramak we betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak barada seljermek, baha bermek, gözegçilik etmek we hasabat bermek üçin has gowy ýagdaýy bar bolsa; eger-de Türkmenistanyň hökümeti howanyň

[36] 2011-2030 ýý. aralygyndaky döwür üçin Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň milli maksatnamasy (DYÖMM); Türkmenistanyň Prezidentiniň 2019-2025-nji ýyllar aralygyndaky döwür üçin ýurduň durmuş-ykdysady ösüşi boýunça maksatnamasy (DYÖPM).

[37] Seret: http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/

maliýeleşdirilmeginiň halkara çeşmelerine elýeterliligi goşmak bilen howany maliýeleşdirmek mehanizmlerini ösdürýän bolsa; eger-de DÖM-lary, UNFCCC talaplaryny we Pariž klimat şertnamasyny, şeýle hem betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak üçin Sendaý çarçuwasyny durmuşa geçirmek üçin halkara we sebitleýin hyzmatdaşlyk alnyp barylýan bolsa bular mümkin bolar.

61. Türkmenistanyň hökümeti bilen BMG ulgamynyň beýleki hyzmatdaşlary bilen bu netijäni gazanmakdaky hyzmatdaşlygynyň üstünligi aşakdaky görkezijiler bilen ölçeniler:

» Howanyň üýtgemeginiň täsirlerini uýgunlaşdyrmaga we azaltmaga we CO2 zyňyndylaryny azaltmaga gönükdirilen strategiýalary we maksatnamalary işläp düzmek we durmuşa geçirmek, şeýle hem döwletler bilen netijeli aragatnaşyk gurmak arkaly sebitara derejesinde howanyň meselelerini derňemek, gözegçilik etmek we hasabat bermek üçin täze mümkinçilikleri döretmek boýunça Türkmenistanyň hökümeti bilen hyzmatdaşlyk etmek arkaly.

» Howanyň maliýeleşdirilmeginiň täze mehanizmlerini ösdürmek, şol sanda halkara howanyň maliýeleşdirilmegine we DÖM-lary durmuşa geçirmek üçin halkara we sebitde hyzmatdaşlygy giňeltmek, Pariž howa şertnamasyna, Betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak üçin Sendaý çarçuwasyna we beýleki köptaraplaýyn daşky gurşawy goramak ylalaşyklaryna (KDGGY)[38] elýeterliligi açmak arkaly

» Oba jemgyýetlerine we ejiz toparlara howanyň üýtgemeginiň täsirlerine has gowy düşünmek we onuň netijelerini çaklamak we olara jogap bermek, ýerli çärelere gatnaşmak üçin zerur çäreleri goldamak arkaly. Gowşak jemgyýetler we toparlar deňeşdirilmedik derejede täsir edýärler, sebäbi kynçylyklary ýeňip geçmek üçin çeşmelere elýeterliligi çäklidir we irki duýduryş ulgamlary bilen az üpjün edilen.

» Betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak boýunça Sendaý çarçuwaly maksatnamasyna laýyklykda, milli we ýerli derejede, betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini peseldiş ygtybarly ulgamlaryny işläp taýýarlamak we ornaşdyrmak boýunça ýardam bermek arkaly. Munuň özi, betbagtçylyk töwekgelçiligini azaltmak strategiýalarynyň durmuşa geçirilmegini, betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak üçin mümkinçilikleri ösdürmegi, taýynlygy we garşylygy, giňişlik (territorial) meýilnamalaşdyryşdaky ýitgileri has gowy hasaplamak üçin ýokary hilli bölünmedik maglumatlary ýygnamagy, ulanmagy we güýçlendirmegi öz içine alýar.

» Türkmenistanyň hökümeti bilen ykdysadyýetde hususy oba hojalygynyň ähmiýetini ýokarlandyrmak we energiýa tygşytlaýjy tehnologiýalar we täzelenip bilýän energiýa çeşmeleri bilen baglanyşykly işewürlik mümkinçiliklerini giňeltmek üçin hyzmatdaşlyk etmek arkaly. Bu bolsa innowasiýanyň we dürli maliýe we bank gurallarynyň işläp taýýarlanylmagyny öz içine alýar.

» Ýer we suw baýlyklaryny dogry dolandyrmak, energiýa tygşytlaýan tehnologiýalary we gaýtadan dikeldilýän energiýa çeşmelerini ulanmak, şeýle hem sanly ulanylmagy goldamak ýaly ýaşyl çözgütleri giňeltmek arkaly oba hojalygynyň öndürijiligini we durnuklylygyny ýokarlandyrmak üçin döwlet edaralary, hususy pudaklar we raýat jemgyýeti bilen hyzmatdaşlyk etmek arkaly. Bu tagallalar, oba jemgyýetleri we bazarlar bilen berk baglanyşygy bolan durnukly şäherleriň ösmegine goşant goşup, oba we şäher ýerlerine deň derejede gönükdiriler.

» Howanyň, daşky gurşawyň we oba hojalygynyň meselelerini çözmekde aýallaryň has möhüm ähmiýete eýe bolmagyna päsgel berýän ulgamlaýyn päsgelçilikleri aýyrmak üçin gender deňligini we jyns taýdan bölünmedik maglumatlary goşmak arkaly strategiýalary, maksatnamalary we býudjetleri güýçlendirmek arkaly. Bu, hususan-da, az aýlykly we hünärsiz işlerde, esasanam oba hojalyk pudagynda aýal-gyzlaryň köp paýyna degişli şertnamalaýyn guramalaryň we mehanizmleriň adam hukuklary we gözegçilik guramalarynyň teklipleriniň durmuşa geçirilmegine goşant goşar. Oba

[38] Meselem: Serhetaşa suw akymlaryny we halkara kölleri goramak we ulanmak baradaky Konwensiýa we Maglumatlara, çözgütleri kabul etmek prosesina jemgyýetçiligiň gatnaşmaklyk we daşky gurşawa degişli meseleler boýunça adalata elýeterlilik baradaky Konwensiýa (Orhusskaýa Konwensiýa).

ýerlerinde durmuş üpjünçiligini gowulandyrmak we oba jemgyýetleriniň, şol sanda çagalaryň howanyň üýtgemegine uýgunlaşma mümkinçiliklerini ýokarlandyrmak.

62. Uzak möhletli netijeler we ileri tutulýan ugurlar üçin umumy çaklamalardan başga-da, bu uzak möhletli netije üçin kesgitlenen beýleki çaklamalar şulary öz içine alýar: (1) hökümetiň howanyň üýtgemegine garşy kanunçylyk reformasyna ygrarlylygy; (2) hökümetiň howanyň üýtgemegi strategiýalaryna we maksatnamalaryna çykdajylaryň döwlet býudjetine ornaşdyrylmagy; (3) Hususy pudagy ýaşyl ykdysadyýete çekmäge we maýa goýmaga höweslendirýän maliýe mehanizmleriniň hökümeti tarapyndan durmuşa geçirilmegi.

Hyzmatdaşlyk gatnaşyklary

63. Garaşylýan netijäni gazanmak üçin BMG ulgamy Mejlis, Oba hojalygy we daşky gurşawy goramak ministrligi, Goranmak ministrligi, Bilim ministrligi, Adatdan daşary ýagdaýlar boýunça döwlet topary, Suw hojalygy döwlet komiteti, Senagatçylar we telekeçiler birleşmesi, Gyzyl ýarymaý Milli Jemgyýeti, ylmy-barlag institutlary we häkimlikler, töwekgelçilige esaslanýan ekologiýa taýdan arassa we netijeli işlemek we durmuşa geçirmek üçin tebigy baýlyklar syýasaty, Pariž howa şertnamasy we Tebigy betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak üçin Sendaý çarçuwasy barada halkara guramalaryna hasabat bermek. Şeýle hem, BMG Oba hojalygy we daşky gurşaw ministrligi, Maliýe we ykdysadyýet ministrligi, Merkezi bank we täjirçilik banklary bilen howanyň maliýeleşdirmek meseleleri boýunça hyzmatdaşlyk eder. Jemgyýetler derejesinde öndürijiligi ýokarlandyrýan we howanyň üýtgemegine çydamlylygyny ýokarlandyrýan ýaşyl, durnukly usullary durmuşa geçirmek üçin ýerli daýhanlar we oba hojalygy bilen hyzmatdaşlyk güýçlendiriler.

64. BMG ulgamy, Bütindünýä Daşky gurşawy goramak gaznasy, Ýaşyl howa gaznasy we Uýgunlaşma gaznasy bilen howanyň üýtgemegi we daşky gurşaw bilen baglanyşykly taslamalar üçin maliýe serişdeleri üpjün etmek boýunça hyzmatdaşlyk eder. Araly halas etmegiň halkara gaznasy (AHHG), Bütindünýä banky, ÝRÖB, Bütindünýä suw geňeşi we Dikeldilýän energiýa çeşmeleri boýunça halkara müdirlik (IRENA) bilen hyzmatdaşlyk, suw çeşmelerini tygşytly peýdalanmak, energiýa tygşytlylygy we Aral deňzi krizisinden ejir çeken jemgyýetleriň uýgunlaşma kuwwatyny güýçlendirmek meselelerinde mundan beýläk hyzmatdaşlygy ösdürer. Merkezi Aziýa üçin Sebit Daşky Gurşaw Merkezi bilen BMG ulgamy bioköpdürliligi saklamak we howanyň üýtgemeginiň netijelerini ýeňilleşdirmek, daşky gurşawy goramagy gowulandyrmak gönükdirilen anyk başlangyçlary we tehnologiýalary giňeltmek we synag görnüşinde durmuşa geçirmek, şeýle hem, "işewürlige işewürlik" çemeleşmesini ulanmak bilen, howanyň üýtgemegine uýgunlaşmak ulgamynda işewürlik pudagynyň has giňden gatnaşmak maksady bilen hyzmatdaşlyk eder; BMG guramalaryny goşmak bilen hyzmatdaşlaryň doly sanawy A goşundyda berilýär.

Ösüşi ölçemek

65. Türkmenistanyň hökümeti bilen BMG ulgamynyň beýleki hyzmatdaşlar bilen bu netijäni gazanmakdaky hyzmatdaşlygynyň üstünligi aşakdaky görkezijiler bilen ölçeniler:

- » Gender görkezijilerini hasaba almak bilen howanyň üýtgemeginiň netijelerini uýgunlaşdyrmak we ýeňilleşdirmek boýunça durmuşa geçirilen we ýaýbaňlandyrylan çäreleriň sany (→DÖM 13.2.1[39]; 13.3.2)
- » Gurluşyk derejesi bilen ilatyň ösüş depginleriniň arasyndaky gatnaşyk (DÖM 11.3.1)
- » Milli okuw meýilnamasynda howanyň üýtgemegi bilen baglanyşykly meseleleriň yzygiderli ösmegi, mugallymlar üçin okuw meýilnamalary we talyplara baha bermek, şeýle hem köpçülikleýin habar beriş serişdelerini ýaýratmak üçin beýleki gurallar bilim ulgamyna ylmy işleriň we gözlegleriň girizilen derejesi (→DÖM 12.8.1)

[39] → DÖM-iň bir ýa-da birnäçe görkezijileri bilen gyýtaklaýyn baglanyşygy bolan netije görkezijileri bellenendir

» Ýer we suw baýlyklary, bioköpdürlülik, energika we beýleki tebigy baýlyklary durnukly we toplumlaýyn dolandyrmagy üpjün etmek üçin durmuşa geçirilýän gender taýdan duýgur, milli, pudak ýa-da ýerli maksatnamalaryň, maýa goýumlaryň we çäreleriň sany. (→ЦУР 6.4, 6.3, 15.1.1, 15.2.1, 15.3.1)

» Betbagtçylyk töwekgelçiligini azaltmak, howply howa hadysalaryna we tebigy betbagtçylyklara taýýarlygy we garşylygy ýokarlandyrmak, gender taýdan duýgur we gender taýdan bölünmedik maglumatlary öz içine alýan maksatnamalary durmuşa geçirýän welaýatlaryň we jemgyýetleriň sany (→ЦУР 6.4, 1.5.2; 11.b.2, 13.1.3)

C. Ýokary hilli, inklýuziw we elýeterli saglyk, bilim we durmuş taýdan goraglylyk hyzmatlary

66. Bu ileri tutulýan ugurda has köp ugurly, bilim esasly ykdysadyýeti dolandyrmaga we ýurduň uzak möhletleýin durnukly ösüşini üpjün etmäge ukyply sagdyn, ökde we çydamly ilatyň döremegine goşant goşjak iki sany ýakyn baglanyşykly we düýpli netijeler bar. Ilkinji ahyrky netije (bu bölümde düşündirilýär) has gowy we inklýuziw saglyk we durmuş taýdan goraglylyk hyzmatlaryny bermek bilen baglanyşykly. Ikinji ahyrky netije (indiki bölümde) köp ugurly ykdysadyýetde üstünlikli işlemek we durmuş integrasiýa we durnuklylygy gowulandyrmak üçin ilata başarnyklary we bilimleri hödürleýän bilim we okuw ulgamyna gönükdirilendir.

Türkmenistanyň ileri tutýan ugurlary[40]:

DYÖMM: Milli ykdysadyýetiň innowasion ösüşine ýetmek, serişdeleri tygşytlaýan we energiýa tygşytlaýan we ekologiýa taýdan arassa önümleri öndürip bilýän ýokary öndürijilikli pudaklary döretmek; Durmuş hyzmatlarynyň hilini ýokarlandyrmagyň netijesinde adam kapitalynyň ýokary derejesini üpjün etmek; Türkmenistanyň halkara ykdysadyýetiniň pudaklaryna çalt we giň birleşmegini üpjün etmek.

DYÖPM: 1. Türkmenistanda pudaklaryň köp ugurly ykdysady we maliýe ösüşini üpjün etmek; 3. Ilatyň ýaşaýyş derejesini ýokarlandyrmak, adamlara gönükdirilen durmuş syýasatlary giňeltmek we baýlygyň deň paýlanmagyna gönükdirilen adam kapitalyny ýokarlandyrmak.

Döm we wezipeler[41]**: 1.** Garyplygy aradan aýyrmak: 1.3, 1.a; **3.** Jan saglygy we abadan ýaşaýyş: 3.1, 3.2 (3.2.1, 3.2.2), 3.4, 3.7, 3.8; **5.** Gender deňligi 5.1, 5.2, 5.6; **10.** Deňsizligi azaltmak: 10.2 11. Şäherleriň we ilatly ýerleriň durnuklylygy: 11.7

Ahyrky netije 4. Ýokary hilli, inklýuziw, saglygy goraýyş we durmuş taýdan goraglylyk ulgamlary

2025-nji ýyla çenli Türkmenistanyň ilaty ýokary hilli, inklýuziw saglyk we durmuş taýdan goraglylyk hyzmatlaryndan peýdalanýar

67. Bu ahyrky netije, DYÖMM-iň we DYÖPM-iň ileri tutulýan ugurlarynyň durmuşa geçirilmegi, hususan-da adam kapitalynyň güýçlendirilmegi, ýaşaýyş derejesini ýokarlandyrmagy, durmuş bilen bagly syýasatlary we adama gönükdirilen durmuş hyzmatlarynyň we durmuş syýasatlarynyň kämilleşdirilmegi, şeýle hem, adam hukuklary boýunça hereketleriň milli meýilnamasynyň durmuşa geçirilmegine möhüm goşant goşar. Gysgaça mazmun (ýokarda)getirilen jedwelde Türkmenistanyň ileri tutulýan ugurlarynyň DÖM-leriň degişli maksatlary we wezipeler bilen arabaglanyşygy görkezilen.

Üýtgetmeler nazaryýeti

[40] 2011-2030 ýyllar üçin Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň milli Maksatnamasy. (DYÖMM);
2019-2025 ýyllar üçin ýurduň durmuş-ykdysady ösüşiniň Prezident Maksatnamasy (ÝDYÖPM).

[41] Seret.: http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/

68. Berlen netijäniň esasynda goýlan üýtgetmeler nazaryýetiniň mazmuny saglygy goraýyş we durmuş taýdan goraglylyk ulgamlarynyň çykdaýjylarynyň ýokary netijeliligi Türkmenistanyň ähli raýatlary, hususan-da oba ýerlerindäki goragsyz toparlary üçin hyzmatlaryň elýeterliligini ýokarlanmagyna eltjekdiginden ybaratdyr.

69. Saglygy goraýyş we sosial gorag pudagynda kadalaşdyryjy-hukuk binýady we maliýeleşdiriş mehanizmleri güýçlendirilse bu mümkin bolar: gözegçilik we dolandyryş kararlaryny kabul etmek üçin maglumatlary ýygnamak we seljermek ulgamy kämilleşdirilen bolsa (jyns, ýaş, sosial gowşaklyk boýunça bölünmedik maglumatlar); aýal-gyzlara, çagalara, ýetginjeklere, maýyplara we beýleki ejiz toparlara gönükdirilen sagdyn durmuş ýörelgeleri, keselleriň öňüni almak, sosial gorag baradaky maglumatlara elýeterliligi ýokarlandyrmak üçin ulgamlar we mehanizmler güýçlendirilen bolsa; Enäniň we çaganyň saglygy (EÇS) we iýmitlenmek, çaganyň irki ösüş ýaşy (ÇIÖÝ), reproduktiw saglyk (RH), inçekesel, AIW / AIDS, ýokanç däl keseller (ÝDK) üçin milli maksatnamalar we strategiýalar täsirli we yzygiderli durmuşa geçirilse; we ýokanç keseller; we ýerli derejede ýokary hilli, öz içine alyjy sosial hyzmatlary üpjün etmek üçin sosial gorag ulgamy girizilen bolsa bular mümkin bolar.

70. BMG ösüş ulgamy bu uzak möhletli netijä ýetmäge aşakdaky ýollar arkaly ýardam eder:

» Türkmenistanyň hökümetiniň saglyk we durmuş taýdan goraglylyk pudagyndaky çykdajylaryň düzümini we meýilleşdirilen netijelerini seljermek ukybyny güýçlendirmek, gowulaşdyrmak üçin ugurlary, sosial taýdan daşlaşdyrylmagyň töwekgelçiligini we saglygy goraýyş hyzmatlarynyň ählumumy gurşawyny üpjün etmek üçin mümkinçiliklerini güýçlendirmek. Munuň özi çagalara, ýaşlara we aýallara ünsi güýçlendirmek, şeýle hem adatdan daşary ýagdaýlarda goragy gowulandyrmak bilen, ilkinji nobatda saglygy goraýyş we saglygy goramak ýaly çykdajylaryň netijeliligi we iň köp isleg bildirilýän ugurlara maýa goýumlarynyň köpelmegi bilen baglanyşykly tehniki kömegi we goldawy öz içine alar.

» Maksatly býudjet düzmek, salgyt giňişligini seljermek we çykdajylary hasaplamak, saglyk we durmuş taýdan goraglylyk çykdajylarynyň netijeliligini ýokarlandyrmak, şeýle hem, saglyk we durmuş ulgamlary dolandyrmagy güýçlendirmek üçin Türkmenistanyň hökümeti bilen hyzmatdaşlykda saglygy goraýyş we durmuş taýdan goraglylyk pudagynda esasy gyzyklanýan taraplaryň mümkinçiliklerini güýçlendirmek we goramak arkaly. Bu kanunçylyk tagallalary, jemleýji netijäniň çäginde 1 döwlet maliýe dolandyryşy (DMD) pudagyndaky özgertmeleri has giňişleýin durmuşa geçirmek bilen baglanyşykly.

» Lukmançylyk we durmuş ulgamlaryndaky işgärleriň ýokary hilli we inklýuziw hyzmatlary hödürlemek, durmuş goraglylyk, iýmit, saglygy goraýyş ulgamynda protokollara we milli standartlara laýyklykda ýokary hilli hyzmatlary jogapkärçilikli we netijeli hödürlenmegini üpjün etmek boýunça mümkinçilikleri ösdürmek arkaly. Bu aşakdakylara gönükdirilen goldawy öz içine alar: (1) bäbek we çaga kesellerini bilelikde ýöretmek (BÇKBÝ)[42] boýunça halkara standartlaryny ulanmak bilen 5 ýaşa çenli ýaşdaky çagalara has netijeli kliniki idegi üpjün etmek, (2) ene-atalaryň we şahsyýetleriň has täsirli hereketleri, kömek gözlemek we çagalaryň ösüşine gözegçiligi güýçlendirmek meselesine ideg etmek; (3) ýokuşmaýan keselleri dolandyrmagy güýçlendirmek we başlangyç ideg derejesinde subutnamalara esaslanýan milli görkezmeleri, teswirnamalary we ülňüleri girizip, ýokuşmaýan keseller bilen baglanyşykly ölümiň azalmagyna goşant goşmak.

» Şertnama guramalarynyň we adam hukuklary mehanizmleriniň tekliplerini ýerine ýetirmekde degişli döwlet edaralaryna kömek bermek: (1) aýallar, çagalar, maýyplar we beýleki ejiz toparlar üçin durmuş taýdan goraglylyk çärelerini güýçlendirmek; (2) ähli durmuş hyzmatlara päsgelçiliksiz girmegi üpjün etmek; we (3) esasanam oba ýerlerinde öndürijilik saglygy we psihososial maslahat bermek ýaly ýokary hilli saglyk hyzmatlaryna elýeterliligi giňeltmek.

---

[42] BÇKBÝ merkezinde çaganyň saglygy duran çaganyň saglygyny goramaga toplumlaýyn çemeleşmedir. BÇKBÝ maksatlary bolup ölümleriň, keselleri we maýyplygy azaltmak we 5 ýaşa çenli ýaşda çagalaryň ösüşine ýardam bermek bolup durýar. BÇKBÝ öz içine lukmançylyk edaralary, jemgyýetler we maşgalalar tarapyndan amala aşyrylýan öňüni alyş we bejeriş çärelerini alýar. Seret: WHO/UNICEF Integrated Management of Neonatal and Childhood Illness (IMNCI), 2019.

» Türkmenistanyň hökümeti bilen saglygy goraýyş we durmuş taýdan goraglylyk pudagyndaky meýilnamalary we çykdajylary has gowy meýilleşdirmek we dolandyrmak üçin maglumatlary we statistikany gowulandyrmak üçin hyzmatdaşlyk. Hyzmatdaşlyk, hasaba alyş ýazgylaryny goşmak bilen, maglumatlary dolandyrmagyň elektron ulgamynyň ornaşdyrylmagyna kömek eder we gowşak toparlara aýratyn üns bermek bilen hyzmatlary hödürlemek boýunça bölünmedik maglumatlary yzygiderli ýygnamak, derňemek we ulanmak ukybyny ýokarlandyrar.

» Adamlaryň, esasanam ejiz toparlaryň, çagalary meýilleşdirmek, göwrelilik, öz-özüne ideg etmek amallary, çagalary we garaşly adamlar, sagdyn durmuş ýörelgeleri we keselleriň öňüni almak baradaky maglumatlary we elýeterliligini ýokarlandyrmak üçin raýat jemgyýeti we jemgyýetleri bilen hyzmatdaşlyk.

71. Ähli netijelere we ileri tutulýan ugurlara umumy bolan çaklamalara goşmaça, bu netijä mahsus bolan aşakdaky çaklamalar kesgitlenildi: i) hyzmatyň hilini ýokarlandyrmak barada karar bermek üçin milli we ýerli hyzmatdaşlar tarapyndan maglumatlaryň ulanylmagy; ii) milli saglygy goraýyş we durmuş taýdan goraglylyk maksatnamalaryny işläp düzmekde, durmuşa geçirmekde we ýeterlik derejede maliýeleşdirmekde hökümet goldawy.

Hyzmatdaşlyk gatnaşyklary

72. Saglygy goraýyş hyzmatlarynyň we durmuş taýdan kömegiň hilini ýokarlandyrmak üçin, Saglygy goraýyş we derman senagaty ministliginiň we Zähmet we ilaty durmuş taýdan goramak ministrliginiň arasyndaky ýakyn hyzmatdaşlygy talap eder. Saglygy goraýyş ulgamlaryny we sosial goragy maliýeleşdirmegi gowulandyrmak, innowasiýalaryň durnukly gerimini giňeltmek we dowam etdirmek, saglygy goraýyş we durmuş taýdan gorag hyzmatlarynyň ählumumy gurşawyny güýçlendirmek üçin Maliýe we Ykdysadyýet ministrligi (MYM) bilen hyzmatdaşlygy giňelder. Bilim ministrligi (BM) köpugurly we inklýuziw hyzmatlary okuw meýilnamalaryny, sosial işgärleriň we beýleki hünärmenler üçin giňişleýin durmuş kömegi maksatnamalary hödürlemek üçin zerur bolan öňdebaryjy maksatnamalaryň işläp taýýarlamagyny dowam etdirer.

73. Ýokary hilli bölünmedik maglumatlary ýygnamak we derňemek we syýasaty düzüjilere we amalyýetçi hünärmenlere saglyk we durmuş goragy çäreleriniň täsirini takyk ölçemäge mümkinçilik bermek üçin BMG-nyň ulgamy degişli ministrlikleriň statistika bölümleri, şeýle hem Döwlet statistika komiteti bilen ýakyndan işleşer. Mejlis kanunçylyk başlangyçlarynyň özgertmeleri geçirmägä eýermegini we goldamagyny üpjün etmekde möhümorny eýelär. Zenanlar bileleşigi we Ýaşlar guramasy, şeýle hem habar beriş serişdeleri jemgyýetiň durmuş goragy we saglyk meseleleri barada habardarlygyny ýokarlandyrmaga kömek eder we jemgyýetler derejesinde jemgyýetçilik hyzmatlary, şol sanda maýyplar jemgyýeti bilen bilelikde durmuş hyzmatlary ediler. Bütindünýä banky, HPG, AÖB we beýlekiler ýaly halkara maliýe guramalary bilen hyzmatdaşlyk saglygy goraýyşa we durmuş goraglylygyna çykdajylarynyň netijeliligini ýokarlandyrmak üçin çykdajylaryň derňewini maksatnamalaýyn býudjetlenilişi bilelikde goldamak üçin çuňlaşdyrylar. Şeýle-de BMG global köpugurly ýörite gaznalar, şol sanda, DÖM-iň Bilelikdäki gaznasy, bilen bilelikdäki maksatnamalary maliýeleşdirmek maksady bilen işjeň hyzmatdaşlyk eder. BMG guramalaryny hasaba almak bilen, hyzmatdaşlaryň doly sanawy A goşundyda berilýär.

Ösüşi ölçemek

74. Türkmenistanyň hökümeti bilen BMG ulgamynyň beýleki hyzmatdaşlary bilen bu netijäni gazanmakdaky hyzmatdaşlygynyň üstünligi aşakdaky görkezijiler bilen ölçeniler:

» Jyns we peýdalanýanlaryň görnüşi boýunça durmuş gorag ulgamlary (ýerli derejedäki durmuş hyzmatlary goşmak bilen) bilen üpjün edilen adamlaryň sany. (→DÖM 1.3.1)
» Bilim, saglygy goraýyş we durmuş aýdan goraglylyk maksatnamalaryna býudjet çykdajylarynyň jemi içerki önümdäki paýy (→DÖM 16.6.1)[43]

[43] → DÖM-iň bir ýa-da birnäçe görkezijileri bilen gyýtaklaýyn baglanyşygy bolan netije görkezijileri bellenendir

» Ýürek-damar kesellerinden, rak keselinden, süýji keselinden, dowamly dem alyş ýollarynyň kesselleriň ölümlilik derejesi (→DÖM 3.4.1)
» Bäş ýaşa ýetmedik çagalaryň jyns boýunça paýy [44] (DÖM 2.2.1)
» Ilkinji lukmançylyk kömegi gulluklaryna we çaga hassahanalaryna bäş ýaşa çenli çagalara hemmetaraplaýyn lukmançylyk kömegini bermek bilen BÇKUÝ (bäbek we çaga kesellerini umumylykda ýöretmek) çemeleşmeleriniň girizilme derejesi
» Maşgala meýilleşdirme zerurlyklaryny häzirki zaman usullary bilen kanagatlandyrylýan köpeliş ýaşyndaky (15 ýaşdan 49 ýaş aralygyndaky) aýallaryň paýy (→DÖM 3.7.1)
» Inçekesel bilen kesellänleriň habar berlen 100,000 adama düşýän göterimi (→DÖM 3.3)

Türkmenistanyň ileri tutýan ugurlary [45]:
DYÖMM: Milli ykdysadyýetiň innowasiýa ösüşine ýetiň, serişdeleri tygşytlaýan we energiýa tygşytlaýan we ekologiýa taýdan arassa önümleri öndürip bilýän ýokary öndürijilikli pudaklary dörediň; Durmuş hyzmatlarynyň hilini ýokarlandyrmagyň netijesinde adam kapitalynyň ýokary derejesini üpjün etmek; Türkmenistanyň halkara ykdysadyýetiniň pudaklaryna çalt we giň birleşmegini üpjün etmek.
DYÖPM: 1. Türkmenistanda pudaklaryň durnukly köp ugurly ykdysadyýeti we maliýe ösüşini üpjün etmek; 2. Täze pudaklara ünsi jemläp, ykdysadyýetiň maksatly pudaklarynyň çalt ösmegi; 3. Ilatyň ýaşaýyş derejesini ýokarlandyrmak, adamlara gönükdirilen sosial syýasaty gowulandyrmak we baýlygyň deň paýlanmagyna gönükdirilen adam kapitalynyň ösmegini üpjün etmek.

DÖM we wezipeler[46]: 4. Ýokary hilli bilim: 4.1, 4.2, 4.3, 4.5; **5.** Gender deňligi: 5.1, 5.5, 5.a; **8.** Mynasyp iş we ykdysady ösüş: 8.3, 8.5, 8.6, 8.8; **10.** Deňsizligi azaltmak: 10.1, 10.2

Ahyrky netije 5. Ýokary hilli bilim we hünär taýýarlygy

2025-nji ýyla çenli bilim we hünär taýýarlygy [47] ulgamy, köpugurly ykdysadyýet şertlerinde üstünlikli iş bilen üpjün bolmagy, has gowy durmuş integrasiýasy we durnuklylyk maksady bilen ilatda başarnyklary we bilimleri emele getirýär.

75. Berlen netije DYÖMM-iň ileri tutuýan ugurlaryny, şol sanda, milli ykdysadyýetiň innowasion ösüşi, durnukly köpugurly ykdysady we maliýe ösüşi, adam kapitalynyň güýçlenmegi, ýaşaýyş derejesiniň ýokarlanmagy, şeýle hem adam hukuklary boýunça hereletleriň milli maksatnamalarynyň durmuşa geçirilmegi bilen bagly ileri tutulýan ugurlary durmuşa geçirmekde uly goşandyny goşar. Ýokarky jedwelde Türkmenistanyň ileri tutýan ugurlary bilen DÖM-iň degişli maksatlarynyň we wezipeleriniň arabaglanyşygy görkezilen.

Üýtgeşmeler teoriýasy

76. Bu netijäniň esasyndaky üýtgeşmeler teoriýasy, zähmet bazarynyň zerurlyklaryny göz öňünde tutup, bilim we okuw ulgamynyň netijeliligini ýokarlandyrmak, ähli adamlara, esasanam çagalara, ýaşlara, aýallara we

[44] Ösüşiň bökdelmegi: BSDG tarapyndan tassyklanan bäş ýaşa çenli çagalaryň ösüş kadasyna laýyklykda, <-2 çaga ýaşynda median görkezijiden ortakwadratik gyşarma
[45] 2011-2030 ýyllar üçin Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň milli Maksatnamasy. (DYÖMM);
2019-2025 ýyllar üçin ýurduň durmuş-ykdysady ösüşiniň Prezident Maksatnamasy (ÝDYÖPM)
[46] Seret.:http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/
[47] Resmi bilimden soň, hünär taýýarlygy ulgamy merkeziň binýadynda geçirilýän hünär tehniki bilimini we hünär ýokarlandyryşy, şeýle hem şägirtlik we pudaklar tarapyndan maliýeleşdirilýän okuw / okuw taýýarlyk shemalaryny, beýleki iş ýerinde geçiriläýn gysga möhletli okuwy, we garaşsyz / alternatiw okuw we okatmak ulgamlaryny öz içine alýar. Köp ýurtlarda bolşy ýaly, Türkmenistanda hem hünär taýýarlyk ulgamy bazaryň zerurlyklaryna laýyk gelmeli we ähli ýaşdakylaryň, hususan-da ýaşlaryň we aýallaryň, islegden peýdalanýan we zähmet bazaryna girmäge mümkinçilik berýän kärler bilen üpjün etmeli. Şeýle hem, XXI asyrda zerur bolan başarnyklary (meselem, aragatnaşyk, toparda işlemek we gatnaşyklary döretmek, tankydy pikirlenmek we meseleleri çözmek, başlangyçlary orta atmak we durnuklylyk) we bir ýa-da birnäçe kärlerdäki düýpli başarnyklary (mysal üçin IAT, ýyladyş ulgamynyň işgärleri, slesarlar, kebşirleýjiler) teklip etmek bilen, hünär derejesini ýokarlandyrmak üçin sertifikasiýalaşdyrmak we hünär derejeli kärleri okatmak üçin bu ulgamy döwrebaplaşdyrmak zerurdyr.
EC, Skills for Industry Strategy 2030 (Pudak strategiýasy üçin başarnyklar), 2019. Şeýle hem seret; HZG, ILO, Skill-up (Başarnyklary ýokarlandyrýarys), noýabr 2019, we Skills for Trade and Economic Diversification (STED) (Ykdysadyýetiň diwersifikasiýasy we söwda üçin başarnyklar), 2019.8.

ejiz toparlara üstünlikli işlemek, güýçlendirmek we Türkmenistanyň köp ugurly ykdysadyýetinde üstünlik gazanmak üçin zerur bolan bilimi we başarnyklary ele almaga mümkinçilik berer.

77. Agzalanylanlar, ähli çagalar, şol sanda maýyp çagalar üçin ýokary hilli mekdebe çenli bilime giň mümkinçilikler bolan ýagdaýynda; we orta bilim ulgamy sosial we emosional başarnyklar, döredijilik, meseleleri çözmek ýaly durmuş endiklerine bermäge esaslanyp güýçlendirilse; inklýuziw bilimiň Milli Maksatnamasy girizilse; zähmet bazarynyň isleglerini nazara alýan hünär, başlangyç, orta, ýokary we üznüksiz bilim ulgamlary berkidilse; döwlet iş üpjünçilik gulluklary berkitmegi we hususy iş üpjünçilik edaralary üçin mümkinçilikleri giňeltmegi öz içine alýan iş üpjünçilik hyzmatlar ulgamy kämilleşdirilse; zähmet bazarynyň düýpli seljerilmegini we öz içine alýan zähmet bazaryny kadalaşdyrmagyň netijeli ulgamy döredilse mümkin bolar.

78. Hünär taýýarlygyny öz içine alýan bilim ulgamynyň, zähmet bazarynyň we iş berijiler edaralarynyň arasyndaky ýakyn we hemişelik arabaglanyşygy saklamak üçin syýasatlar we innowasiýa usulyýetleri zerurdyr. Geljek üçin esasy wezipe bolup bilim we hünär taýýarlygy ulgamy bilen işgärleriň hünär taýýarlygyny ýokarlandyrmak we hususy maýalary çekmek maksady bilen hususy pudak üçin höweslendirmäni döretmek ulgamyny bileşdirmek bolep durýar. Möhüm mesele bolup yzda galmak howpy astyndaky çagalar üçin, aýratyn-da öz mümkinçiliklerine doly göz ýetirmekleri üçin ýörite goldaw we hyzmatlary talap edýän maýyp çagalar üçin umumy bilim edaralarynda bilim almak mümkinçiligini döretmek meselsi çykyş edýär. Beýleki ahyrky netijelerde bolşy ýaly, syýasatlary we maksatnamalary habarlar bilen üpjün etmek üçin bilim ulgamynyň netijeliligi we okuw netijeleri baradaky kämilleşdirilen we hakyky maglumatlar zerurdyr.

79. **BMG-nyň ösüş ulgamy bu netijä aşakdaky ýollar arkaly ýetmäge kömek eder**:

- » Köp ugurly ykdysadyýetde üstünlik gazanmak üçin zerur bolan tankydy pikirleniş, seljerme we meseleleri çözmek ýaly ukyplara we ýaşaýyş-durmuş ukyplara daýanýan okuw maksatnamalaryny we mugallymlaryň taýýarlygyny gowulandyrmakds arkaly bilim ulgamynynyň hilini mekdebe çenli bilimden ýokary bilime çenli derejelerde ýokarlandyrmak, şeýle hem hünär ösüşi üçin täze ulgamlary döretmekde Türkmenistanyň hökümetine goldaw bermek arkaly;
- » Mekdebe çenli bilimiň hilini ýokarlandyrmakda we onda mekdebe çenli ýaşyndaky çagalaryň ählisini, şol sanda mümkinçilikleri çäkli, hususanda, çetki ýerlerde ýaşaýan çagalary çekmekde; mekdebe çenli ýokary hilli taýýarlyga oglan we gyz çagalara giň elýeterliligi döretmekde ; şeýle hem irki ýaşdaky çagalaryň ösüş ulgamyna degişli hünäri almakda we ýokarlandyrmakda hünärmenler üçin maksatnamalary döretmekde Türkmenistanyň hökümeti bilen hyzmatdaşlyk etmek arkaly.
- » Mümkinçilikleri çäkli çagalaryň we ululary zerurlyklaryna jogap berýän we hemmeleri öz içine alýan syýasatlary we hyzmatlary işläp taýýarlamakda we amala aşyrmakda kömek bermek arkaly; BMG ulgamy saglygy goraýyş we ilaty durmuş taýdan goramak pudaklary bilen hyzmatdaşlykda BSGG-nyň Halkara saglyk we maýyplyk bölünişigine (HSMB) laýyklykda syýasaty we maýyplygy kesgitlemek çärelerini MHK[48] görä (Maýyplaryň hukuklary baradaky Konwensiýa) ylalaşmaga ýardam etmek arkaly;
- » bilimiň mukdaryny mukdaryny we has möhümi bilimiň hilini mümkinçilikleri çäkli adamlary çekmek bilen, ýokarlandyrmaga gönükdirilen syýasatyň işlenip düzülmegine we durmuşa geçirilmegine goldaw bermek arkaly.
- » aýallar we erkekler üçin ýokary bilim we hünär-tehniki (HTB) bilimi almak üçin has uly mümkinçilikleri döretmek, orta mekdepleri gutaran ýaşlaryň sanyny artdyrmak üçin Türkmenistanyň hökümeti bilen hyzmatdaşlyk etmek arkaly; BMG-nyň ulgamy, ösýän hususy pudagyň bazaryndaky zerurlyklar bilen baglanyşykly okuwda täze başarnyklary ornaşdyrmak arkaly HTB ulgamyny

[48] Türkmenistanda maýyplygy kesgitlemek, esasan, lukmançylyk modeline esaslanyp, BSGG-nyň Halkara saglyk we maýyplyk bölünişigine (HSMB) laýyklykda berjaý edilmeýär International Classification of Functioning Disability and Health (ICFDH). Maýyplygy ir wagtada ýüze çykarmak ulgamynyň nädogry hereket etmegi gijikdirilen we ýeterlik bolmadyk kömege getitýär. Netijede, köp çagalar we ýaşlar öz mümkinçiliklerini durmuşa geçirip bilmän galýarlar.

berkitmäge kömek eder. Abraýly halkara ýokary okuw mekdepleri tarapyndan berlen diplomlaryň çalt ykrar edilmegine ýardam bermek üçin anyk, täsirli we utgaşdyrylan syýasat giriziler.

» Bilim ulgamy, zähmet bazary, iş beriji guramalary we birleşikleri, şol sanda hususy işe alyş guramalary bilen bar bolan institusional boşluklary doldurmaga gönükdirilen netijeli iş syýasatyny ösdürmek maksady bilen Türkmenistanyň hökümeti we hususy pudak bilen hyzmatdaşlygy güýçlendirer. Bu işler şulary öz içine alar: iş standartlaryna tassyknama bermek üçin zähmet bazarynda synag ulgamyny döretmek; ykdysadyýetiň uglewodorod däl pudaklarynda we ilatyň ejiz toparlarynda iş üpjünçiligini ýardam etmek üçin işjeň syýasaty we maksatnamalary (IÜÝIS)[49] işläp düzmek we durmuşa geçirmek; we Döwlet iş üpjünçiligi gullugynyň (DIÜG) iş gözleýänleri we iş berijileri, şol sanda aýallar, ýaşlar we ejiz toparlar üçin ýörite döredilen hyzmatlary goşmak mümkinçiligini berkitmek.

» Türkmenistan hökümetine şertnamalaýyn guramalaryň we adam hukuklary mehanizmleriniň we DIÜG-nyň gözegçilik edaralarynyň tekliplerini ýerine ýetirmekde goldaw bermek: (1) bilim we iş üpjünçiligi ýaly ähli durmuş hyzmatlara päsgelçiliksizelýeterliligi üpjün etmek; (2) aýal-gyzlaryň, gyzlaryň we maýyplaryň hünär we ýokary bilime, şol sanda adaty däl okuw ugurlaryna deň elýeterliligi üpjün etmek; (3) maýyp çagalar üçin inklýuziw bilimi güýçlendirmek; (4) orta mekdepleriň we hünärment mekdepleriniň maksatnamalaryny baglanyşdyrmak ýaly ýörite çäreleri görmek; (5) hünär okuwyny güýçlendirmek we hemmeler üçin, esasanam, ejiz toparlar üçin zähmet bazaryna girmek üçin has köp mümkinçilik döredýän döwlet we hususy pudak iş berijilerini höweslendirmek.

80. Ähli ahyrky netijelere we ileri tutulýan ugurlara umumy bolan çaklamalardan başga-da, bu netijä mahsus bolan aşakdaky çaklamalar kesgitlenildi: (1) mekdebe çenli ýaşdan orta bilime çenli bilimiň hilini ýokarlandyrmaga ýokary derejeli ygrarlylyk; (2) inklýuziw bilim boýunça milli maksatnamanyň kabul edilmegi; we (3) zähmet bazaryndaky iş üpjünçiligi syýasatyny we halkara ülňülerine laýyklykda iş üpjünçiligini güýçlendirmek üçin syýasy we maliýe goldawy.

Hyzmatdaşlyk gatnaşyklary

81. Garaşylýan ahyrky netijäni gazanmak üçin BMG ulgamy, IÜÝIS-iň we DIÜG -iň hyzmatlaryna aýratyn üns bermek bilen, zähmet bazary we iş üpjünçiligi üçin kadalaşdyryjy-hukuk binýadyny gowulandyrmak üçin Zähmet we ilatyň durmuş taýdan goraglylyk ministrligi bilen hyzmatdaşlygyny dowam etdirer. Bilim ministrligi we Milli bilim instituty, bilimiň ähli basgançaklarynda halkara ülňülerine laýyklykda bilimiň hilini ýokarlandyrmaga gönükdirilen syýasatlary meýilleşdirmek we durmuşa geçirmek meselesinde aýratyn möhümoruny eýelär. BMG ulgamy, sanly tehnologiýany ulanyp, innowasion okuw usullaryny has köp ulanmak üçin ýokary okuw jaýlary bilen hyzmatdaşlygy giňelder.

82. BMG ulgamy ýerli raýat jemgyýet guramalary bilen belli bir maksatly toparlar, şol sanda çagalar we maýyplar, aýallar we ýaşlar üçin okuw meýilnamalaryny üpjün etmek üçin işleşer. BMG ulgamy, orta mekdebi gutaran ýaşlar üçin ýerinde okuw meýilnamalaryny işläp düzmek we üpjün etmek üçin hususy pudak, esasanam, Senagatçylar we telekeçiler bileleşigi bilen hyzmatdaşlygy ýola goýmaga synanyşar. Mundan başga-da, BMG ulgamy halkara guramalary bilen seljeriş ukyplaryny we meseläni çözmegiň ösmegine goşant goşýan öňdebaryjy okuw usullaryny durmuşa geçirmek üçin işleşer. BMG ulgamy, milli gyzyklanýan taraplara bilim pudagynda öňdebaryjy tejribe barada habar bermek üçin bar bolan global bilim platformalary we sebitleýin pikir merkezleri bilen hyzmatdaşlyk eder.

83. BMG ulgamy, bilim ulgamyny gowulandyrmaga, ýaşlarda ünsi jemlemäge we zähmet bazarynyň talaplaryna laýyk gelýän başarnyklar bilen baglanyşyk döretmäge gönükdirilen bilelikdäki çemeleşmeleri utgaşdyrmak

[49] Iş bilen üpjünçilige ýardam bermek syýasaty öz içine 5 sany başlangyjy alýar: (i) işgärlere öz başarnyklaryny gowulandyrmaga, köplenç girdeji kömegi bilen üpjün edilýän gaýtadan taýýarlyk maksatnamalary,; (ii) köplenç has çetki ýerlerde ýaşaýan we uzakmöhletli işsiz bolan adamlar üçin niýetlenen we döwlet we hususy pudak bilen hyzmatdaşlykda alnyp barylýan jemgyýetçilik işi maksatnamalary; (iii) işsizler üçin işe durmak üçin ýeňillikler, hususanda, zähmet bazarynda kynçylyklara duçar bolýan adamlaryň toparlary üçin (aýallar, ýaşlar we maýyplar); (iv) öz-özüňi iş bilen üpjünçilik we kiçi kärhanalary açmak üçin höweslendirmegi we goldawy (mikrokarzlaşdyrma, işewürlik okuwy, halypaçylyk) üpjün edýän syýasaty we maksatnamalary; we ILO, Finding proactive features in labour market policies: A reflection based on the evidence, 2018; ILO, WHAT WORKS: PROMOTING PATHWAYS TO DECENT WORK, 2019

maksady bilen bilim programmalaryny (EUB, IDUSAID, halkara maliýe guramalary, ilçihanalar) hödürleýän içerki ösüş hyzmatdaşlary bilen hyzmatdaşlyk eder. Döwlet statistika komiteti bilen Bilim ministrligi we Zähmet we ilatyň durmuş taýdan goraglylyk ministrligi bilen ýakydan hyzmatdaşlyk göz öňünde tutulan netijelere ýetmekdäki öňegidişlige gözegçilik etmek üçin zerur maglumatlary ýygnamak üçin esas bolup hyzmat eder. BMG guramalaryny goşmak bilen hyzmatdaşlaryň doly sanawy A goşundyda berilýär.

Ösüşi ölçemek

84. Türkmenistan hökümeti bilen BMG ulgamynyň beýleki hyzmatdaşlar bilen hyzmatdaşlygynyň üstünligi bu netijäni gazanmakdaky aşakdaky görkezijiler bilen ölçeniler:

» Okamak we matematika endikleriniň iň pes derejesine ýeten çagalaryň we ýaşlaryň jynsy boýunça paýy (DÖM 4.1.1)
» Jyns boýunça okuwyň guramaçylykly görnüşlerine gatnaşmagyň göterimi (mekdebe kabul etmegiň resmi ýaşyna ýetmezden bir ýyl öň) (DÖM 4.2.2)
» Soňky 12 aýda, welaýatlar boýunça bölünmedik ululary we ýaşlaryň, jyns boýunça, resmi we resmi däl okuw we hünär taýýralygy görnüşlerine gatnaşmagynyň derejesi (DÖM 4.3.1)
» Jyns taýdan bölünmedik (3.d seret) işlemeýän, öwrenmeýän ýa-da hünär endiklerine eýe bolmadyk ýaşlaryň (15-24 ýaş aralygy) paýy (DÖM 8.6.1)
» Ykdysadyýetiň uglewodorod däl pudaklary üçin iş üpjünçiliginiň we gender deňliginiň halkara ülňülerine laýyklykda işlenip düzülen we durmuşa geçirilýän işjeň iş meýilnamalarynyň sany (DÖM 8.b.1)
» Halkara ülňülerine laýyklykda zähmet we iş üpjünçiligi babatynda milli kanunçylygyň we kadalaryň utgaşdyrylyş derejesi (DÖM 8.8.2)

2.5 Ahyrky netijeleriň arasyndaky baglanyşyk

85. Durnukly ösüş ulgamyndaky 2030-njy ýyla çenli Gün tertibine laýyklykda ileri tutulýan ugurlaryň we netijeleriň her biri üýtgeşmeleriň we hyzmatdaşlygyň özara baglanyşygyny görkezýär. Bilelikde olar, Türkmenistan hökümeti bilen BMG ulgamynyň arasyndaky hyzmatdaşlygy has inklýuziw we yzygiderli durmuş-ykdysady ösüşe we DÖM-iň maksatlaryna ýetmek üçin ugrukdyrmagyň usulyny ýüze çykarýarlar.

86. Ahyrky netijeleriň arasynda möhüm atanaklaýyn baglanyşyklar bar:

» Ahyrky netije 1 (Kanunyň dolandyryşy we hökmürowanlygy) milli we ýerli derejelerde halkara dolandyryş ülňüleriniň durmuşa geçirilmegine, esasanam kanunyň hökmürowanlygy, adalata elýeterlilik we gender deňligi bilen baglanyşyklydyr. Bu netije, DYÖPM-yň soňky netijeleriniň we ileri tutulýan ugurlarynyň gazanylmagyna, hususan-da, durnukly ykdysady ösüş üçin şertleriň döredilmegi we ýaşlar, aýallar we beýleki ejiz toparlar üçin mümkinçilikleriň döredilmegine täsir edýän esasy görkezijidir.
» 3 ahyrky netije (Daşky gurşawy dolandyrmak we howanyň üýtgemegine durnuklylyk) möhüm görkezijidir. Türkmenistanda ykdysady diwersifikasiýanyň we umumy ösüşiň depgini onuň möhüm tebigy baýlygynyň durnukly dolandyrylmagyna bagly bolar.
» 4-nji netijäniň çäginde saglygy goraýyş ulgamlaryny dolandyrmagy we sosial goragy güýçlendirmek baradaky tagallalar 1-nji netijede göz öňünde tutulan döwlet dolandyryşynda we döwlet maliýe dolandyryşynda özgertmeleri has giňişleýin durmuşa geçirmegiň çäginde kanunçylyk we kadalaşdyryjy özgertmelere esaslanar.
» 5 jemleýji netijäniň (Ýokary hilli bilim we hünär taýýarlygy) çäginde zähmet we migrasiýa kanunlary halkara ülňülerine laýyk getirmek we köp ugurly ykdysadyýetde möhüm tejribäniň ýoklugy meselesini çözmek maksady bilen gözden geçiriler ýa-da işlener (jemleýji netije 2). Üstünlik, bilim ulgamynyň, zähmet bazarynyň ýolbaşçylarynyň we iş berijileriň we işçiler guramalarynyň arasynda täsirli baglanyşyklaryň döredilmegine bagly bolar. Mundan başga-da, Türkmenistanyň zähmet bazaryna laýyk

gelýän işjeň iş üpjünçilik syýasaty aýal-gyzlaryň, ýaşlaryň we ejiz toparlaryň resmi ykdysadyýetde mynasyp işlemegine päsgel berýän päsgelçilikleri aradan aýyrmak üçin gözden geçiriler.

» Jemleýji netijeleriň çäginde we Türkmenistan hökümetiniň adam hukuklary ulgamynda[50] hereket meýilnamalaryna laýyklykda BMG ulgamy, milli kanunçylygy halkara borçnamalaryna laýyk getirmekde we şertnama guramalarynyň we adam hukuklary mehanizmleriniň we BZG-nyň gözegçilik guramalarynyň tekliplerini strategiýalara, maksatnamalara we býudjetlere goşmak bilen durmuşa geçirmekde goldaw berer.

87. Ähli ileri tutulýan ugurlarda we netijelerde oýlanyşykly syýasat we netijeli strategiki meýilleşdiriş, býudjeti düzmek we işiň netijeliligini dolandyrmak ygtybarly, bölünmedik statistic maglumatlaryň we hakykat ýüzünde durmuşa geçirilişine we gazanylan netijelere gözegçilik edilişine aýratyn üns bermlişine bagly bolar. DÖM[51] boýunça ýokary hilli statistik maglumatlary taýýarlamagy hem öz içine alýan maglumatlaryň hiline we elýeterliligine degişli görnetin gözden goýbermeler saklanylýar. Ýokarda bellenip geçilişi ýaly, BMG ulgamy Türkmenistan hökümetine milli we pudaklaýyn ösüş maksatnamalarynda maksatlary we görkezijileri DÖM-iň wezipelerini we görkezijilerini has sazlaşdyrmakda goldaw berer. Şeýle hem, milli statistika ulgamynyň syýasaty we programma düzüjileri we beýleki ulanyjylaryň maglumat zerurlyklaryna jogap bermegini üpjün etmek üçin goldaw gerek. Jyns, girdeji toparlary, iş, bilim we maýyplyk boýunça bölünmedik maglumatlary ýygnamaga, şeýle hem yzygiderli maglumat we aragatnaşyk alyş-çalşyna üns berilmelidir.[52] BMG ulgamy, täsirli syýasatlary işläp düzmek we CEDP we DÖM-lere laýyklykda meýilnamalary durmuşa geçirmek üçin maglumatlaryň hilini we elýeterliligini ýokarlandyrmak üçin Türkmenistan hökümeti, esasanam Döwlet statistika komiteti bilen işleşer.

88. Jyns tapawudy dürli derejelerde we dürli pudaklarda dowam edýär, bu umumy iş ornundan başlap, milli we ýerli guramalarda ýolbaşçy wezipelerde aýallaryň wekilçiligine çenli birnäçe görkezijilerde hem görünýär. BMG ulgamy, Türkmenistanyň hökümeti bilen Türkmenistanyň jyns taýdan deňligi üpjün etmek baradaky halkara borçnamalary bilen baglanyşykly boşluklary doldurmak, jyns taýdan kemsitmäni öňe sürýän adaty kadalary we stereotipleri ýeňip geçmek, şeýle hem jyns derňewi üçin institusional mümkinçilikleri güýçlendirmek üçin işini dowam etdirer**.**

89. Türkmenistan, orta girdejili ýurtlaryň köpüsi ýaly, "bilimiň we hakyky hereketleriň" [53] arasyndaky bar bolan boşluk bilen ýüzbe-ýüz bolýar. Şunuň bilen baglylykda, ýazmaça maksatnamalar bilen kanunlaryň arasyndaky boşlugy aradan aýyrmak we olaryň ýerine ýetirilişine we ösüşe gözegçilik etmek üçin täze mümkinçilikler we mehanizmler zerurdyr. Öz gezeginde, Bilelikdäki çarçuwanyň ileri tutulýan ugurlarynyň we netijeleriniň durnuklylygy, meýilleşdirilen çykdajylara we netijelere yzygiderli gözegçilik etmek ýaly jogapkärçilik mehanizmlerine bagly bolar.

90. Ähli jemleýji netijeler üçin durmuşa geçiriş strategiýalary hyzmatdaşlygyň tagallalarynyň ýerli, territorial derejede - welaýat derejesinde we ýerli häkimiýetler bilen ýakynlygyny göz öňünde tutar. Bu tagallalar, adamlaryň durmuşynda çalt we göze görnüp duran üýtgeşmelere sebäp bolup biljek toplumlaýyn, ýokary hilli

---

[52] Türkmenistanda adam hukuklary boýunça bäş hereket meýilnamasy bar: 1) 2016–2020-nji ýyllar üçin adam hukuklary boýunça milli hereket meýilnamasy; 2) 2015–2020-nji ýyllarda jyns deňligi boýunça milli hereket meýilnamasy; 3) Türkmenistanda 2020–2022-nji ýyllar aralygyndaky adam söwdasyna garşy göreşmek boýunça milli meýilnama; 4) Çagalar üçin milli hereket meýilnamasy 2018–2022; we 5) 2019–2024-nji ýyllar üçin raýatsyzlygy ýok etmek boýunça milli hereket meýilnamasy.

[51]Mysal üçin: Deňsizlik baradaky bellikli Adam potensialynyň Ösüş Indeksi (APÖI), girdejiniň garyplyk çäginden pes mahrumlyklary kesgitlemäge kömek edýän Köpölçegli garyplyk indeksi (KGI) we "Hemmeler üçin bilim" global görkezijileri (DÖM 4).

[52] Gyzlarda we aýallarda bilim we iş üpjünçiligi meselelerine has gowy düşünmek üçin öý hojalyklaryny seljermekde we wagt ulanylyşynda milli mümkinçilikleri ösdürmek möhümdir.

[53] "Bilimiň we hakyky hereketleriň" arasyndaky bar bolan boşluk – bu netijeli serişde hökmünde belli bolan zat bilen onuň amalyýetdäki ýüze çykmasynyň arasyndaky boşlukdyr. Esasy boşluklar: "Barlagdan – syýasaty emele getirmäge çenli", "Syýasatdan – durmuşa geçirmäge çenli". WHO, Bridging the 'Know–Do' Gap for knowledge translation in Global Health, 2005. Şeýle-de seret: McKinsey, Elements of a successful overnment transformation - Five essential disciplines triple the success rate of public sector change efforts, 2018**.**

çäreleriň toplumyny üpjün etmäge gönükdiriler. Netijeli gözegçilik, tutuş ýurt boýunça giň gerimde durmuşa geçirmek üçin çalt ulanyp boljak komponentleriýüze çykarar.

Serhetara, sebit we sebitara gatnaşyklar

91. Hyzmatdaşlyk çarçuwasynyň strategiki ileri tutulýan ugurlary we netijeleri Merkezi Aziýanyň has giň kontekstinde düzülendir we sebtiň ýurtlarynda ýüze çykarylan umumy ösüş kynçylyklary bilen ýakyndan baglanyşyklydyr, esasan, deňsiz-taýsyz ykdysadyýet däl-de, deňiz kenaryndaky ýurt statusy bilen baglanyşykly, ösmedik ulag infrastrukturasy we aragatnaşyk, howanyň üýtgemegi we daşky gurşawyň zaýalanmagy, suw we energiýa çeşmeleriniň arasyndaky dartgynlyk, meseleler raýat jemgyýetiniň, gender deňsizlik, migrasiýa we howpsuzlyk howp ýer azaltmak dolandyrmak ulgamlary, adam hukuklary.

92. BMG Baş Assambleýasynyň (A / RES / 72/283, 2018-nji ýylyň iýun aýy) biragyzdan kabul edilen “Merkezi Aziýa sebitinde parahatçylygy, durnuklylygy we durnukly ösüşi üpjün etmek üçin sebitleýin we halkara hyzmatdaşlygy güýçlendirmek” Kararyna laýyklykda, BMG ulgamy Merkezi Aziýa ýurtlarynyň arasyndaky hyzmatdaşlygy berkitmäge ýardam eder. Hususan-da, BMG daşky gurşaw, suw, energiýa we howanyň üýtgemegi; betbagtçylyk töwekgelçiligini azaltmak; adam hukuklary we kanunyň hökmürowanlygy; adamyň saglygy, göç we hereket; syýahatçylyk, söwda we aragatnaşyk; neşe serişdelerine garşy syýasat; zorlukly ekstremizmiň öňüni almak; adam söwdasy; transmilli guramaçylykly jenaýat; ýaşlaryň gatnaşmagy we gender deňligi ýaly ulgamlarda ýaly bilelikdäki çözgütleri goldar.

93. Hyzmatdaşlyk çarçuwasynyň durmuşa geçirilmegi BMG SPECA[54] maksatnamasynyň suw, energiýa, daşky gurşaw, durnukly ulag, üstaşyr we özara baglanyşyk, söwda, statistika, bilimlere esaslanýan ösüş ýaly meseleleri goşmak bilen çäklenmän, zerur bolan ýagdaýynda BMG-nyň sebitleýin ykdysady komissiýalaryny (UNECE we ESCAP) syýasatyň, maglumatlaryň we maslahat hyzmatlarynynyň sebitara seljermesi üçin hem öz içine alar. Suwuň hapalanmagy, howanyň hapalanmagy, galyndylary dolandyrmak , dag ekoulgamlary, topraklaryň garyplaşmagy ýaly bäş sany ileri tutlýan ulgamlary öz içine alýan Araly halas etmegiň halkara Gaznasynyň Durnukly ösüş boýunça Döwletara topary tarapyndan kabul edilen 2030-njy ýyla çenli Merkezi Aziýada durnukly ösüş Sebit ekologiýa Maksatnamasyny durmuşa geçirmekde BMG ulgamy gerekli goldawy berer.

94. BMG ulgamy Türkmenistana BMG-niň Baş assambleýasynyň A/RES/72/273 belgili “BMG-niň we Aral deňzini halas etmegiň Halkara gaznasynyň arasyndaky hyzmatdaşlyk[55]” Kararnamasyna we BMG-niň serhetüsti suw akymlaryny we halkara kölleri ulanmak we goramak baradaky Konwensiýasyna laýyklykda, Merkezi Aziýanyň beýleki ýurtlary bilen hyzmatdaşlygyna ýardam bermegi dowam eder.

95. Şeýle hem, BMG ulgamy Türkmenistany ÝB strategiýasynyň çäklerinde Merkezi Aziýanyň beýleki ýurtlary bilen hyzmatdaşlygyny goldaýar, oňa aýal-gyzlara garşy zorlugy ýok etmek üçin ÝB tarapyndan maliýeleşdirilýän başlangyçda[56] Türkmenistanyň gatnaşmagyny goldamak, tebigy betbagtçylyklara we howanyň üýtgemegine has çydamlylygyň, şeýle hem Zorlukly ekstremizmiň öňüni almaga we oňa garşy göreşmäge kömek edýän STRIVE Asia[57] maksatnamasyny goldamak degişlidir

2.6 Durnuklylyk

96. Hyzmatdaşlygyň durnuklylygy işjeň mümkinçilikleri artdyrmak we pudagara hyzmatdaşlygy güýçlendirmek arkaly gazanylar. Iň oňat tejribeleriň ýaýramagyny we islendik kemsidiji çemeleşmeleri we amallary ýok etmegi goldamak üçin adaty okuw we başarnyklary ösdürmegiň çäginden çykar. Her garaşylýan ahyrky

---

[54] Seret: https://www.unece.org/speca/welcome.html
[55] https://undocs.org/en/A/RES/72/273
[56] The Spotlight Initiative gyzlara we zenanlara garşy zorlukly hereketleri ýok etmäge gönükdirilen ÝB-niň we BMG-niň bilelikdäki başlangyjydyr https://www.spotlightinitiative.org/
[57] «Aziýda zorlukly ekstremizme garşylygy güýçlendirmek (STRIVE Asia)» Maksatnamasy BMG we ÝB bilen hyzmatdaşlykda durmuşa geçirilýär. https://www.un.org/counterterrorism/cct/strive-asia

netijäniň içinde mümkinçilikleri[58] ösdürmäge aýratyn çemeleşmek hökmany şertdir. Türkmenistan hökümeti we BMG ulgamy, mümkinçilikleri bahalandyrmagyň netijelerine we päsgelçilikleri aýyrmak we täsirli netijelere ýetmek üçin innowasiýa çärelerine esaslanar. Türkmenistanyň hökümeti we BMG, jemgyýetçilik diwersifikasiýasynyň hereketlendirijisi hökmünde, şeýle hem raýat jemgyýeti toparlary bilen, hususan-da ejiz toparlar üçin hyzmatlary hödürlemek üçin has uly mümkinçilikleri döretmek maksady bilen hususy pudak bilen has işjeň we has çuňňur gatnaşygy dowam etdirer. BMG ulgamynyň ýerli gatnaşmagy, NDEP, PPSD we SDG-leriň millileşdirilen maksatlaryna laýyklykda meýilnamalaşdyrmakda we durmuşa geçirmekde milletara mümkinçilikleri güýçlendirmäge kömek eder diýlip garaşylýar.

97. Milli strategiýanyň ileri tutulýan ugurlary, maksatnamalary we degişli SDG-leriň arasynda pudagara baglanyşyklary ösdürmek üçin Türkmenistan hökümeti we Birleşen Milletler Guramasy pudagara pikirleniş we çemeleşmeleri ulanar. Netijeler toparlary (3.2 bölüm) ministrlikleriň, Türkmenistanyň bölümleriniň we BMG guramalarynyň wekilleriniň gatnaşmagynda köp pudak üçin artykmaçlyklary bolan syýasatlaryň we maksatnamalaryň dürli wariantlaryny we modellerini gözden geçirip bilerler. Şeýle hem, halkara ülňülerine laýyklykda hyzmatlaryň hilini we hilini meýilleşdirmegi, durmuşa geçirmegi we gözegçiligi gowulandyrmak üçin pudagara we pudagara utgaşdyrylyşy güýçlendirmäge kömek eder.

2.7 BMG deňeşdirme artykmaçlyklary we BMG-nyň ýurt toparynyň konfigurasiýasy

98. BMG deňeşdirme artykmaçlyklaryny 2030-njy ýyl üçin Gün tertibine laýyklykda milli maksatlara ýetmek we ýurtdaky hyzmatdaşlar bilen has netijeli hyzmatdaşlyk etmek we täze pikir we hereket usullaryny ulanmak üçin borçlanýar. Hyzmatdaşlyk çarçuwasynyň ileri tutulýan ugurlary we garaşylýan netijeleri katalitik, pudagara we köp gyzyklanýan taraplaryň gatnaşmagyna we hereketlerine esaslanýar. BMG ulgamy aşakdaky deňeşdirilen artykmaçlyklara esaslanýan bilelikdäki ileri tutulýan ugurlaryň we uzak möhletli netijeleriň durmuşa geçirilmegini goldamak üçin Türkmenistanda amatly ýerleşen:

- » Institusional we kontekstli bilimi üpjün edýän uzak möhletli ýurtda bar bolmak;
- » Türkmenistanyň halkara borçnamalaryna laýyklykda halkara borçnamalaryna, kadalaryna we ülňülerine boýun bolýan bitarap hyzmatdaş;
- » Türkmenistanda DÖM-na ýetmekde goldaw berýän bar bolan we geljekki hyzmatdaşlaryň utgaşdyryjysy, şol sanda: merkezi we ýerli häkimiýet edaralary, Mejlis, raýat jemgyýeti toparlary, iş berijiler we işçiler birleşikleri, şeýle hem halkara maliýe guramalary (IFI) bilen sebit we halkara hyzmatdaşlar);
- » Sosial taýdan aýrylmak we gowşak goralanlyk (“Hiç kimi yzda galdyrmazlyk”), jyns deňligi we aýal-gyzlaryň ygtyýarlyklary, howanyň üýtgemegi we adam hukuklaryna esaslanýan çylşyrymly meseleleri çözmek üçin pudagara çemeleşmeler we utgaşdyrmak ösüş çemeleşmeleri;
- » Durnukly ösüş ulgamyndaky Gün tertibini we DÖM durmuşa geçirmek üçin serhetaşa, sebitleýin we tematiki mümkinçilikler;
- » Strategiýalary we tehniki tejribäni ösdürmek, şol sanda kanunçylyga, syýasata we milli we senagat maksatnamalaryna gowşak toparlaryň bähbitlerini öňe sürmek üçin delillere esaslanýan teklipler; we
- » Halkara ülňülerine laýyklykda, öý hojalyklarynyň seljermesini geçirmek arkaly maglumatlary ýygnamaga, derňemege we ulanmaga ýardam bermek.

BMG Ýurt toparynyň konfigurasiýasy:

BMG hyzmatdaşlyk çarçuwasyndaky borçnamalaryny doly ýerine ýetirmek üçin BMG ulgamy, BMG Baş Assambleýasynyň BMG ösüş ulgamyny üýtgetmek baradaky kararynda göz öňünde tutulan "ýurt tarapyndan dolandyrylýan barlyk" ýörelgesine laýyklykda konfigurasiýasy barada Türkmenistan hökümeti bilen maslahatlaşdy we ylalaşdy. BMG ulgamy, bar bolan tejribe we başarnyklar toplumyndaky boşluklary

[58] Mümkinçilikleri ösdürmek- bu adamlaryň, guramalaryň we jemgyýetiň oňyn ykdysady, durmuş we ekologik üýtgeşmeleri üçin ukyplary we başarnyklary döretmek we berkitmek prosesidir. Mümkinçilikleriň ösdürilmegine gönükdirilen çemeleşme Hyzmatdaşlyk boýunça Çarçuwaly Maksatnamasynyň ähli ugurlaryny öz içine alar.

ýüze çykardy we çözdi, işgär düzümlerini we kärlerini seljerdi we BMG-nyň ýaşaýjylary we rezident däl guramalarynyň mümkinçiliklerini we baýlyklaryny ulanar. Bu boşluklary aradan aýyrmak üçin BMG agentlikleri BMG-nyň rezident utgaşdyryjysynyň ýa-da BMG-nyň beýleki ulgam gullugynyň edarasynda täze mümkinçiliklere, ştab-kwartiranyň goldawyna we gysga möhletli daşarky tehniki goldawyna ünsi jemläp, dürli işewürlik modellerini ulanar.

BMG guramalarynyň mümkinçiliklerine, çeşmelerine we işewürlik modellerine (fiziki ýerleşişine garamazdan) gözden geçirmek esasynda BMG-nyň rezident utgaşdyryjysy üç strategiki ileri tutulýan ugurlary we bäş netijäni durmuşa geçirmekde ýurda goldaw berjek BMG ýurt toparynyň agzalary hökmünde aşakdaky BMG guramalaryny teklip edýär.

Ýurtdaky Wekilçiligi	Ştab-kwartira, sebit, sebitara ýa-da köpýurtly edaranyň üsti bilen	Aýratyn taslama edarasy	Hemişelik Utgaşdyryjynyň edarasynda ýerleşdirilen işgärler düzümi	Gysga möhletli tehniki goldaw		1. Netijeli dolandyryş we hukugyň hökmürowanlygy	2. Ykdysadyýetiň diwersifikasiýalaşmagy, bäsdeşlige ukyply hususy we maliýe ulgamlary, söwdanyň we maýa goýumlarynyň artdyrylmagy	3. Betbagtçylyklaryň töwekgelçilikleriniň peselmegi, howanyň üýtgemeginiň netijelerini peseltmek we uýgunlaşdyrmak	4. Saglygy goraýşyň we durmuş goraglylygyň ýokary hilli, inklýuziw we elýeter ulgamlary	5. Bilim we hünär taýýarlygynyň ýokary hilli, inklýuziw we elýeter ulgamlary
	X			X	**HZG**	X	X	X	X	X
X	X				**HMG**	X		X	X	X
	X	X			**FAO**		X	X		
X	X				**BMGÖM**	X	X	X	X	X
	X	X	X		**BMG-**			X	X	
	X				**-BMG**		X	X		
	X				**BMG-Daşky gurşaw**			X		X
	X				AÝUSYDK		X			
	X				UNESCO	X				X
X	X				UNFPA	X			X	
	X				BMG Habitat	X	X	X	X	X
	X				BMG-IG	X				
X	X				BMG-BIÝKE	X		X	X	X
	X				UNIDO		X	X		
X	X	X			BMG-NJM	X			X	
	X				BMG-	X				
	X				UNOPS	X		X		
X	X				HSGG	X		X	X	X

3. Hyzmatdaşlyk çarçuwasy üçin durmuşa geçiriş meýilnamasy

3.1 Durmuşa geçirmegiň strategiýasy we strategiki hyzmatdaşlygy

99. 2016–2020-nji ýyllar üçin Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň (RDP) arasyndaky Ösüş Hyzmatdaşlyk Çarçuwasyndan alnan netijelere we sapaklara esaslanyp, Türkmenistan Hökümetine berlen BMG guramalarynyň goldawy täsirli we dowam etdirilmegi zerur hasaplandy. RPDP 2016-2020-iň artykmaçlyklarynyň arasynda BMG-nyň rezident utgaşdyryjysy bilen BMG-nyň Teamurt toparynyň işjeň ýolbaşçylygynda edaralaryň arasynda ösen hyzmatdaşlyk bar. RPRP 2016-2020 durmuşa geçirilende, gyzyklanýan taraplaryň gatnaşmagy we öz içine almagy bilen çemeleşmesi has netijä gönükdirildi. Bu çemeleşme, hyzmatdaşlyga has uly ähmiýet bermek bilen Hyzmatdaşlyk Çarçuwasynyň çäginde dowam etdiriler; ýokary derejeli, ýokary hilli we subutnamalara esaslanýan maslahat bermek; şeýle hem mümkinçilikleri ösdürmek we tehniki goldaw bermek, esasanam ýerli derejede.

100. Türkmenistanyň Daşary işler ministrliginiň umumy utgaşdyrylmagy boýunça milli derejede hyzmatdaşlygyň çarçuwasy durmuşa geçiriler. Maksatnama çäreleri ministrlikler we bölümler, raýat jemgyýeti guramalary (BMG) we BMG guramalary tarapyndan amala aşyrylar. Maliýe serişdelerini geçirmek boýunça sazlaşykly çemeleşme bilen baglanyşykly meseleler[59], hyzmatdaşlygyň bu çarçuwasynyň bir bölegi bolan we SPPDS proseduralary, ýagny UNDP, UNFPA we ICE UNISEF 3.4-nji bent bilen dolandyrylýar.

101. Türkmenistan hökümeti bilen BMG ulgamynyň arasyndaky hyzmatdaşlygy netijeli utgaşdyrmak we durmuşa geçirmek üçin Hyzmatdaşlyk çarçuwasyny durmuşa geçirmekde BMG bilen hökümetiň bilelikdäki mehanizmleri ulanylar. 2-nji bölümde we Netijeler Matrisasynda (Goşundy A) beýan edilen jikme-jik netijelere we hyzmatdaşlygyň strategiýalaryna esaslanyp, meýilleşdirilen netijelere ýetmek we ýurduň strategiki ileri tutulýan ugurlaryna göze görnüp duran we ölçenip boljak goşant goşmak üçin utgaşdyrylan, utgaşdyrylan tagallalara aýratyn üns berler.

102. BMG-nyň ähli guramalary hereketleriň ylalaşyklygyna ýardam edýän usulda iş alyp barýarlar; Hyzmatdaşlyk çarçuwasynyň uzak möhletli netijeleri bilen baglanyşykly hökümetiň ileri tutýan ugurlaryny goldaýar we "hiç kimi yzda galdyrmazlyk" birleşdiriji ýörelgesine laýyklykda BMG-nyň toplumlaýyn meýilleşdirilişiniň esasy ýörelgeleriniň doly ulanylmagyny üpjün edýär.

103. Türkmenistandaky hyzmatdaşlar - milli we ýerli hökümetler, ösüş hyzmatdaşlary, hususy pudak, raýat jemgyýeti, metbugat, akademiýa we jemgyýetler bilen ýakyn hyzmatdaşlykda Hyzmatdaşlyk çarçuwasynyň durmuşa geçirilmegi BMG-nyň bilelikdäki tagallalarynyň güýçlenjekdigini görkezer. Olara şular girýär: (1) kanunçylyk özgertmelerini we syýasaty ösdürmegi goldamak; (2) milli we ýerli mümkinçilikleri güýçlendirmek; (3) strategiki resminamalary we tehniki kömegi ösdürmek boýunça ýokary hilli maslahat bermek; (4) delilleri ulanmak bilen wagyz-nesihat işine gatnaşmak; (5) bölünmedik maglumatlary ýygnamagy we derňemegi aňsatlaşdyrmak; we (6) çäklendirmeleri we päsgelçilikleri ýeňip geçmek bilen yzda galmak howpy abanýanlary durnukly ösüşiň nygmatlary bilen üpjün etmek.

104. Hyzmatdaşlyk çarçuwasyny durmuşa geçirmekde, esasanam gowşak toparlara degişlilikde raýat jemgyýeti BMG-nyň esasy hyzmatdaşy bolup galar. BMG sosial gorag, howanyň üýtgemegi, betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini dolandyrmak, bilim we saglyk, ýaşlaryň gatnaşmagy, aýallaryň ygtyýarlyklary, adam hukuklary we ş.m. ýaly birnäçe ösüş meselelerinde milli we dünýä derejesinde raýat jemgyýeti guramalary bilen hyzmatdaşlyk eder. BMG raýat jemgyýetiniň wekilleriniň ösüş syýasatlaryny durmuşa geçirmekde köplenç hereketlendiriji güýç bolup hyzmat edýändigini ykrar edip, BMG 2030-njy ýyl üçin Durnukly ösüş ulgamyndaky Gün tertibini durmuşa geçirmegiň ähli ugurlaryna, esasanam “hiç kimi yzda galdyrmazlyk” esasy ýörelgesine raýat jemgyýetiniň gatnaşmagyna ýardam eder. BMG raýat jemgyýetiniň birnäçe hökümetara işlerine gatnaşmagyny we şertnamalaýyn guramalara hasabat bermegini goldar; we hökümet syýasaty ýöredijiler bilen dowam edýän gepleşiklere gatnaşmagyna ýardam edýär.

---

[59] Bu çemeleşme BMG-niň edaralarynyň we halkara donorarynyň hasabyna amala aşyrylýan we döwlet maliýeleşdiriş serişdeleriniň hasabyna ulanylmaýan pul geçirimlerine degişli.

105. BMG, ýürdumyzda adam hukuklary gün Tertibini, gender deňligini we zähmet hukuklaryny öňe sürmek üçin adam hukuklary we halkara ynsanperwer hukugy babatynda halkara borçnamalarynyň ýerine ýetirilmegi boýunça Pudagara komissiýasy bilen strategik hyzmatdaşlygy we yzygiderli gepleşikler gurar hem adam hukuklary we HPG-nyň gözegçilik edaralarynyň ýerine ýetiriş mehanizmleriniň tekliplerini durmuşa geçirmäge çagyrar. BMG guramalary adam hukuklary bilimini ösdürmekde, adam hukuklary boýunça hereket meýilnamalarynyň ýerine ýetirilmegini goldamakda, Ombudsmeniň Edarasynyň mümkinçiliklerini güýçlendirmekde we BMG adam hukuklary Geňeşiniň ýörite tertiplary bilen giňişleýin bilelikdäki çemeleşmegi we Türkmenistanyň Goşmaça teswirnamalaryň halkara konwensiýalaryna goşulmagy üçin koordinirleşdirilen we bilelikdäki ugurlaşdyrma.

106. Ykdysady ösüşde we iş orunlaryny döretmekde hususy pudagyň tutýan ornuna ähmiýet berip, BMG ýerli kärhanalary we halkara hususy kompaniýalary Çarçuwa maksatnamasynyň çäginde maliýeleşdirmekde we durmuşa geçirmekde, olaryň döredijilikli çemeleşmesini we innowasiýalaryny durnukly ösüş ugrunda, durnukly ösüş üçin tankydy ýagdaýda möhüm pudaklary inwestirlemegi we peýdalanmagyň, önümçiligyň has durnukly görnüşlerine öwrülmeginde çagyryşlaryň çözülmegi üçin hyzmatdaş hökmünde çagyrar. Şunuň bilen baglylykda BMG Türkmenistanda işleýän senagatçylar we telekeçiler Bileleşigi we transmilli kompaniýalar bilen strategiki hyzmatdaşlygy, korporatiw strategiýalara we hasabatlara daşky gurşaw, sosial we dolandyryş faktorlaryny birleşdirmek, şeýle hem olary höwesli kabul etmegi üçin, durnukly korporatiw tejribäni ösdürmek üçin jogapkärli iş we maýa goýum ýörelgeleri ýola goýar.

107. BMG telekeçiligi höweslendirmek, göni daşary ýurt maýa goýumlaryny çekmek, şeýle hem tehniki we maliýe serişdelerini çekmek ugurlarynda zerur bolan Hyzmatdaşlyk Çarçuwaly maksatnamasy durmuşa geçirmek boýunça maýa goýumlaryny çekmek boýunça pudagara komissiýasy, Daşary işler ministrligi we Maliýe we ykdysadyýet ministrligi bilen strategiki hyzmatdaşlygyň üsti bilen hökümet, hususy pudak, halkara maliýe guramalary we ösüş banklary bilen ähli derejelerde amatly şertleri we kadalaşdyryjy hukuk binýadyny döretmek üçin köptaraplaýyn platforma döreder.

108. BMG, şeýle hem Hyzmatdaşlyk çarçuwasynyň ileri tutulýan ugurlarynda bolup biljek tehniki kömegi mobilizlemek maksady bilen Europeanewropa Bileleşigi, Ykdysady Hyzmatdaşlyk we Ösüş Guramasy (Bütindünýä söwda guramasy) we Bütindünýä Söwda Guramasy (WTO) bilen hyzmatdaşlyga sereder.

109. BMG-nyň rezident koordinatorynyň ýolbaşçylygyndaky Ösüş hyzmatdaşlaryny utgaşdyrmak topary (DAG), ösüş tendensiýalary we DÖM ileri tutulýan ugurlary barada yzygiderli geňeşmeler arkaly, şeýle hem gutarnykly netijelere ýetmek üçin tehniki tejribe we serişdeleri toplamak arkaly hyzmatdaşlygyň çarçuwasynyň netijeli utgaşdyrylmagyny we durmuşa geçirilmegini üpjün etmek boýunça işini güýçlendirer. Hyzmatdaşlygyň çarçuwasy.Topar ýurtdaky ilçihanalaryň, halkara maliýe guramalarynyň, ösüş banklarynyň we BMG guramalarynyň wekillerinden ybarat we yzygiderli ýygnaklar geçirýär.Zerur bolanda, topar milli döwlet edaralarynyň, raýat jemgyýetiniň we hususy pudagyň wekillerini, şeýle hem ýurda gelýän halkara wekillerini CGP ýygnaklaryna çagyrýar.

110. BMG-nyň milli ýolbaşçylygy we jogapkärçiligi üpjün etmek baradaky borçnamasyna laýyklykda Hyzmatdaşlyk Çarçuwasynyň dolandyryş we utgaşdyryş mehanizmleri, BMG-nyň bar bolan ygtyýarlyklary we çeşmeleri bilen birlikde milli ulgamlaryň iň köp ulanylmagyny üpjün edýär.

111. BMG ösüş ugrundaky ulgamy, BMG-niň Merkezi Aziýa üçin Öňüni alyş diplomatiýasynyň Sebit merkezi (UNRCCA) bilen sebitleýin konteksti bolan meseleler boýunça hyzmatdaşlygy güýçlendirer: daşky gurşawyň ýaramazlaşmagy, suw we energiýa meseleleri, howpsuzlygyň we durnuklylygyň transmilli howplaryna garşy döwletlere goldaw bermek; şol sanda zorlukly ekstremizm, terrorçylyk we bikanun neşe dolanyşygy, şeýle hem serhetýaka sebitlerdäki adamlaryň arasyndaky gatnaşyklary, esasanam, ýaşlaryň arasynda ösdürmek bilen baglanyşykly gatnaşyklary öz içine alýar. UNRCCA, ýörite syýasy missiýa hökmünde sebitde parahatçylygy we abadançylygy ösdürmek üçin utgaşdyrylan çemeleşmä eýe bolmak üçin Merkezi Aziýanyň dürli gyzyklanýan taraplarynyň arasynda syýasy erki we ynamy döretmekde BMG-niň ösüş ulgamyna goldaw berer.

3.2 Bilelikdäki iş meýilnamalary

112. Hyzmatdaşlyk çarçuwaly Maksatnamasynyň durmuşa geçirilmegi her ýyl bilelikdäki iş meýilnamasynyň (STÇ)[60] işlenip düzülmegi we zerur bolan halatynda ýurt maksatnama resminamalary, iş meýilnamalary we BMG guramalarynyň taslama resminamalary, gazanylan üstünlikleriň anyk netijelerini beýan edýän we emele getirjek resminamalar arkaly amala aşyrylar we zerur bolan halatynda BMG-niň agentlikleri bilen resurslary peýdalanmak boýunça hyzmatdaşynyň arasynda baglaşylan şertnamany hem göz öňüne tutar.

113. Bilelikdäki meýilnamalar taraplaryň gol çekmegini talap etmeýär; Hyzmatdaşlyk çarçuwaly Maksatnamasynyň aralyk netijelerini we BMG-nyň olar bilen baglanyşykly esasy goşantlaryny, şol sanda has ýygjam hyzmatdaşlyk we we gaýtalanmazlyk maksady bilen girizmek ýa-da köpeltmezlik üçin guramalar tarapyndan bilelikde ýa-da aýratynlykda berlen maliýe goşantlaryny, şeýle hem zerur ýa-da bar bolan maliýeşdirmekdäki goýbermeleri beýan ediler.

114. Mümkin boldugyça BMG-niň agentlikleri we hyzmatdaşlary talap edilýän iň az resminamalary, ýagny gol çekilen Hyzmatdaşlyk çarçuwasyny we agentlikleriň, -iň gol çekilen bilelikdäki ýa-da döwlet Maksatnama resminamalaryny, maksatnama başlangyçlaryny durmuşa geçirmek üçin STÇ esasynda işlenip düzülen taslama resminamalaryny ýa-da ýyllyk iş meýilnamalaryny ulanarlar. Şeýle-de bolsa, zerur we ýerlikli bolan halatynda, taslamam resminamalary Hyzmatdaşlygyň Çarçuwaly Maksatnamanyň tekstiniň we bililikdäki iş maksatnamalarynyňwe/ ýa-da agentlikleriň taslama resminamalaryny taslama resminamalaryna degişli hyzmatdaşlygy we bilelikdäki we iş meýilnamalaryny we/ýa-da edara taslama resminamalaryny ulanmak bilen taýýarlanylyp biler[61]

115. Aragatnaşyk we maglumat-wagyz işleri bahasy kesgitlenmeli STÇ-iň aýrylmaz bölegidir. Şunuň bilen baglylykda aragatnaşyk we maglumat-wagyz işlerini, şeýle hem her edaranyň iş meýilnamalary STÇ-iň bir bölegidir. Hyzmatdaşlyk çarçuwasyna gol çekilenden soň, onuň maksadyny, wezipelerini we zerurlygyny açyp görkezjek BMG Aragatnaşyk Strategiýasy işlenip düzüler.

3.3 Dolandyryş

116. Hyzmatdaşlyk üçin çarçuwaly Maksatnamasy Türkmenistanyň Daşary işler ministri we Birleşen Milletler Guramasynyň utgaşdyryjysy tarapyndan ýolbaşçylyk edilýän Ýolbaşçy komitet tarapyndan utgaşdyrylar. Dolandyryş gurluşy 2-nji suratda görkezilýär. Ýolbaşçy komitet strategiki ugry we ýolbaşçylygy üpjün edýär, şeýle hem Hyzmatdaşlyk çarçuwasynyň umumy netijeliligini göz öňünde tutýar. Ýolbaşçy komitet ministrleriň orunbasarlary we BMG agentlikleriniň ýolbaşçylary derejesinde esasy ministrlikleriň hyzmatdaşlaryny öz içine alýar. Ýolbaşçy komitetde halkara maliýe guramalarynyň (IFI), hususy pudagyň we raýat jemgyýeti guramalarynyň wekilleri hem bolup biler.

117. BMG ulgamyndan DÖM-yň ýetmek bilen baglanyşykly döwletiň zerurlyklaryna netijeli we utgaşdyrylan jogap berilmegini üpjün etmek üçin Türkmenistanyň Maliýe we Ykdysadyýet ministriniň ýolbaşçylygyndaky DÖM boýunça Milli Iş topary tarapyndan Hyzmatdaşlyk Çarçuwasyny durmuşa geçirmek we utgaşdyrmak amala aşyrylar.

118. Netijeler toparlary (NT), -i goşmak bilen Hyzmatdaşlyk çarçuwasynyň uzak möhletli netijelerine ýetmek we gözegçilik etmek üçin amaly utgaşdyryş mehanizmini emele getirýär. STÇ-iň netijeli utgaşdyrylmagyny, durmuşa geçirilmegini we gözegçiligini we garaşylýan netijelere ýetmegi üpjün etmek

---

[60] Birleşen Milletler Guramasynyň Ösüş Toparynyň "Hereketleriň birligi" ýörelgesini we konsepsiýasyny kabul eden ýurtlar üçin Standart tizara çärelerine (STÇ) laýyklykda.

[61]BMGÖM barada aýdylanda, hökümet utgaşdyryjy edara hökümetiň gatnaşmagyna gös-göni jogapkär boljak hökümet hyzmatdaşlygyny kesgitlär. Ol BMGÖM-niň goldaýan islendik döwletiň iş meýilnamasynyň gatnaşmagyna jogap berer. "durmuşa geçirýän hyzmatdaş" bilen baglanyşyk, SBAA tarapyndan ulanylýan "ýerine ýetiriji edara" diýmekdir. Iş meýilnamasynda kesgitlenen birnäçe ýerine ýetiriji hyzmatdaş bar bolsa, şol hyzmatdaş esasy ýerine ýetiriji hyzmatdaş hökmünde kesgitlener. Iş meýilnamasynda kesgitlenen ähli ýerine ýetiriji hyzmatdaşlar tutuş maksatnamany (maksatnamanyň özi we maliýe bölegi) utgaşdyrmak we gözegçilik etmek, iş meýilnamasynyň netijelerine ýetmek üçin edilen goşantlaryň we çäreleriň sazlaşygyny üpjün etmek üçin jogapkärdir.

üçin Netijeler toparlarynyň egindeş başlyklary bölümiň başlygy we BMG gullugynyň başlygy derejesinde öňdebaryjy ministrligiň wekili bolup durýar. Bilelikdäki başlyklar ähli NT işleriniň netijeliligine jogapkär we STÇ-de göz öňünde tutulan netijelere ýetmek üçin Ýolbaşçy komitetiň öňünde hasabat berýärler. Her NT-da BMG-den jyns we adam hukuklary koordinatory we Hyzmatdaşlyk Çarçuwasynyň durmuşa geçirilmegine adam hukuklaryna esaslanýan çemeleşmäni üpjün etmek üçin hökümet edarasy bolar.

119. Adatdan daşary ýagdaý ýüze çykanda Ynsanperwer döwlet topary (YDT) Türkmenistanyň Hökümetine durnuklylygy ýokarlanmak we geljekki tebigy betbagtçylyklaryň hem-de beýleki adatdan daşary ýagdaýlaryň netijelerini ýeňilleşdirmek maksady bilen ynsanperwer taýýarlygy we ynsanperwer proseseleriniň we ösüş prosesleriň arasyndaky özara täsiri üpjün etmäge ýardam berer.

2 surat: Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasyny dolandyrmagyň gurallary

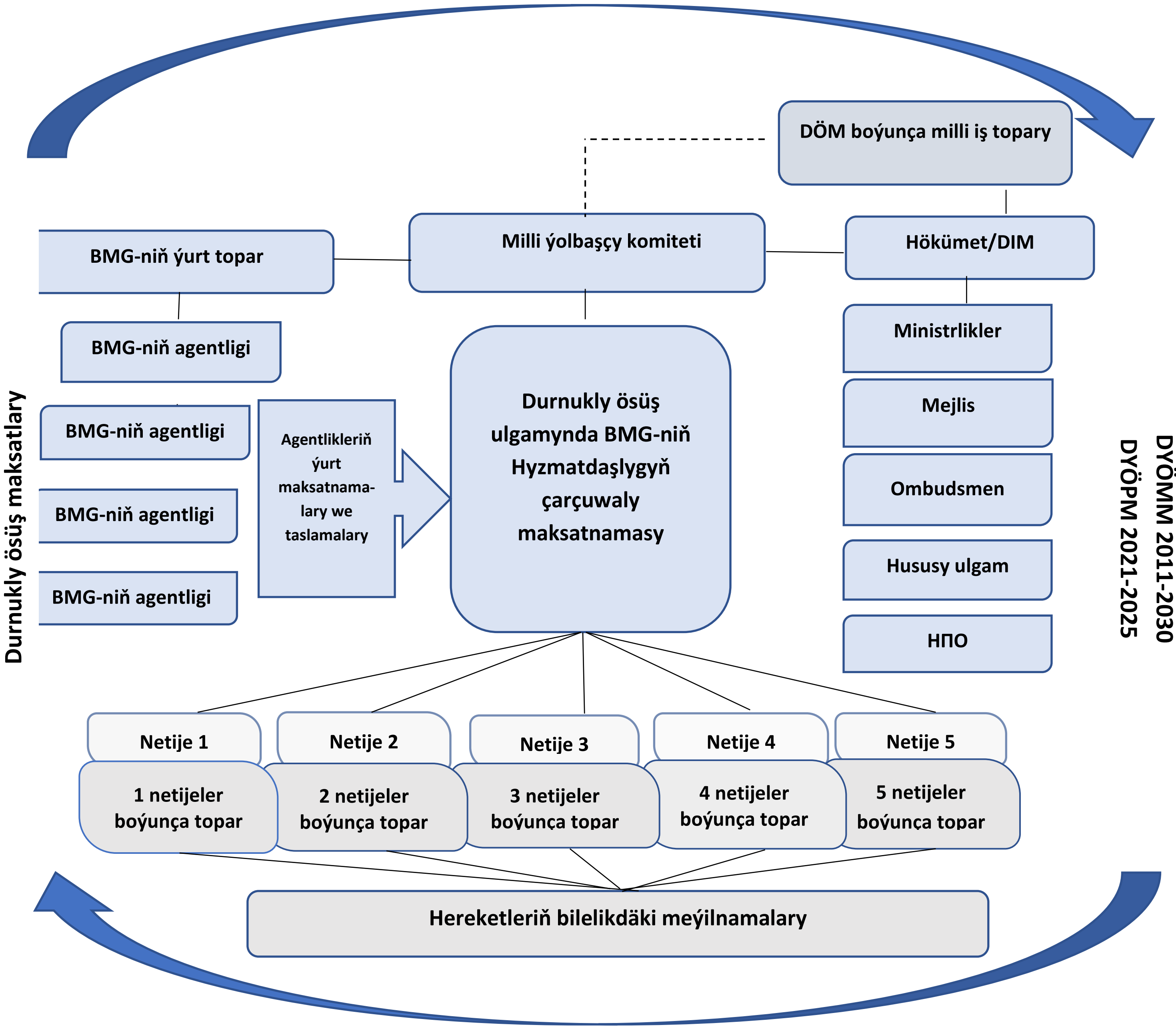

3.4. Pul serişdeleriniň geçirimleri

120. Pul serişdelerini geçirmäge bolan ylalaşykly çemeleşme (PSGYÇ) bilen bagly aşakdaky punktlar Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň berlen bölümi bolup durýan we PSGYÇ-iň amallaryndan ugur alýan, has takygy BMGÖM, UNFPA we UNICEF BMG-niň müdirliklerine degişlilikde ulanylýarlar.

121. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň durmuşa geçirilmegine gatnaşýan BMG agentlikleri, ýerine ýetiriji hyzmatdaş bilen BMG agentlikleriniň arasynda ylalaşylan iş meýilnamalaryna esaslanyp, ýerine

ýetiriji hyzmatdaşlara ähli pul geçirmelerini amala aşyrar. Iş meýilnamalarynda jikme-jik görkezilen çäreler üçin pul geçirimleri BMG guramalary tarapyndan aşakdaky usullaryň birinde amala aşyrylyp bilner:

1. Göni durmuşa geçirýän hyzmatdaşyna pul geçirmek arkaly:

a. amaly ýerine ýetirmezden ozal (serişdeleri göni geçirmek); ýa-da

b. amal ýerine ýetirilenden soň (yzyna gaýtarmak).

2. ýerine ýetiriji hyzmatdaşyň ygtyýarly işgäri tarapyndan gol çekilen töleg talaplaryna esaslanyp, ýerine ýetirijiler tarapyndan ýerine ýetirilen borçnamalar boýunça üpjün edijilere ýa-da üçünji taraplara göni töleg.

3. Üpjün edijilere ýa-da üçünji taraplara BMG agentlikleriniň ýerine ýetiriji hyzmatdaşlar bilen ylalaşylan işleri goldamak boýunça borçnamalary boýunça göni tölegler.

122. Göni pul geçirimleri talap edilýär we maksatnama durmuşa geçirmegiň möhletleri üç aýdan köp bolmaly däl. Öň tassyklanan çykdajylaryň öwezini dolmak talap edilýär we çärýekde ýa-da işler gutarandan soň amala aşyrylýar. BMG guramalary, çykdajylar tassyklanan mukdardan ýokary bolsa, ýerine ýetiriji hyzmatdaşyň çykdajylarynyň öwezini dolmak üçin jogapkärçilik çekmeýär. Islendik iş gutarandan soň, ýerine ýetiriji hyzmatdaş bilen BMG Agentliginiň arasynda özara ylalaşyk esasynda islendik balans yzyna gaýtarylmaly ýa-da maksatnama goşant goşmaly.

123. Maliýe serişdelerini geçirmegiň usullary, öwezini dolmagyň mukdary, şeýle hem çykdajylary barlamak üçin işleriň mukdary we ýygylygy, ýerine ýetiriji hyzmatdaş döwlet edarasy bolsa, döwlet maliýeleşdirmegi dolandyrmak mümkinçiligini seljermegiň netijelerine we BMG-den başga hyzmatdaşyň maliýe dolandyryş potensialyna baha berilmegine bagly bolup biler[62]. BMG agentlikleri tarapyndan saýlanan döwlet buhgalter kompaniýasy ýaly ökde geňeşçi, durmuşa geçirýän hyzmatdaşyň gatnaşmagynda şeýle baha berip biler. Geňeşçi saýlamaga gatnaşýan hyzmatdaş gatnaşyp biler.

124. Maliýe serişdelerini geçirmegiň usullary, öwezini dolmagyň mukdary, şeýle hem çykdajylary barlamak üçin işleriň göwrümi we ýygylygy, maksatnamanyň ýerine ýetirilişinde maksatnama gözegçiliginiň, çykdajylaryň gözegçiliginiň we hasabatynyň netijelerine esaslanyp gözden geçirilip bilner.

125. Maliýe serişdeleriniň gönüden-göni geçirilmegi ýa-da öwezini dolmak üçin BMG Agentlikleri ýerine ýetiriji hyzmatdaşyna BMG Agentligi tarapyndan tassyklanan pul mukdaryny habar berýär we serişdeleri bäş iş gününiň dowamynda ýerine ýetiriji hyzmatdaşyna geçirýär.

126. Üpjün edijilere ýa-da üçünji taraplara ýerine ýetiriji hyzmatdaşyň ygtyýarly işgäri tarapyndan gol çekilen töleg talaplaryna esaslanyp ýa-da üpjün edijilere ýa-da üçünji taraplara BMG guramalary tarapyndan ylalaşylan işleri goldamak üçin ýerine ýetirilen borçnamalar üçin gönüden-göni tölenen halatynda, durmuşa geçirýän hyzmatdaşlar bilen BMG agentlikleri bäş iş gününiň dowamynda töleýärler.

127. Orta girdejili ýurt statusyny göz öňünde tutup, Türkmenistan hökümeti Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň durmuşa geçirilmegini goldamak üçin maksatnamalaryň we taslamalaryň bilelikde maliýeleşdirilmegini üpjün etmek üçin ähli tagallalary eder. Maksatnamalary ýa-da taslamalary bilelikde maliýeleşdirmek ýerli walýutada amala aşyrylan halatynda BMG guramalary ýerli walýuta amallary arkaly ýerli walýutadaky goşantlary ABŞ-nyň dollaryna öwürmäge haklydyr.

128. BMG guramalary ýerine ýetiriji hyzmatdaş bilen üçünji tarap üpjün edijiniň arasynda baglaşylan şertnamalaýyn şertnamalar üçin gönüden-göni jogapkärçilik çekmeýärler.

129. Eger BMG ulgamynyň müdirlikleri (edaralary) we BMG ulgamynyň başga bir agentlikleri şol bir ýerine ýetiriji hyzmatdaş üçin serişde berýän bolsa, programma gözegçiligi, maliýe gözegçiligi we barlag BMG-nyň edaralary bilen bilelikde amala aşylýar ýa-da utgaşdyrylýar.

[62] Berlen punktlaryň maksatlary üçin «BMG» halkara maliýe guramalaryny (HMG) goşýar.

130. Serişdeleri tölemek baradaky talaplary bermek we BMG edarasynyň meýilleşdirilen çykdajylary gönüden-göni tölejekdigi we öwezini doljakdygy baradaky ylalaşygy boýunça kepillikleri üpjün etmek üçinýerine ýetiriji hyzmatdaşlar serişdeleri sarp etmegiň tassyklamagyň we assignirlemeleri gadagan etmegiň standart formasyny ulanarlar. Ýerine ýetiriji hyzmatdaşlar alnan pul serişdeleriň çykdaýjylary barada hasabat bermek üçin şol formadan peýdalanarlar. Ýerine ýetiriji hyzmatdaş pul serişdeleriň ulanylyşyny tassyklamak üçin, bank hasabyndan rekwizitleri almaga ygtyýarly wezipeli adamy bellär. Ygtyýarlandyrylan wezipeli şahs(lar) FSAPR-ny tassyklaýar.

131. Ýerine ýetiriji hyzmatdaşlara geçirilen pul serişdeleri diňe işiň maksady üçin we iş meýilnamalarynda ylalaşylan möhletlerde sarp edilmelidir.

132. Döwlet Ýerine ýetiriji hyzmatdaşlaryň we milli halkara hökümete degişli däl hyzmatdaşlaryň alan pul serişdeleri kesgitlenen kadalaşdyryjy- hukuk namalaryna, halkara standartlaryna gabat gelýän syýasata we proseduralara laýyklykda ulanylmaly. Hususanda, iş meýilnamasy esasynda ylalaşylan çärelere pul serişdeleriniň çykdaýjylygynyň üpjün etmek bilen, we pul serişdeleri alty aýyň dowanynda alnan ähli pullaryň ulanylyşy barada BMG degişli guramasyna hasabat bermek bilen ulanylmaly. Eger-de haýsam bolsa bir milli kadalaşdyryjy-hukuk namalary, syýasatlar we proseduralar halkara ülňülerine laýyk gelmeýän bolsa, BMG ulgamy edaralarynyň syýasatlary we proseduralary, maliýe we beýleki degişli düzgünleri we ýagdaýlari ulanylar.

133. Eger ýerine ýetiriji hyzmatdaşlar bolup halkara hökümete degişli däl guramalar (HDG), raýat jemgyýeti guramasy (RJG) we hökümetara guramadan (HAG) çykyş edýän bolsa, alnan pul serişdeleri halkara standartlaryna laýykda, hususanda, ylalaşylan iş meýilnama we işe sarp edilen çykdaýjylaryň üpjünçiligine görä we ähli ulanylan, alnan pul serişdeleri BMG-nyň degişli guramasyna alandan soň alty aýyň dowamynda ulanylyşy barada hasabat bermek bilen ulanylmaly.

134. Meýilleşdirilen we ýöritele barlaglaryň geçirilmegini ýeňilleşdirmek üçin BMG ulgamynyň edaralaryndan pul serişdelerini alýan bir ýerine ýetiriji hyzmatdaş BMG ulgamy edarasyna aşakdakylara ygtyýarlyk berer:

- degişli resminamalar bilen bilelikde BMG ulgamynyň edarasy tarapyndan berlen pul serişdeleriniň geçirimleri baradaky geleşik ýazgylaryny öz içine alýan ähli maliýe resminamalaryna;
- pul geçirimleriniň geçirýän ýerine ýetiriji hyzmatdaşlaryň içerki gözegçilik düzüminiň işlemegi bilen baglanyşykly ähli degişli resminamalara we işgärlere.

135. Her bir barlagyň netijeleri ýerine ýetiriji hyzmatdaşa we BMG ulgamynyň edaralaryna ýetiriler. Mundan başga-da, ýerine ýetiriji hyzmatdaşlaryň her biri:

- barlagçylar tarapyndan taýýarlanan audit hasabatyny alar we seljerer;
- barlagçynyň teklibiniň (maslahatynyň) kabul etmek ýa-da inkär etmek arzalaryny BMG ulgamynyň edarasyna ugratmazdan ozal, pul serişdeleri bilen üpjün eden BMG guramasyna we iň ýokary gözegçilik-barlag edarasyna (IÝGBE) we ýokary gözegçilik edarasyna (VKRU) öz wagtynda ýollanar;
- derňewçileriň kabul edilen maslahatlaryny ýerine ýetirmek üçin öz wagtyndaky hereketleri amala aşyrmak;
- kabul edilen maslahatlary ýerine ýetirmek üçin göz öňünde tutulan çäreler barada BMG-niň we iň ýokary barlag-gözegçilik edarasynyň (IÝBGE) ulgamynyň edaralaryny her çärýekde ýa-da ýerli şertlere laýyklykda habardar etmek.

136. Barlaglar BMG-niň ulgamynyň edaralarynyň tabşyrygy boýunça amala aşyrylar we hususy auditor gulluklary tarapyndan ýerine ýetiriler.

137. Saparlar, talyp haklary, galam haklary we beýleki çykdajylar bilen bagly pul tölegi ýurtda ulanylýan stawkadan uly bolmadyk nyrha görä BMG-niň ulgamynda (Halkara raýat gullugy boýunça Komissiýanyň (HRGK) sirkulýarynda (buýrugynda) görkezilişine laýyklykda peýdalanylýan goýum esasynda kesgitlenilýär.

4. Gözegçilik we bahalandyrma

138. Pul serişdelerini geçirmek bilen bagly bolan işleriň ähli görnüşleriniň monitoringini geçirmek üçin hyzmatdaşlar-ýerine ýetirijiler BMG-niň ulgamynyň edaralary bilen hyzmatdaşlyk etmäge ylalaşýarlar we BMG-niň ulgamynyň edaralarynyň hödürleýän degişli maliýe resminamalarynyň we pul serişdelerini dolandyrmaga jogapkär işgärleriniň elýeterliligine ýardam ederler. Bu maksat bilen hyzmatdaşlar-ýerine ýetirijiler:

1. BMG-niň ulgamynyň edaralary bilen özara täsir baradaky resminamalarynyň / şertnamalarynyň anyk ýagdaýlaryna laýyklykda we şertlere görä BMG-niň ulgamynyň edaralary ýa-da olaryň wekiliýetleri tarapyndan ýerlerdäki möwsümleýin barlaglary we öz maliýe hasabatlarynyň saýlama barlaglaryny geçirmäge;
2. Ýerlerdäki desgalara baryp görmek we monitoring geçirmek üçin BMG-niň ulgamynyň edaralarynyň standartlaryna we ýolbaşçylygyna laýyklykda işleriň maksatnamalaýyn monitoringini geçirmäge;
3. Ýörite ýa-da meýilnamalaýyn barlaglary geçirmäge ylalaşýarlar.BMG-niň her bir guramasy BMG-niň ulgamynyň beýleki edaralary bilen hyzmatdaşlykda (gerek bolan halatynda we degişli utgaşdyryjy ministrlik bilen maslahatlaşmak bilen) her ýylky barlagyň (auditiň) meýilnamasyny düzer we BMG-niň ulgamynyň edaralary tarapyndan berilýän uly möçberdäki pul serişdelerini alýan hyzmatdaşlaryň-ýerine ýetirijileriň, şeýle hem maliýe tarapyndan dolandyrmagyň potensialyny berkitmegi gerek bolan hyzmatdaşlaryň-ýerine ýetirijileriň barlaglaryny ileri tutar.

4.1 Gözegçiligiň meýilnamasy

139. Monitoring we baha berme Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynda umumy borç bolup durýar. Monitoringiň meýilnamasy we baha bermek diňe bir maksatnamany amala aşyrmak däl, eýsem netijeliligi gazanmagy hem öz içine alar diýip çak edilýär. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasyny formulirlemek üçin peýdalanylan we ýokardaky 2-nji suratda görkezilen monitoringiň we baha bermegiň meýilnamasy we strategiýasy institusional strukturany (düzümi) beýan edýär. Bu mehanizmler öz netijeliligini subut etdiler, bu bolsa 2016-2020-nji ýyllaryň ösüş maksatlaryndaky Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň garaşsyz bahasy bilen tassyklanyldy.

140. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň netijeleriniň görkezijileri we monitoringiň we baha bermegiň meýilnamasy mümkin boldugyça ylalaşylan we monitoringiň milli ulgamyny goldaýar. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň netijeleriniň köp görkezijileri (indikatorlary) milli maglumatlara we maglumatlary toplamagyň ulgamlaryna esaslanýarlar. Maglumatlary toplamagyň usullary (şol sanda barmasy çäkli welaýatlarda) Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň netijeleriniň Matrisasyna goşulan we netijeler boýunça Toparlar bilen ara alnyp maslahatlaşylandan soňra giňeldiler. Maglumatlardaky boşluklar milli statistiki ulgamlara yzygiderli goldaw bermek, barlaglary geçirmek ýa-da hyzmatdaşlygyň ülşi hökmünde kesgitlenen beýleki barlaglar arkaly aradan aýrylar.

141. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň netijeleriniň matrisasy (*A goşundy*) hakyky resminama bolup durýar we Hökümetiň ileri tutýan ugurlaryna we netijeler boýunça Toparlaryň kararlaryna esaslanyp we ýolbaşçy komitete baglylykda üýtgäp biler. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasyna gol çekilenden soňra ähli çykdajylary görkezmek bilen (Monitoringiň we baha bermegiň meýilnamasy) bilelikdäki monitoringiň we baha bermegiň köp ýyllyk meýilnamasy we Monitoringiň we baha bermegiň Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň tutuş döwrüne niýetlenen toplumlaýyn senenamasy işläp düzüler.

142. Her ýylky synlary geçirmek, Türkmenistanyň welaýatlaryna monitoring saparlaryny amala aşyrmak we wezipeli adamlary, şeýle hem hukuk eýelerini (esasan hem aýallary we beýleki ejiz toparlary) sorag etmek

arkaly BMG-niň çak edilýän bilelikdäki netijelerine baha bermek üçin ýurtda faktlara esaslanýan maglumatlar toplanar.

143. Monitoringiň we baha bermegiň meýilnamasy üçin ilkinji maglumatlar ozalky maksatnamalaýyn sikliň bar bolan maglumatlaryna we döwlet çeşmelerine esaslanyp kesgitlenilýär. Mümkin boldugyça, ilkinji we maksatlaýyn görkezijiler boýunça maglumatlar ilatyň jynsyna, welaýatlaryna, girdejisine we toparçalaryna, hususan-da ejiz toparlaryna laýyklykda böleklenip berler.

144. Durnukly ösüş maksatlarynyň görkezijilerine gabat gelýän ösüşiň (progresiň) monitoringini we baha bermesini geçirmek üçin ýolbaşçy komitet öz işini DÖM boýunça Milli iş topary bilen ykjam utgaşdyrar we aragatnaşygy saklar.

4.2 Töwekgelçilikler we mümkinçilikler

145. Töwekgelçilikler:

- anyk ileri tutulýan ýumuşlary doly maliýeleşdirip bilmezlik
- Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasyny goldamakda öz goşandyny goşmaga hususy pudak ýa-da halkara maliýe edaralary tarapyndan gyzyklanmanyň bolmazlygy
- Ylalaşylan netijeleriň monitoringini we baha bermesini geçirmek üçin maglumatlara bolan, şeýle hem “yzda galmak” howpuna duçar bolup biläýjekleri ýüze çykarmak üçin ygtyýarlygyň çäkli bolmagy

146. Töwekgelçilikleri dolandyrmak strategiýasy şulary öz içine alýar:

- Ileri tutulýan ylalaşylan ahyrky netijäni maliýeleşdirmegiň esasy çeşmesi hökmünde Hökümet tarapyndan maliýeleşdirmek baradaky soragy ileri goýmagy.
- Raýat jemgyýeti, hususy pudak we Halkara maliýe edaralary bilen has ýakyn hyzmatdaş gatnaşyklary höweslendirýän ýolbaşçy komitet tarapyndan guralýan Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň maliýeleşdirme strategiýasyny.
- Ýolbaşçy komitetiň baştutanlygyndaky has güýçli, has durnukly pudagara syýasatyň we maksatnamalaryň utgaşmagy. Bu bolsa Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň meýilleşdirilen netijeleriniň arasyndaky aragatnaşygy, syýasaty we Türkmenistanyň Hökümetiniň maksatnamalaryny saklamaga, şeýle hem netijelere ýetmekde täsir etmek üçin maglumatlary we faktlary ulanmagy üpjün etmäge ýardam eder.

147. Mümkinçilikler:

- Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasy DÖM-e ýetmekde täze agzalary (gatnaşyjylary) çekmek üçin meýdança (platforma) bolup hyzmat eder.
- Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasy has giň döwlet-hususy hyzmatdaşlyk üçin şertleri döreder.
- Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasy býurokratiki proseduralaryň (işleriň) sanyny azaltmakda we has mätäçlik çekýän toparlary goldamagyň täsirliligini artdyrmakda bilelikdäki maksatnamalary we çäreleri öňe sürer.
- Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasy maglumatlara elýeterliligiň çäkli welaýatlarynyň monitoringini geçirmek üçin täze tehnologiýalary we innowasiýalary öňe sürer.

4.3 Syn we hasabat berme

148. Täsirli syn we hasabat berme ýetilen ösüşi (progresi) garaşylýan netijeler bilen deňeşdirmäge we hyzmatdaşlygyň Maksatnamasynyň çäklerinde Hökümetiň garaşylýan strategiki ileri tutýan ugurlaryna we millileşdirilen Durnukly ösüş maksatlaryna tagallalara goşanda baha bermäge mümkinçilik berer. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň amala aşyrylmagynyň gidişiniň baha bermesiniň esasy jogapkärçiligi ýolbaşçy komitete we BMG-niň ýurtlaýyn toparyna degişlidir. Bu iş bilelikdäki işiň meýilnamalarynda suratlandyrylan jikme-jik netijeler we hereketler babatynda yzygiderli monitoringiň we netijeler boýunça Toparlaryň hasabat bermeginiň esasynda geçirilýär.

149. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň netijeleri baradaky syn we hasabat berme şunuň ýaly esasy tapgyrlary öz içine alýar:
- Netijeler boýunça Toparlar maglumat alyşmak, aralyk netijelere ýetilmegine we uzak möhletleýin netijeleri, şeýle hem ýurduň ileri tutulýan ugurlaryny we DÖM-iň degişli ýumuşlaryny gazanmakda olaryň goşant goşmagyna göz gezdirmek üçin ýylda iki gezek syn geçirýärler. Bu iş Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň netijeleriniň Matrisasynda (*A goşundy*) we ilelikdäki işiň meýilnamalarynda (BIM) beýan edilen netijeleri we görkezijileri ulanmak bilen geçiriler
- ÖÝM-da meýilleşdirilenler bilen deňeşdirilende gazanylan hakyky netijeleri we Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasyndaky uzak möhletleýin netijelerine, DÖM degişli wezipelerine we ýurduň ileri tutulýan ugurlaryna ýetmekdäki öňe gidişligiň beýan edilýän BMG-nyň netijeleri baradaky ýyllyk Bitewi ýurt hasabatyny taýýarlamak[63].
- Ýolbaşçy komitet bilen DÖM boýunça milli iş toparynyň arasynda yzygiderli aragatnaşyk we maglumat alyş-çalşygy DÖM-e ýetmek boýunça ösýän milli strategiýalara, maksatnamalara we meýilnamalara laýyklykda netijeliligi üpjün ederler. Hasabat, Ýolbaşçy komitet bilen DÖM boýunça milli iş toparynyň arasyndaky özaragatnaşyklar arkaly berkidiler.
- Ýurduň ösüşiniň durmuş, ykdysady we daşky gurşaw ugurlary boýunça syn BMG-niň Müdirlikleriniň çäginde geçirilýän Umumy ýurt seljermesiniň ýyllyk täzelenmegine esaslanar.

4.4 Bahalandyryş meýilnamasy

150. Hyzmatdaşlygyň Çarçuwaly maksatnamasynyň ahyrky we garaşsyz bahalandyrmasy 2024-nji ýylda geçiriler. Bahalandyryş, Hyzmatdaşlyk çarçuwasynyň gutarnykly netijeleriniň ýerlikliligini, BMG-nyň ähli guramalary tarapyndan Türkmenistanda ýaşaýan ýa-da hyzmatdaş däl, meýilnamanyň durmuşa geçirilmeginiň netijeliligine, netijeleriniň dowamlylygyna we ýurduň ileri tutulýan ugurlaryna we DÖM maksatlaryna goşant goşar. Baha bermek Birleşen Milletler Guramasynyň Bahalandyryş toparynyň (BMG BT) kadalaryna we ülňülerine esaslanar

151. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň bahalandyrmasyny geçirmezden ozal ýa-da onuň bilen ugurdaşlykda hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň bahasyna goşant boljak BMG-niň dürli düzümleriniň ýurt maksatnamalarynyň garaşsyz bahalary hem getiriler.

152. Bu baha beriş boýunça esasy maglumat berijiler bolup, Netijeler boýunça toparlaryň agzalary çykyş eder. Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň aýallara we goragsyz toparlaryň durmuşyna täsirini bahalandyrmak we ýetilen netijeleriň durnuklylygyny üpjün etmek maksady bilen Türkmenistanyň ähli welaýatlarynda toparlaýyn ara alyp maslahatlaşmalar we ösüş boýunça hyzmatdaşlaryň, hususy ulgamyň, ilatyň goragsyz toparlarynyň, raýat jemgyýetiniň wekilleriniň pikir soralyşygy geçiriler.

[63] Gazanylan ösüşiň täzelenmesi Standart operatiw formasyna we hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň ýerine ýetirilişi baradaky hasabatyň gözükdirijilerine laýyklykda alnyp barlar.

Goşundy A. Matrisa netijesi

Hyzmatdaşlyk üçin ileri tutulýan ugurlar we netijeler
Ileri tutulýan ugur A: Adamlara gönükdirilen dolandyryş we kanunyň hökmürowanlygy **Gutarnykly Netije 1** 2025-nji ýyla çenli Türkmenistanyň ilaty kanunyň hökmürowanlygyny, adam hukuklaryny, jyns deňligini we zähmet hukuklaryny we hil maglumatlaryny göz öňünde tutup, innowasiýa çemeleşmelerine esaslanýan has netijeli, innowasiýa we aç-açan döwlet dolandyryş ulgamyna girip biler.
Ileri tutulýan ugur B: Öz içine alyjy, ýaşyl we durnukly ykdysady ösüş **Gutarnykly Netije 2** 2025-nji ýyla çenli bäsdeşlige ukyply hususy we maliýe pudaklaryny ösdürmek, söwdany ýeňilleşdirmek we innowasiýa, sanly tehnologiýalary uýgunlaşdyrmak ýaly ykdysadyýeti durnukly we öz içine alyjy diwersifikasiýa üçin şertler gowulandyryldy. **Gutarnykly Netije 3** 2025-nji ýyla çenli ähli çeşmelerden tygşytly peýdalanmak, durnuklylygy ýokarlandyrmak we ýaşyl ykdysadyýete geçmek bilen tebigy betbagtçylyk töwekgelçiligini azaltmak, howanyň üýtgemeginiň täsirlerini uýgunlaşdyrmak we azaltmak üçin täsirli çäreler işlenip düzüldi we durmuşa geçirildi
Ileri tutulýan ugur C: Hil, öz içine alyjy we elýeterli saglyk, bilim we sosial gorag hyzmatlary **Gutarnykly Netije 4** 2025-nji ýyla çenli Türkmenistanyň ilaty ýokary hilli, öz içine alyjy saglyk we sosial gorag hyzmatlaryndan peýdalanýar. **Gutarnykly Netije 5** 2025-nji ýyla çenli bilim we okuw ulgamy ähli adamlara köp ugurly ykdysadyýetde üstünlikli iş tapmak we sosial goşulyşmagy we durnuklylygy ýokarlandyrmak üçin başarnyklary we bilimleri hödürleýär..

Bellik. Hyzmatdaşlygyň aralyk netijeleri syn we meýilnamalaşdyrmak, şeýle hem “üýtgeşme teoriýasy” derňewi üçin bu resminama girýär. Wagtlaýyn netijeler bilelikdäki iş meýilnamalaryny taýýarlamakda material hökmünde ulanylar.

Bellikler:

Çarçuwaly Ylalaşygyň (ÇY) Türkmenistan Hökümeti (BMG) bilen Birleşen Milletler Guramasynyň (BMG) arasyndaky durnukly ösüş pudagyndaky hyzmatdaşlygyň netijeleri Türkmenistanyň durnukly ösüş ugrundaky ileri tutulýan ugurlaryna we degişli maksatlaryna we wezipelerine ýetmäge gönüden-göni we göze görnüp duran goşant goşýar).

- **Uzak möhletli netijeler**, ýokary derejeli üýtgeşmeler bolup, olar üçin Türkmenistan Hökümetiniň (TH), BMG guramalarynyň we ýerine ýetiriji hyzmatdaşlaryň, şol sanda jemgyýetçilik guramalarynyň, hususy pudagyň we halkara maliýe guramalarynyň köpçülikleýin jogapkärçiligi bar. Adamlaryň we olaryň jemgyýetleriniň institusional işlerindäki ýa-da özüni alyp barşyndaky üýtgeşmeler netijelerdir. Olar şeýle düşündirýärler: (1) adamlaryň maşgalalarynyň we jemgyýetleriniň durmuşyny gowulandyrmak üçin, adamlaryň özlerini dürli-dürli alyp barşy, ýa-da (2) edaralarda adamlaryň tagallalaryny goldamak üçin täze usullar bilen işlemegi.
- **Aralyk netijeler täze başarnyklary we ukyplary, önümleri ýa-da hyzmatlary beýan edýär.** Aralyk netijeler bilelikde garaşylýan netijä goşant goşýar. GOT bilen BMG-nyň arasyndaky hyzmatdaşlygyň meýilleşdirilen aralyk netijeleri, her bir netije üçin jikme-jik Bilelikdäki iş meýilnamalarynyň (BIM) bölegi hökmünde işlenip düzüler.

Görkezijiler, maksatlar we arabaglanyşyklar:

MS üçin görkezijiler DÖM-ler üçin görkezijileriň gurluşyna we Türkmenistanyň sosial-ykdysady ösüşi boýunça milli prezident maksatnamalarynda esasy maksat görkezijilerine laýyk gelýär. Bu, hyzmatdaşlygyň netijeleri bilen Türkmenistanyň DÖM-lerdäki ileri tutulýan ugurlarynyň arasyndaky baglanyşygy görkezmäge mümkinçilik berýär. Görkezijiler, esaslar we maksatlar gözden geçiriler, eger zerur bolsa, bar bolan täze pudaklaýyn strategiýalara we meýilnamalara laýyk geler.

Kompýuter netijeleri (KN) bilen Türkmenistanyň ileri tutýan ugurlarynyň arasyndaky gatnaşyklaryň netijeleri matrisasynyň ýokarky böleginde görkezilýär..

- DÖM-leriň görkezijileri bolan ÇY netijeleriniň görkezijileri ýaýyň içinde aşakdaky ýaly görkezilýär: (DÖM 1.1.1**)**
- DÖM görkezijileriniň biri ýa-da birnäçesi bilen gytaklaýyn baglanyşykly ÇY netijeleriniň görkezijileri ýaýyň içinde aşakdaky ýaly görkezilýär: (□ DÖM 1.1.1**)**

ÇY üçin aralyk netijeler deslapky bolup, TH-iň ileri tutulýan ugurlaryna görä üýtgäp biler.

Gowşak toparlar: başgaça görkezilmedik bolsa, gowşak toparlar aşakdakylary öz içine alýar: döwlet maliýe goldawyna mätäç maşgalalar, şeýle hem aýallar, ýaşlar, maşgala zorlugyndan ejir çeken adamlar, maýyplar, aýratyn zerurlyklary bolan çagalar we ýaşlar, işsizler, ejiz migrantlar; bosgunlar, raýatlygy bolmadyk adamlar, etnik azlyklar, C gepatitli adamlar we adam söwdasynyň pidalary.

<table>
<tr><th colspan="5">Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň netijeleriniň matrisasy (2021-2025 ý.ý.)</th></tr>
<tr><th>Netijeler we jemlemeler</th><th colspan="3">Görkezijiler, ilkinji maglumatlar, maksatlaýyn görkezijiler, maglumatlaryň çeşmeleri</th><th>Hyzmatdaşlar</th></tr>
<tr><td colspan="5">Milli ileri tutulýan ugur [64]:
DYÖMM: Milli ykdysadyýetiň innowasion ösüşine ýetmek, serişdeleri, elektrik energiýany tygşytlaýan, ekologiýa taýdan arassa önümleri öndürip bilýän ýokary öndürijilikli ,bölümleri we pudaklary döretmek; Durmuş hyzmatlarynyň hilini ýokarlandyrmagyň netijesinde adam kapitalynyň ýokary derejesini üpjün etmek; Türkmenistanyň halkara ykdysadyýetiniň pudaklaryna çalt we giň birleşmegini üpjün etmek.
DYÖPM: 1. Türkmenistanda pudaklaryň köp ugurly ykdysady we maliýe ösüşini üpjün etmek; 3. Durmuş derejesini ýokarlandyrmak, adamlara gönükdirilen sosial syýasatlary giňeltmek we baýlygyň deň paýlanmagyna gönükdirilen adam kapitalyny ýokarlandyrmak.</td></tr>
<tr><td colspan="5">DÖM we wezipeleri[65]: 5. Gender deňligi: 5.1, 5.2, 5.c; 8. Mynasyp iş we ykdysady ösüş: 8.3, 8.5, 8.6, 8.8 10. Deňsizligi azaltmak: 10.2, 10.3 11. Şäherleriň we ilatly ýerleriň durnuklylygy: 11.a 16. Parahatçylyk, adyl kazyýet we netijeli institutlar: 16.1, 16.3, 16.6, 16.7, 16.10, 16.b; 17. Durnukly ösüş babatynda hyzmatdaşlyk: 17.18.</td></tr>
<tr><td colspan="5">Sebitleýin çäkler we wezipeler: Aziýa-Ýuwaş umman sebitinde maýyplaryň hakyky hukuklaryny üpjün etmek üçin “Incheon” strategiýasy, “Görkeziş meýdanyna hemme kişini goşuň” atly ministrlik jarnamasy we Aziýa-Ýuwaş umman sebitinde raýat hasaba alyş we möhüm statistika boýunça sebit çarçuwasy, sebit hyzmatdaşlygy gurluşy Alma-Ata bosgunlary goramak we halkara migrasiýa prosesi, Merkezi Aziýa Terrorçylyga garşy hereket meýilnamasy, sebitleýin durmuşa geçiriş mol kartasy Agenda Aziýa-Ýuwaş umman sebitinde 2030-njy ýyla çenli döwür üçin durnukly ösüş boýunça gün amala aşyrmak. Wezipeler adam hukuklary, raýat jemgyýeti, jyns taýdan deňlik we aýal-gyzlary goldamak, zorlukly ekstremizmiň öňüni almak \ terrorçylyga garşy göreş, milli statistika kuwwatyny ösdürmek, döwlet dolandyryşy we korrupsiýa garşy ugurlar boýunça sebitleýin maksatnamalary işläp düzmek we durmuşa geçirmek bilen baglanyşykly</td></tr>
<tr><td colspan="5">Strategiki ileri tutulýan ugur A: Adamlara gönükdirilen dolandyryş we kanunyň hökmürowanlygy</td></tr>
<tr><td rowspan="4">Gutarnykly netije 1. 2025-nji ýyla çenli Türkmenistanyň ilaty kanunyň hökmürowanlygy, adam hukuklaryna hormat goýmak, jyns taýdan deňhukuklylyk we zähmet hukuklary we ýokary hilli maglumatlara esaslanýan has netijeli, innowasiýa we aç-açan döwlet dolandyryş ulgamyna girip biler</td><td colspan="3">1.1. Hukuk binýadynyň adam hukuklaryny, jyns deňligini we zähmet hukuklaryny, şol sanda ýaş, jyns, maýyplyk, etnik degişlilik, din, syýasy pikir, ykdysady ýa-da başga statusa esaslanýan diskriminasiýanyň ýoklugyny göz öňünde tutýan derejesi (DÖM 5.1.1); (4 ballyk şkalada ölçemek: 4. Hukuk binýady gözegçilik ulgamyny doly görkezýär we bar; 3. Bölekleýin; 2. ýeterlik däl; 1.ýok / gowşak şöhlelendirýär</td><td rowspan="4">Döwlet edaralary hödürlenilýär, emma görkezilenler bilen çäklenmeýär:
» Türkmenistanyň Mejlisi
» Saglygy goraýyş we lukmançylyk senagaty ministrligi
» Zähmet we sosial gorag ministrligi
» Içeri işler ministrligi
» Bilim ministrligi
» Maliýe we Ykdysadyýet ministrligi
» Sport we ýaşlar syýasaty
» Baş prokuror
» Ýokary kazyýet
» Döwlet statistika komiteti</td></tr>
<tr><td>Ilkinji maglumatlar :
2 (2020)</td><td>Maksat:
4 (2025)</td><td>Çeşme:
Mejlis</td></tr>
<tr><td colspan="3">Ýyllyk esasda Ombudsmeniň diwanynda seredilen raýat ýüz tutmalarynyň paýy 1.2 % (→DÖM 10.3.1)</td></tr>
<tr><td>Ilkinji maglumatlar (2018)
Ýazmaça ýüzlenmeleriň 39,5% -i jogap aldy</td><td>Maksat:
Islegleriň azyndan 50% -i jogap \kömegi aldy</td><td>Çeşme:
Ombudsmeniň hasabaty</td></tr>
</table>

[64]Türkmenistany durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň milli maksatnamasy (DYÖMM, 2011-2030); Türkmenistany durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Prezident Maksatnamasy (DYÖPM, 2019-2025).
[65] Seret: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld, http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/

Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň netijeleriniň matrisasy (2021-2025 ý.ý.)				
Netijeler we jemlemeler	**Görkezijiler, ilkinji maglumatlar, maksatlaýyn görkezijiler, maglumatlaryň çeşmeleri**			**Hyzmatdaşlar**
	(Ombudsmeniň edarasynyň hasabaty)	(ýazmaça we dilden haýyşlar aýratynlykda)		» Döwlet, hukuk we demokratiýa instituty » Döwlet gulluk Akademiýasy » Türkmenistanyň Mejlisi » Adalat ministrligi Raýat jemgyýeti / jemgyýetçilik guramalary öz içine alýar, ýöne olar bilen çäklenmeýär: » Aýallar bileleşigi » Ýaşlar guramasy » Кейик Окара (Keyik Okara) » Енме (Yenme) » Kärdeşler arkalaşyklary » Iş berijileriň guramalary BMG: HZG, OHCHR, UNDP, UNESCO, UNFPA, UNHCR, ICEUNISEF, BMG Aýal-gyzlar, BSGG-Habitat, UNODC, IOM Beýlekiler: »Ombudsmen
	Hasabat bermek üçin elýeterli (DÖM 17.18.1) bölünmedik maglumatlar bilen (zerur bolan ýagdaýynda) millileşdirilen SDG görkezijileri 1,3%;			
	Ilkinji maglumatlar : (2019) 2019-njy ýylyň noýabr aýynda geçirilen iş toparlarynyň öz-özüne baha bermegine görä maglumatlaryň 50% -i bar (DÖM görkeziji matrisasy, 2019-njy ýylyň noýabr aýy) Milli maksatnamalarda durmuşa geçirilýän görkezijileriň 29% -i, 2019-njy ýylyň milli maksatnamalaryna çalt giňişleýin baha berilmegine görä	Maksady: Kesgitlenen çeşme:	Çeşme: Garaşsyz bahalandyrmalar, Statistika boýunça Döwlet komiteti	
	1. .4 Türkmenistanyň ilatynyň we ýaşaýyş jaýlarynyň ýazuwy geçirildi, maglumatlar milli maksatnamalary we sosial-ykdysady ösüş strategiýalaryny işläp düzmekde ulanylýar (DÖM 17.19.2)			
	Çeşme maglumatlary: Ilat ýazuwy, 2012ý.	Maksady: Ilat ýazuwy, 2022ý.	Çeşme: Döwlet statistika komiteti	
	1.5 ýolbaşçy wezipelerde aýallaryň paýy, % görkezijisinde (DÖM 5.5.2			
	Çeşme maglumatlary: statistika maksady boýunça döwlet komiteti tarapyndan üpjün ediler:	Maksady: 30% (2025)	Çeşme: Döwlet statistika komiteti	

Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň netijeleriniň matrisasy (2021-2025 ý.ý.)				
Netijeler we jemlemeler	**Görkezijiler, ilkinji maglumatlar, maksatlaýyn görkezijiler, maglumatlaryň çeşmeleri**			**Hyzmatdaşlar**
	1.6 Öňki 12 aýda häzirki ýa-da öňki ýakyn ýoldaşy tarapyndan fiziki, jynsy ýa-da psihologiki taýdan zorlanan 15 ýaş we ondan uly aýallaryň we gyzlaryň ýaşy we ýaşaýan ýeri boýunça paýy (DÖM 5.2.1.)			
	Çeşme maglumatlary: 2020: Aýallaryň saglygy we maşgaladaky ýagdaýy baradaky gözlegiň netijeleri	Maksady: 2025: Barlag gutarandan soň kesgitlenmeli	Çeşme: aýallaryň saglygy we maşgala ýagdaýy boýunça milli barlaglar	

Çaklamalar

1. Bellenen býudjet bilen adam we zähmet hukuklary boýunça HMM-ny ösdürmek we kabul etmek

2. Bellenen býudjet bilen jyns deňligi boýunça HMM-ny ösdürmek we kabul etmek

3. 2022-nji ýyla çenli çaganyň hukuklary boýunça HMM-yň durmuşa geçirilmegi we 2023-nji ýyldan başlap çaganyň hukuklary boýunça täzelenen HMM-yň işlenip düzülmegi.

4. 2024-nji ýyla çenli raýatlygy ýok etmek üçin HMM-yň doly durmuşa geçirilmegi

5. 2020-2022-nji ýyllar aralygynda adam söwdasyna garşy göreşmek üçin Türkmenistanda HMM-nyň doly durmuşa geçirilmegi

6. Maliýe we Ykdysadyýet ministrligi netijelere esaslanýan býudjet ulgamyny döreder.

7. BMG-nyň adam hukuklary şertnamalary guramalary we HZG-nyň gözegçilik edaralary tarapyndan tassyklanan adam hukuklary şertnamalarynyň / HZG konwensiýalarynyň ulanylmagy bilen baglanyşykly teklipler / düşündirişler durmuşa geçirilýär.

8. Netijeleriň dowamlylygyny üpjün etmek üçin innowasiýa çemeleşmelerine syýasy erk we goldaw.

- ***Başdaky aralyk netijeler:***
  - *Türkmenistanyň döwlet edaralary resminama dolandyrmak, ilata täsirli hyzmatlary hödürlemek we «ýeke täk penjire» düzgünini ornaşdyrmak üçin sanly ulgam üsti bilen dolandyrmagy durmuşa geçirýärler*
  - *Degişli ministrlikler we edaralar çagalaryň, zenanlaryň, maýyplygy bolan we döwlet tarapyndan goldawa mätäç adamlaryň zerurlyklarynyň DÖM amala aşyrmak üçin strategiki meýilleşdirme, maksatlaýyn maliýeleşdirmekligi durmuşa geçirýärler.*
  - *Döwlet gulluk ulgamy ýokary derejeli, ezber, hakykat maglumatlaryna, döwlet adam üçin syýasatyna salgylanýan gullugynyň hünärmenlerini taýýarlamak, meýilleşdirmek, durmuşa geçirmekleri üçin mümkinçilikler döredildi*
  - *Döwlet tarapyndan, şol sanda hukuk goraýjy we beýleki döwlet edaralary adam, zähmet hukuklary, gender deňligi barada maksatnamalary we usullary şertnamanyň tarapdarlary BMG, Halkara Zähmet guramasy, degişli ilat raýat bilelelşikleri tarapyndan taýýarlanyldy we durmuşa geçirýärler.*
  - *Türkmenistanyň ministrlikleri we edaralary döwlet syýasatynyň we DÖM ileri tutýan gender we aýratyn üns merkezindäki meselelere degişli maglumatlary ýygnamaklyk we seljerme işlerini geçirýärler*

Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň netijeleriniň matrisasy (2021-2025 ý.ý.)				
Netijeler we jemlemeler	**Görkezijiler, ilkinji maglumatlar, maksatlaýyn görkezijiler, maglumatlaryň çeşmeleri**			**Hyzmatdaşlar**
Milli ilerletme[66]: Milli ykdysadyýetiň innowasion ösüşine ýetmek, energo we tebigy baýlyklary rejeli öndürýän, ekologiki taýdan arassa önümleri öndürip biljek ýokary öndürijilikli pudaklara we bölümlere döretmek; 2.Oba hojalyk, dokma, himiki nebit-energetiki mümkinçilikleri eksportyny ösdürmek; 3.Türkmenistanyň halkara ykdysady bölüminiň tiz we has kämil integrasiýasynyň üpjünçiligi; 4.Bazar ykdysadyýetiniň öňdebaryjy institutlarynyň döredilmegi; 5.Öndüriji serişdeleriň rejeli peýdalanylmagynyň netijesinde sebitiň sosial-ykdysady taýdan ösdürilmegi. 2019-2015-nji ýyllar üçin ýurduň sosial-ykdysady ösüşi boýunça Türkmenistanyň Prezidentiniň Maksatnamasy: 1. Türkmenistanda durnukly, köpugurly ykdysadyýetiň we maliýe taýdan ösüşiniň üpjünçiligi; 2: Ykdysadyýetiň maksatlaýyn bölümlerine çalt depginde ösmegi; 3. Adam kapitalynyň ösmegi, maddy üpjüçiligiň deň paýlanylmagy maksady bilen ýaşaýyş durmuşyň ösdürilmegi sosial syýasatyň gowulandyrylmagy; 4. Tebigy resurslaryň rejeli peýdalanylmagy, daşky gurşawyň goragy, howanyň global taýdan üýtgemeginiň meselelerini çözmek.				
DÖM we wezipeler[67]**:** 1. Garyplygy ýok etmek: 1.2; 2. Açlygy ýok etmek: 2.3, 2.4, 2.a, 5.– Gender deňligi 5.1,5.2, 5.a,5.c; 8. Mynasyp iş we ykdysady ösüş 8.2, 8.5, 8.10; 9. Senagatlaşma, innowasiýa, infrastruktura (9.2, 9.3, 9.5, 9.b); 10. Deňsizligi azaltmak (10.2, 10.3,10.4); 13. Howanyň üýtgemegine garşy göreş: 13.1, 17. Durnukly ösüş babatynda hyzmatdaşlyk (17.3, 17.6, 17.11 ,17.17)				
Sebitleýin çarçuwalar we maksatlar: Merkezi Aziýanyň ykdysadyýetleri üçin BMG-niň ýörite maksatnamasy, Merkezi Aziýa sebitiniň ykdysady hyzmatdaşlygynyň maksatnamasy, GDA. Maksatlar ulag, söwda we energetika howpsyzlyk, garyplygyň azaldylmagy, işsizlik bilen baglanşykly meseleleri çözmek, sebitleýin taslamalaryň maksatnamalaryna degişli edilýär. Goşulşmazlyk hereketi. Ösen döwletleriň gyzyklanmalary we kanuny hukuklary bilen baglanşykly, halkara ykdysady gatnaşyklarda deňligiň we adalatlylygyň goragy, kemsitmeleriň bolmazlygy, dünýä söwdasynda ýerliksiz bökdençlikleriň bolmazlygy, döwletleriň we milletleriň ykdysady özygtyýarlylygynyň ykrar edilmegi esasy maksatlary bolup durýar. Aziýa we Ýuwaş umman sebitinde 2030-njy ýyl aralygynda sebitleýin ýol-kartanyň durnukly ösüşiň Gün tertibiniň amala aşyrylmagy				
Strategiki ilerleme B: inkluziw, ýaşyl wen durnukly ykdysady ösüş				
Netije 2. 2025-nji ýyla çenli maliýe we hususy bölümleriniň bäsleşige ukyplylygynyň ösüşi bilen inkluziw köpugurly ykdysady ýetiň şertleriniň kämilleşdirilmegi, söwda täsir etmek we maýa goýumlary özüne çekmek, şeýle hem	2.1Her bir işli üçin JIÖ ýyllyk depgininiň ösüşi (DÖM 8.2.1)			» Söwda we daşary ykdysady gatnaşyklar Ministrligi » Statistika boýunça döwlet komiteti » Merkezi bank » Suw hojalygy boyunça döwlet komiteti » Ylymlar Akademiýasy » Türkmenistanyň Mejlisi » Döwlet çig-mal biržasy
	Giden maglumatlar: 3.4% 3,4 % (MMS, 2019)	Giden maglumatlar: 3.4% 3,4 % (MMS, 2019)	Giden maglumatlar: 3.4% 3,4 % (MMS, 2019)	
	2.2 Täjirçilik banklary tarapyndan hödürlenilen umumy kreditleriň möçberi, mln. Manat we edaralaryň arasynda % boýunça paýlanylmagy разбивке по формам собственности) и населению, ТМТ (DÖM 8.10.1, DÖM 9.3.2)			
	Giden maglumatlar: Jemi: 76,321 mln. Manat (2018)	Maksat: her ýyl 2% köpeltmek (2025)	Çeşme: Statistika boýunça Döwlet komiteti	

[66] Türkmenistany durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň milli maksatnamasy (DYÖMM, 2011-2030); Türkmenistanyň durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Prezident maksatnamasy (DYÖPM, 2019-2025).
[67] **Seret**: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld, http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/

Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň netijeleriniň matrisasy (2021-2025 ý.ý.)				
Netijeler we jemlemeler	**Görkezijiler, ilkinji maglumatlar, maksatlaýyn görkezijiler, maglumatlaryň çeşmeleri**			**Hyzmatdaşlar**
	Olardan: Döwlet: 83.7% Döwlete degişli däl: 3.6% Özbaşdak: 12.7%			» Täjirçilik banklary » Döwlet gümrük gullugy » Ilaty zähmet we sosial taýdan goramak Ministrligi » Döwlet ätiýaçlandyryş guramasy » Häkimlikler » Gurluşyk we binagärlik Ministrligi Raýat jemgyýet /НПО: » Iş berijiler guramalar » Jemgyýetçilik guramalar BMG: » Azyk we Oba hojalyk guramasy, Ösüş maksatnamasy, Halkara Zähmet guramasy, Ýewropanyň ykdysady komisiýasy, Senagat ösüş Maksatnamasy, ilatly ýerler boýunça BMG-nyň Maksatnamasy: AÖB, MASHM, ÝGÖB, GEF, HWF, Dünýä Banky, Halkara Söwda Guramasy
	2.3. Jynsy aýratynlyklary boýunça telekeçileriň sany (DÖM 5.5.2)			
	Giden maglumatlar: Erkekler: 73,300 Aýallar: 20,400 (Statistika boýunça Döwlet komiteti, 2018)	Maksat: her ýyl 5% köpeltmek (2025)	Çeşme: Statistika boýunça Döwlet komiteti	
	2.4. Türkmenistanyň eksporty ABŞ-nyň mln. Doll (DÖM 17.11.1)			
	Giden maglumatlar: 11,650 млн (2018) Statistika boýunça Döwlet komiteti	Maksat: 13,250 mln (2019-2025-nji ýyllar aralygyndaky Prezidentiň maksatnamasy. (2025)	Çeşme: Statistika boýunça Döwlet komiteti	

Çaklamlar

1. *Döwlet edaralary maýa goýumlarynyň we hususy telekeçiligiň ösmegine böwet bolýan kynçylyklary aýyrmaga borçlaýarlar.*

2. Bank pudagy maliýe hyzmatlaryň has giň görnüşlerini görkezmäge normatiw rugsada eýedir.

3. Türkmenistanyň hökümeti sanly tehnologiýalar ornaşdyrmak üçin normatiw-hukuk esasyny girizýär we sanly ösüşiň koordinasiýalary üçin täsirli institusional serişde döredýär.

4. Türkmenistanyň hökümeti oba hojalygyny we agrar senagaty toplumyny hususylaşdyrmak meýilnamalaryny amala aşyrýar.

5. Makroykdysady durnuklylyk saklanýar.

6. Hususy pudak daşary ýurt waluýutasyna hiç hili kynçylyksyz ygtyýarlyklary

- ***Başdaky aralyk netijeler:***

- *Hususy ulgam, easasan hem kiçi we orta edaralar we aýal telekeçiler söwdanyň aňsatlaşdyrylan görnüşini ulanýarlar we maglumatlara, innowasion tehnologiýalara we maliýeleşdirilmegine ygtyýarlary bar.*

Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň netijeleriniň matrisasy (2021-2025 ý.ý.)		
Netijeler we jemlemeler	Görkezijiler, ilkinji maglumatlar, maksatlaýyn görkezijiler, maglumatlaryň çeşmeleri	Hyzmatdaşlar

- *Döwlet edaralary we hususy pudak kadr, institusional hem ylmy-barlag ukybyny berkitdiler we serşdelere maliýe taýdan täsirli amala aşyrmak we kömege mätäç gatlaklara has uly üns we maliýe kömeginiň berilmegi.*
- *Innowasion we köpugurly maliýe we bank serşdeleri ýaşyl ykdysadyýetiň dinamiki taýdan ösmegine goldaw berýär.*
- *Institusional we dolandyrýan ulgamlar hususy kapitaly çekmek we daşary ýurt maýa goýumlaryny özüne çekmek maksady bilen amatly howanyň döredilmegi. х инвестиций, и поддержки торговли.*
- *Institusional ukyp döwlet edaralary tarapyndan toplamak, seljermek we ykdysady ösüş baradaky hilli maglumatlara ýetmek güýçlendirilen*

Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň netijeleriniň matrisasy (2021-2025 ý.ý.)		
Netijeler we jemlemeler	Görkezijiler, ilkinji maglumatlar, maksatlaýyn görkezijiler, maglumatlaryň çeşmeleri	Hyzmatdaşlar
Milli ilerleme[68]: DYÖMM: Milli ykdysadyýetiň innowasion ösüşine ýetmek, energo we tebigy baýlyklary rejeli öndürýän, ekologiki taýdan arassa önümleri öndürip biljek ýokary öndürijilikli pudaklary we bölümleri döretmek; Öndüriji serişdeleriň rejeli peýdalanylmagynyň netijesinde sebitiň sosial-ykdysady taýdan ösdürilmegi. DYÖPM: 1. Türkmenistanda durnukly, köpugurly ykdysadyýetiň we maliýe taýdan ösüşiniň üpjünçiligi; 2: Ykdysadyýetiň maksatlaýyn bölümlerine çalt depginde ösmegi; 4. Tebigy resurslaryň rejeli peýdalanylmagy, daşky gurşawyň goragy, howanyň global taýdan üýtgemeginiň meselelerini çözmek		
DÖM we wezipeleri[69]**: 5. Gender deňligi: 5.1, 5.a; 6.** Arassa suw we sanitariýa: 6.3, 6.b; **7.** Gymmat bolmadyk we arassa energiýa: 7.1, 7.3; **9.** Senagatlaşma, innowasiýa we infrastruktura: 9.4; **11.** Durnukly şäherler we ilatly ýerler: 11.3, 11.6, 11.a, 11.b; **12.** Jogapkärçilikli peýdalanyş we öndüriş: 12.1, 12.4, 12.5; **13.** Howanyň üýtgemegine garşy göreş 13.2, 13.3; 15. Gury ýeriň eko ulgamyny goramak: 15.1, 15.2, 15.3		
Sebitleýin düzümler we maksatlar: Araly halas etmek boýunça Halkara fondy, Merkezi Aziýa sebitiniň ykdysady hyzmatdaşlyk Maksatnamasy, ýer serişdelerini peýdalanmak boýunça Merkezi Aziýa döwletleriň başlangyçlary. Merkezi Aziýada daşky gurşawy goramak we suw serşdeleri bilen peýdalanmak ýaly maksatlar, älem		

[68] Türkmenistany durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň milli maksatnamasy (DYÖMM, 2011-2030); Türkmenistanyň durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Prezident maksatnamasy (DYÖPM, 2019-2025).
[69] **Seret**: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld, http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/

<table>
<tr><th colspan="4">Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň netijeleriniň matrisasy (2021-2025 ý.ý.)</th></tr>
<tr><th>Netijeler we jemlemeler</th><th colspan="2">Görkezijiler, ilkinji maglumatlar, maksatlaýyn görkezijiler, maglumatlaryň çeşmeleri</th><th>Hyzmatdaşlar</th></tr>
<tr><td colspan="4">tehnikasynyň durnukly ösüşiň maksatlary çygrynda Aziýa we Ýuwaş umman ýurtlarynyň maksatnamalary, Aziýa we Ýuwaş umman sebitinde 2030-njy ýyla çenli durnukly ösüşiň Gün tertibi bilen baglanşykly sebitleýin ýol kartasynyň amala aşyrylmagy.</td></tr>
<tr><td colspan="4">Strategiki ilerletme B: inkluziw, ýaşyl we durnukly ykdysady ösüş</td></tr>
<tr><td rowspan="6">Soňky netije 3. 2025-nji ýyla çenli tebigy töwekgelçilikleriň howpuny azaltmak, uýgunlaşmak we howanyň üýtgemegine täsirini peseltmek, ýaşyl ykdysadyýete geçmeklikde durnuklygy ösdürmek</td><td colspan="2">3.1.Gender aýratynlyklaryny hasaba alyp, howanyň soňky üýtgeşmelerine uýgullaşmak we ýerine ýetirilen çäreler (→DÖM 13.2.1; 13.3.2)

<u>Giden maglumatlar:</u> 0 (2020) | <u>Maksat:</u> 3 (2025) | <u>Çeşme:</u> Oba hojalygy we daşky gurşawy goramak Ministrligi; Howanyň üýtgemegi boýunça milli strategiýa, 2020; 4-nji milli habar milli habar</td><td rowspan="6"><u>Hökümet aşakdakylary goşýar, emma diňe şular bilen çäklenmeýär</u>:
» Goranmak ministrligi
» Oba hojalyk we daşky gurşawy goramak ministrligi
» Energetika ministrligi
» Gurluşyk we binagärlik ministrligi
» Senagat we gurluşyk önümçiligi ministrligi
» Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrligi
» Bilim ministrligi
» Maliýe we ykdysadyýet ministrligi
» Suw hojalygy baradaky döwlet komiteti
» «Türkmengaz» döwlet konserni
» Häkimlikler
» Statistika baradaky döwlet komiteti
» «Türkmenstandartlary» baş döwlet gullugy
» Banklar
» Çöller, ösümlik we haýwanat dünýäsi milli instituty
» Zähmet we ilaty durmuş taýdan goramak ministrligi</td></tr>
<tr><td colspan="2">3.2 Ilatyň ösüş we saklanyş depgini (DÖM 11.3.1)

<u>Başlangyç maglumatlar</u>: Statistika baradaky döwlet komiteti tarapyndan berler | <u>Maksat:</u> Geljekde kesgitlener (2025) | <u>Çeşme</u>: Statistika baradaky döwlet komiteti, Gurluşyk we binagärlik ministrligi</td></tr>
<tr><td colspan="2">3.3 Durnukly ösüş boýunça ylmy önümleriň (howanyň üýtgemegi baradaky bilimleri goşmak bilen) milli okuw meýilnamalaryna, mugallymlaryň okuwyna we okuwçylara bahalandyryşyna, şeýle hem köpçülikleýin habar beriş serişdelerine we beýleki köpçülikleýin maglumat ýaýratmak gurallaryna ornaşdyrmak derejesi (→DÖM 12.8.1);
(4 ballyk şkalada ösüşi ölçemek: 4. Doly goşuldy; 3. Bölekleýin goşuldy; 2. Ýerlikli goşulmady; 1. Goşulmady /Az-kem goşuldy)

<u>Başlangyç maglumatlar</u>: | <u>Maksat</u>: | <u>Çeşme</u>: Bilim ministrligi</td></tr>
</table>

Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň netijeleriniň matrisasy (2021-2025 ý.ý.)				
Netijeler we jemlemeler	**Görkezijiler, ilkinji maglumatlar, maksatlaýyn görkezijiler, maglumatlaryň çeşmeleri**			**Hyzmatdaşlar**
	2[70] (2020)	4[71] (2025)		Raýat jemgyýeti / jemgyýetçilik guramalaryndan aşakylary öz içine alýar, ýöne diňe olar bilen çäklenmeýär:: » Senagatçylar we telekeçiler birleşmesi, KHBS, Magtymguly adyndaky Ýaşlar guramasy, Zenanlar birleşigi, Gyzyl Ýarymaý Milli jemgyýeti » Kärdeşler arkalaşyklary » Iş berijileriň guramalary » Senagatçylar we telekeçiler birleşmesi BMG: » BMG-niň Ösüş maksatnamasy (UNDP), ILO, BMG-niň Daşky gurşaw boýunça Maksatnamasy, UNESKO, BMG-nyň Betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini
	3.4. 3.4. Jyns alamatlaryny göz öňünde tutup, ýer we suw baýlyklaryny, biodürlüligi, energiýa we beýleki tebigy baýlyklary durnukly we toplumlaýyn dolandyrmagy üpjün etmek üçin durmuşa geçirilýän milli, pudaklaýyn ýa-da ýerli meýilnamalaryň, maýa goýumlaryň we çäreleriň sany (→DÖM 6.4, 6.3, 15.1.1, 15.2.1, 15.3.1)			
	Başlangyç maglumatlar: 1 (Klimatyň üýtgemegi baradaky Milli strategiýa, 2020)	Maksat: 3 (2025)	Çeşme: Oba hojalygy we daşky gurşawy goramak ministrligi, Suw serişdeleri boýunça döwlet komiteti	
	3.5. 3.5. Jyns alamatlary boýunça bölünişik maglumatlaryny we gender meselelerini göz öňüne tutýan betbagtçylyk töwekgelçiligini azaltmak, howanyň howply hadysalaryna we tebigy betbagtçylyklara taýýarlygy we garşy durmagy ýokarlandyrmak boýunça maksatnamalary durmuşa geçirýän welaýatlaryň we jemgyýetleriň sany (DÖM 6.4, 1.5.2; 11.b.2, 13.1) .3)			
	Başlangyç maglumatlar: Goranmak Ministrligi tarapyndan berler (2020)	Maksat: Goranmak Ministrligi tarapyndan berler (2025)	Çeşme: Goranmak Ministrligi	

Çaklamalar
***1.** Hökümet howanyň üýtgemegine garşy göreşmek üçin kanuny özgertmeleri amala aşyrmagy maksat edinýär (mysal üçin, Howanyň üýtgemegi boýunça strategiýa, Tebigy betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak boýunça milli maksatnama we hereketler meýilnamasy, Ýer kodeksi, Energiýa netijeliligi kanuny)*
2. Hökümet döwlet býudjetine howanyň üýtgemegine garşy göreş çäreleri boýunça harajatlary goşýar
3. Hökümet ýaşyl ykdysadyýetde hususy pudagy çekmek üçin maliýe höweslendirmelerini hödüreýär

[70] 2 baha aşakdaka laýykdyr: Howanyň üýtgemegi boýunça bilim başlangyç we orta bilim resmi goşulýar, ýöne heniz girizilenok. Täzelenen okuw meýilnamalaryna laýyklyk gelşi boýunça degişli okuw kitaplarynyň we okuw materiallarynyňgaýtadan gözden geçirilişi başlandy. Talyplary bahalandyrmak amala aşyrylýar, emma onuň mazmuny we hili boýunça hiç hili maglumat ýok.
[71] 4baha aşakdaka laýyk gelýär: Howanyň üýtgemegi boýunça bilim bermek başlangyç we orta bilim maksatnamalarynyň çäklerinde institutlaşdyryldy. Degişli okuw kitaplary we goşmaça interaktiw materiallar, şol sanda audiowizual materiallar elýeter edildi. Okuw döwründäki we ondan soňraky taýýarlyk çaga niýetlenen we howanyň üýgemegini öwretmäge gönükdirilen okatmagyň metodologiýasyny öz içine alýar. Talyplaryň görkezen netijelerini bahalandyrmak iň gowy halkara tejribesine laýyk gelýär.

Türkmenistan bilen Birleşen Milletler Guramasynyň netijeleriniň matrisasy (2021-2025 ý.ý.)		
Netijeler we jemlemeler	**Görkezijiler, ilkinji maglumatlar, maksatlaýyn görkezijiler, maglumatlaryň çeşmeleri**	**Hyzmatdaşlar**
4. Daýhan birleşikleri oba hojalygyny oýlanyşykly dolandyrmak üçin bilim, tejribe, önümçilik we maliýe serişdeleri eýedir		
Deslapky aralyk netijeler - Türkmenistan hökümeti, CO_2 zyňyndylaryny azaltmaga we uýgunlaşmaga gönükdirilen howanyň üýtgemegi boýunça syýasaty we strategiýalaryny işläp düzdi we netijeli durmuşa geçirýär - Milli edaralar, ýerli jemgyýetler, şol sanda aýallar, çagalar we ejiz toparlar, şeýle hem telekeçiler, ykdysady pudaklar maddy taýdan durnukly we tebigy betbagtçylyklara tehniki taýdan taýýar we olaryň netijelerine jogap berýärler - Döwlet edaralary, hususy pudak we raýat jemgyýeti, kärdeşler arkalaşyklary we Senagatçylar we Telekeçiler Bileleşigi aýallaryň, çagalaryň we gowşak ilat gatlaklarynyň işjeň gatnaşmagynda energiýa, suw, ýer we beýleki tebigy baýlyklaryň, täzelenip bilýän energiýa çeşmeleriniň we durnukly şäherleriň we işjeň ykdysadyýetiň ösmegine itergi berýän innowasiýalary, sanly tehnologiýalary we daşky gurşaw çözgütlerini ulanýarlar. aýallary, çagalary we ejiz toparlary çekmek - Türkmenistan hökümeti we beýleki gyzyklanýan taraplar aýal-gyzlara, çagalara we ejiz toparlara aýratyn üns bermek bilen, howanyň üýtgemegi, daşky gurşawy goramak we betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak boýunça seljeriş, baha beriş, gözegçilik we hasabat beriş mümkinçiliklerini kämilleşdirdiler -		

Türkmenistanyň we Birleşen Milletler Guramasynyň netijeler matrisasy [2021-2025]		
Netijeler we jemler	Indikatorlar, başlangyç maglumatlar, maksatlar, maglumatlar çeşmesi	Hyzmatdaşlar
Milli ileri tutulýan ugur[72]: DYÖMM: 1. Milli ykdysadyýetiň innowasiýa ösüşine ýetmek, serişde we energiýa tygşytlaýan we ekologiýa taýdan arassa önümleri öndürip bilýän ýokary öndürijilikli pudaklary we ulgamlary döretmek; 2. Durmuş hyzmatlarynyň hilini ýokarlandyrmak netijesinde adam kapitalynyň ýokary derejesini üpjün etmek; 3. Türkmenistanyň halkara ykdysady pudaklaryna çalt we oňaýly goşulmagyny üpjün etmek. DYÖPM: 1. Türkmenistanda ýurduň pudaklarynyň durnukly, diwersifikasiýalaşan ykdysady we maliýe ösüşini üpjün etmek, 3: Durmuş derejesini ýokarlandyrmak, adam hakyndaky durmuş syýasatyny kämilleşdirmek, abadançylygyň deň paýlanmagyna gönükdirilen adam kapitalynyň ösüşini üpjün etmek we ýokarlandyrmak Çaganyň hukuklaryny durmuşa geçirmek üçin Milli Hereketler meýilnamasynyň 2-nji we 4-nji Maksatlary		
DÖM we wezipeler[73]**: 1.** Garyplygy aradan aýyrmak: 1.3, 1.a; **3.** Jan saglygy we abadan ýaşaýyş: 3.1, 3.2 (3.2.1, 3.2.2), 3.4, 3.7, 3.8; **5.** Gender deňligi: 5.1, 5.2, 5.6; **10.** Deňsizligi aradan aýyrmak: 10.2; 11.Şäherleriň we ilatly ýerleriň durnuklylygy: 11.7		

[72] Türkmenistany durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň milli maksatnamasy (DYÖMM, 2011-2030); Türkmenistanyň durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Prezident maksatnamasy (DYÖPM, 2019-2025).
[73] **Seret**: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld, http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/

<table>
<tr><th colspan="4">Türkmenistanyň we Birleşen Milletler Guramasynyň netijeler matrisasy [2021-2025]</th></tr>
<tr><th>Netijeler we jemler</th><th colspan="2">Indikatorlar, başlangyç maglumatlar, maksatlar, maglumatlar çeşmesi</th><th>Hyzmatdaşlar</th></tr>
<tr><td colspan="4">Sebit esaslary we maksatlary: Aziýa we Ýuwaş umman sebitinde maýyplaryň hakyky hukuklaryny üpjün etmek boýunça Inçhon strategiýasy, 2030-njy ýyla çenli AIDS-e garşy hereketleriň Sebit çarçuwasy, Bütindünýä saglygy goraýyş guramasynyň Temmäkä garşy göreş Çarçuwaly konwensiýasy, Pandemik grippe taýynlygy üpjün etmek boýunça Çarçuwaly maksatnama ; Aziýa we Ýuwaş umman sebirinde Durnukly ösüş ulgamynda 2030-njy ýyl üçin Gün tertibini durmuşa geçirmegiň meýilnamasyny durmuşa geçirmek üçin Sebitleýin ýol kartasy</td></tr>
<tr><td colspan="4">Strategiki ileri tutulýan C: Ýokary hilli, hemmetaraplaýyn we elýeter saglyk, bilim we durmuş taýdan goraglylyk ulgamlary</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Netije 4. 2025-nji ýyla çenli Türkmenistanyň ilaty ýokary hilli we inklýuziw saglyk we durmuş goraglylyk hyzmatlaryndan peýdalanar.
.</td><td colspan="3">4.1 Jyns alamatlary we peýdalanýanlaryň görnüşi boýunça bölünen sosial gorag ulgamlary (ýerli derejedäki sosial hyzmatlary goşmak bilen) tarapyndan içine alnan adamlaryň sany. (DÖM 1.3.1)</td><td rowspan="3">Döwlet edaralaryndan aşakdakylar degişli:
» Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrligi
» Maliýe we ykdysadyýet ministrligi
» Zähmet we ilaty durmuş taýdan goramak ministrligi,
» Bilim ministrligi
» Statistika baradaky döwlet komiteti
» Telewideniýe, radiogepleşikler we kinematografiýa baradaky döwlet komiteti
» Oba hojalygy we daşky gurşawy goramak ministrligi
» Uniwersitetler
» Ylymlar akademiýasy
» Döwlet ätiýaçlandyryş guramasy
Raýat jemgyýetinden / jemgyýetçilik guramalaryndan aşakylary öz içine alýar, ýöne olar bilen çäklenmeýär:
» Häkimlikler, Zenanlar birleşigi, Magtymguly adyndaky Ýaşlar guramasy, KHBS, Kärdeşler</td></tr>
<tr><td>Başlangyç maglumatlar: (ZIDGM, 2018)
Pensiýa
Jemi: 457 392,olardan jyns we ýaşaýan ýeri boýunça dizagrigasiýa:
Erk.: 167 545
Aý.: 289 947
Oba ýeri: 231 459
Durmuş kömek puly (ýaş çaenesi, maýyplar, Beýik Watançylyk urşunyň weteranlary ýa-da olaryň,döwlet kömek pullary) (ZIDGM, 2018)
Jemi: 513464, jyns boýunça dizagregasiýany öz içine almak bilen:
Erk.: 51 793
Aý.: 461 671
Ýerli merkezler arkaly hyzmat edilýän maýyplar we gartaşan adamlar
ZIDGM
Aý.: 1513 (2017)
Erk.: 422 (2017)</td><td>Maksat:
Zähmet we ilaty durmuş taýdan goramak ministrligi tarapyndan berler</td><td>Çeşme:
Statistika baradaky döwlet komiteti, Zähmet we ilaty durmuş taýdan goramak ministrligi (ZIDGM).
BMG- AÝUSYDK, KIKB</td></tr>
<tr><td colspan="3">4.2 Bilim, saglygy goraýyş we durmuş taýdan goraglylyk maksatnamalaryna býudjet çykdajylarynyň jemi içerki önümden paýy % -de (→16.6.1)</td></tr>
</table>

Türkmenistanyň we Birleşen Milletler Guramasynyň netijeler matrisasy [2021-2025]				
Netijeler we jemler	Indikatorlar, başlangyç maglumatlar, maksatlar, maglumatlar çeşmesi			Hyzmatdaşlar
	Başlangyç maglumatlar: JIÖ-den %-i: Bilim: 3,8 Saglygy goraýyş: 1,6% Durmuş goraglylygy: 3,8%	Maksat: 2025 JIÖ-den %-i: Bilim: 5% Saglyk: 5% Durmuş goraglylygy: 5%	Çeşme: Maliýe we ykdysadyýet ministrligi, Statistika baradaky döwlet komiteti, UNISEF, Bütindünýä Banky	arkalaşyklary, Gyzyl Ýarymaý Milli jemgyýeti BMG: » *Ýokarda agzalan müdirliklerden başgalary:* *» ÝUNFPA, HZG, UNISEF, BMG-aýallar, BSGG, BMG-Habitat, HMG*
	4.3 Ýürek-damar kesellerinden, rak, süýji keselinden ýa-da dowamly dem alyş ýollarynyň kesellerinden ölümlilik koeffisiýenti,%-de (→DÖM3.4.1)			
	Başlangyç maglumatlar: Ygtyýarly: (SGDSM,2017) Ölüm howplulygy, 24,5% Erkler: 29,9% Aýallar: 19,7%	Maksat: ýylda 1.5% kemeltmek	Çeşme: Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrligi	
	4.4 Bäş ýaşa çenli ýaşdaky ösüşden yza galýan çagalaryň jyns bölünişikdäki göterimi[74] (DÖM 2.2.1)			
	Başlangyç maglumatlar: B: 11.5 (2016, HIUG-iň netijeleri boýunça täzelener 2019) Erk: 11.4 Aý:11.5 Aşgabat: 7 Ahal: 8 Mary: 10 Balkan: 13 Lebap: 13 Daşoguz: 16	Maksat:Jemi:7% (2025) Welaýatlar boýunça wezipeler soňra kesgitlener	Çeşme: KIKB	

[74]Ösüşiň bökdelmegi: <-2 ýaş üçin ösüş, 5 ýaşyndaky çagalaryň arasyndaky ösüşiň standartlary üçin Bütindünýä saglygy goraýyş guramasy tarapyndan berkidilen medianadan standart gyşarma

<table>
<tr><th colspan="5">Türkmenistanyň we Birleşen Milletler Guramasynyň netijeler matrisasy [2021-2025]</th></tr>
<tr><th>Netijeler we jemler</th><th colspan="3">Indikatorlar, başlangyç maglumatlar, maksatlar, maglumatlar çeşmesi</th><th>Hyzmatdaşlar</th></tr>
<tr><td rowspan="4"></td><td colspan="3">4.5 Bäş ýaşa ýetmedik çagalara hemmetaraplaýyn kliniki ideg bermek üçin IMCI çemeleşmelerini başlangyç saglygy goraýyş hyzmatlarynda we çagalar hassahanalarynda birleşdirmek derejesi (aşakda 5 element berilýär)[75]

• Milli saglyk syýasatlarynda çagalaryň saglygyna we ösüşine toplumlaýyn çemeleşmäni kabul etmek.
• IMCI standart kliniki görkezmeleriň ýurduň zerurlyklaryna we şertlerine görä uýgunlaşdyrylmagy.
• ILSK edaralarynda we çagalar hassahanalarynda lukmançylyk kömegini bermegiň hilini IMCI pudagynda lukmançylyk işgärlerini okatmak we diplomdan öňki we soňky taýýarlyk okuwlaryny girizmek arkaly ýokarlandyrmak.
• ILSK edaralaryny we çagalar hassahanalaryny zerur bolan derman serişdeleri, enjamlar we IMCI boýunça maglumat materiallary bilen üpjün etmek.
• Ilkinji saglygy goraýyş ILSK we çagalar hassahanalary derejesinde IMCI-iň ornaşdyrylmagyna ýolbaşçylyk we gözegçilik etmek ulgamyny kämilleşdirmek
(4 ballyk şkalada baha bermek: 4. Doly tamamlandy; 3. Bölekleýin; 2. Ýeterlik däl; 1. Tamamlanmady / Gowşak ýetirilmedi)</td><td rowspan="4"></td></tr>
<tr><td><u>Başlangyç maglumatlar</u>:
1:bölekleýin, ähli düzüm bölekler däl</td><td><u>Maksat</u>:
3: azyndan 3 düzüm bölek hereket edýär; ILSK edaralaryň 15%-e we hassahanalaryň 20%-e IMNCI-ni ornaşdyrmagy başlaýarlar</td><td><u>Çeşme</u>:
Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrligi;
BSGG;
UNISEF</td></tr>
<tr><td colspan="3">4.6 Maşgalany meýilleşdirmek zerurlygyny häzirki zaman usuly arkaly kanagatlandyrylýan köpeliş ýaşyndaky (15–49 ýaş) aýallaryň paýy</td></tr>
<tr><td>Maksat: 50%</td><td>Maksat: 50%</td><td>Источник: HIUG, отчет РЗ центра</td></tr>
</table>

[75]IMCI – bu tutuş çaganyň abadançylygyna gönükdirilen çagalaryň saglygyna ulgamlaýyn çemeleşmekdir. IMCI maksady ölümliligi, keselçiligi we maýyplygy peseltmekden, şeýle hem bäş ýaşa çenli çagalaryň ösüşini gowulandyrmaga ýardam bermekden ybaratdyr. IMCI maşgalalar, jemgyýetler we lukmançylyk edaralary tarapyndan tarapyndan görülýän hem öňüni alyş, hem bejeriş çärelerini öz içine alýar. Seret: BSGG/ UNISEF täze doglan bäbekleriň we çagalaryň kesellerini ulgamlaýyn ýöredişi Integrated Management of Neonatal and Childhood Illness (IMNCI), 2019.

Türkmenistanyň we Birleşen Milletler Guramasynyň netijeler matrisasy [2021-2025]				
Netijeler we jemler	Indikatorlar, başlangyç maglumatlar, maksatlar, maglumatlar çeşmesi			Hyzmatdaşlar
	4.7 Inçekesel bilen kesellänleriň her 100,000 adama göterimi (DÖM 3.3)			
	Başlangyç maglumatlar: 32.9 (2019)	Maksat: Soň kesgitleniler	Çeşme: Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrligi	
	4.8 0-5 ýaşly çagalar üçin irki gatyşma hyzmatlaryny berýän etraplaryň paýy			
	Başlangyç maglumatlar: - 14% ()	Maksat: 40%	Çeşme: Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrligi	

Çaklamalar
1. Milli we ýerli hyzmatdaşlar maglumatlary hyzmatyň hilini ýokarlandyrmak boýunça çözgütleri kabul etmek üçin ulanýarlar
2. Hökümet milli saglygy goraýyş we durmuş goraglylyk maksatnamalaryny işläp taýýarlamagy we maliýeleşdirmegi goldaýar.

Deslapky aralyk netijeler
- Saglygy goraýşy we durmuş goraglylygy maliýeleşdirmegi öz içine almak bilen kanunçylyk we kadalaşdyryjy-hukuk binýady güýçlendirildi.
- Dolandyryş çözgütlerini kabul etmek, maglumatlary ýygnamak we seljermek ulgamy (jyns, ýaş, sosial goragsyzlyk boýunça bölünmedik maglumatlar) kämilleşdirildi.
- Aýal-gyzlara, çagalara, ýetginjeklere, maýyplara we beýleki goragsyz toparlara gönükdirilen sagdyn durmuş ýörelgeleri, keseliň öňüni almak, sosial gorag baradaky maglumatlara elýeterliligi giňeltmek üçin ulgam we mehanizmler güýçlendirildi.
- MOH, PPP, RH, inçekesel, AIW, AIDS, NCD we ýokanç keseller boýunça strategiýalaryň milli maksatnamalaryny netijeli we durnukly durmuşa geçirilmek.
- Ýerli derejede ýokary hilli, inklýuziw we durmuş hyzmatlary bermek üçin durmuş goraglylyk ulgamy girizildi

Türkmenistanyň we Birleşen Milletler Guramasynyň netijeler matrisasy [2021-2025]				
Netijeler we jemler	Görkezijiler, esasy maglumatlar, maksatlar, maglumatlar çeşmesi			Hyzmatdaşlar
Milli ileri tutulýan ugur[76]: DYÖMM: Milli ykdysadyýetiň innowasion ösüşine ýetmek, serişdeleri we energiýa tygşytlaýjy we ekologiýa taýdan arassa önümleri öndürmäge ukyply ýokary öndürijilikli pudaklary we ulgamlary döretmek; Durmuş hyzmatlarynyň hilini ýokarlandyrmagyň netijesinde adam kapitalynyň ýokary derejesini üpjün etmek; Türkmenistanyň halkara ykdysadyýetiniň pudaklaryna depginli we giňden utgaşmagyny üpjün etmek. DYÖPM: 1. Türkmenistanda pudaklaryň durnukly diwersifikasion ykdysady we maliýe ösüşini üpjün etmek; 2. Täze önümçilikleri we pudaklary göz öňüne tutmak arkaly, ykdysadyýetiň maksatly pudaklarynyň çalt ösmegi; 3. Durmuş derejesini ýokarlandyrmak, adamlara gönükdirilen sosial syýasaty kämilleşdirmek we maddy serişdeleriň adalatly paýlanmagyna gönükdirilen adam kapitalynyň ösüşini üpjün etmek. Çaganyň hukuklary boýunça ZGS 3 Maksady				
DÖM we wezipeler[77]**: 4.** Ýokary hilli bilim: 4.1, 4.2, 4.3, 4.5; 5. Gender deňligi: 5.1, 5.5, 5.a; **8**. Mynasyp zähmet we ykdysady ösüş: 8.3, 8.5, 8.6; 8.8; **10**. Deňsizligi azaltmak: 10.1, 10.2				
Sebit çygyrlary we maksatlary: Birleşen Milletler Guramasynyň Merkezi Aziýanyň ykdysadyýetleri üçin ýörite maksatnamasy (SPECA), Merkezi Aziýanyň sebitleýin ykdysady hyzmatdaşlygy (CAREC) maksatnamasy; Aziýa-Ýuwaş ummany sebitinde durnukly ösüş üçin 2030-njy ýyla çenli döwür üçin Gün tertibini durmuşa geçirmek boýunça sebitleýin ýol kartasy.				
Strategiki ileri tutulýan ugur C: Ýokary hilli, öz içine alyjy we elýeter saglygy goraýyş, bilim hyzmatlary we durmuş goraglylygy				
Netije 5. 2025-nji ýyla çenli bilim we hünär taýýarlygy ulgamy, köp ugurly ykdysadyýet we has uly sosial integrasiýa we durnuklylyk şertlerinde üstünlikli işlemek üçin ilatyň başarnyklaryny we bilimlerini emele getirýär.	5.1 Jyns taýdan (DÖM 4.1.1) okamak we matematika endikleriniň iň pes derejesine ýeten çagalaryň we ýaşlaryň paýy			döwlet edaralary öz içine alýar, emma diňe bu görkezilenler bilen çäklenmeýär: » Bilim ministrligi » Zähmet we ilaty durmuş taýdan goramak ministrligi » Maliýe we Ykdysadyýet ministrligi » Döwlet statistika komiteti » Ylymlar akademiýasy, Milli bilim instituty, ylmy-barlag institutlary Raýat jemgyýeti /DDG öz içine alýar, emma diňe bu görkezilenler bilen çäklenmeýär: » Kärdeşler arkalaşyklary » Ýaşlar guramasy, Zenanlar bileleşigi, Senagatçylar we telekeçiler bileleşigi » Keýik Okara, Ýenme » Iş berijileriň guramalary
	Esasy maglumatlar: HIUG 6	Maksat: Esasy maglumatlar belli bolandan soň kesgitlenmeli.		
	5.2 Jyns taýdan (DÖM 4.2.2) bölünen guramaçylykly bilim görnüşlerine (mekdebe kabul edilmegiň resmi ýaşyna ýetmezden bir ýyl öň) gatnaşmagyň paýy			
	Esasy maglumatlar: Jemi 46.2% (2016, HIUG 2019 netijelerine görä täzelener) Aşgabat şäheri - 91,6 Ahal welaýaty - 37.4 Mary welaýaty - 41.2 Balkan welaýaty - 63.8	Maksat: Ýurt boýunça 80% 2030-njy ýyla çenli DÖM maksat - 100%	Çeşme: HIUG	

[76] Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşi boýunça milli maksatnama (DÖMM, 2011-2030); Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň Prezident maksatnamasy (DÖPM, 2019-2025)
[77] Seret: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld, http://unstats.un.org/sdgs/indicators/indicators-list/

Türkmenistanyň we Birleşen Milletler Guramasynyň netijeler matrisasy [2021-2025]				
Netijeler we jemler	Görkezijiler, esasy maglumatlar, maksatlar, maglumatlar çeşmesi			Hyzmatdaşlar
	Lebap welaýaty - 54.2 Daşoguz welaýaty - 25			» BMG: HZG, BMGÖM, ÝUNESKO, daşky gurşaw boýunça BMG, UNFPA, UNISEF, BSGG, BMG-Habitat, MHG
	Esasy maglumarlar: Aýal.	Maksat:		
	Esasy maglumatlar: Erkek.	Maksat:		
	5.3 Ulularyň we ýaşlaryň soňky 12 aýda jyns taýdan bölünen okuwyň we hünär taýdan taýýarlygyň görnüşlerine gatnaşmagynyň derejesi, welaýatlar (→ DÖM 4.3.1)			
	Esasy maglumatlar: Statistika boýunça döwlet komiteti tarapyndan hödürlener	Maksat: Ýylda 5% ýokarlanar (2025)	Çeşme: Statistika boýunça döwlet komiteti Senagatçylar we telekeçiler bileleşigi	
	Esasy maglumarlar: Aýal	Maksat:		
	Esasy maglumarlar: Erkek	Maksat:		
	5.4 Okamaýan, işlemeýän we başarnyklary bolmadyk ýaşlaryň (15-24 ýaş aralygy) paýy, jyns taýdan bölünen (seret. 3.d) (DÖM 8.6.1)			
	Esasy maglumatlar: aýallar boýunça MICS 2019-dan garaşylýar. VNR-de bu görkeziji boýunça kesgitlemesi we maglumat çeşmeleri (8.2%) 2020-nji ýylda DÖM-laryň kesgitlemesi bilen deňeşdiriler.	Maksat: Esasy maglumatlar barlanylandan soň kesgitlenmeli (2025)	Çeşme: MICS (diňe aýallar üçin) we/ýa-da zähmet güýjüniň barlagy Statistika boýunça döwlet komiteti	
	Esasy maglumarlar: Aýal	Maksat: Indi kesgitlenmeli		

Türkmenistanyň we Birleşen Milletler Guramasynyň netijeler matrisasy [2021-2025]				
Netijeler we jemler	Görkezijiler, esasy maglumatlar, maksatlar, maglumatlar çeşmesi			Hyzmatdaşlar
	Esasy maglumarlar: Erkek	Maksat: Indi kesgitlenmeli		
	5.5 Iş üpjünçiliginiň halkara ülňülerine we gender deňligine laýyklykda ykdysadyýetiň belli bir uglewodorod däl pudaklary üçin işlenip düzülen we ornaşdyrylan, zähmet bazarynda işjeň syýasata gönükdirilen maksatnamalaryň sany (→ DÖM 8.b.1)			
	Esasy maglumatlar: 2 Türkmenistanda iş üpjünçilik ulgamyny kämilleşdirmegiň hem-de täze iş orunlaryny döretmegiň 2015-2020-nji ýyllar üçin maksatnamasy we ony durmuşa geçirmek boýunça çäreleriň meýilnamasy; Türkmenistanda 2017-2020-nji ýyllar üçin maýyplygy bolan adamlary zähmet we iş bilen üpjün etmek babatynda hukuklaryň doly durmuşa geçirilmegini amala aşyrmak boýunça çäreleriň meýilnamasy	Maksat: 3	Çeşme: Zähmet we ilaty durmuş taýdan goramak ministrligi, Bilim ministrligi, Senagatçylar we telekeçiler bileleşigi	
	5.6 Halkara ülňülerine laýyklykda zähmet we iş üpjünçiligi babatynda milli kanunçylygyň we kadalaryň sazlaşyk derejesi (→ DÖM 8.8.2)			

Türkmenistanyň we Birleşen Milletler Guramasynyň netijeler matrisasy [2021-2025]				
Netijeler we jemler	Görkezijiler, esasy maglumatlar, maksatlar, maglumatlar çeşmesi			Hyzmatdaşlar
	(4 ballyk derejede baha berlen: 4. Doly ylalaşyldy; 3. Bölekleýin; 2. ýeterlik däl; 1. Ýerine ýetirilmedi/Ýaramaz ýerine ýetirilen)			
	Esasy maglumatlar: 3	Maksat: 4	Çeşme: Zähmet we ilaty durmuş taýdan goramak ministrligi HZG bahalandyrmalary we hasabatlary	

Çaklamalar

1. Mekdebe çenli we ýokary bilimden, şeýle hem resmi däl bilim standartlaryndan başlap, bilimiň hilini ýokarlandyrmakda hökümetiň ýokary jogapkärçiligi

2 Inklýuziw bilimiň milli konsepsiýasy kabul edilen

3. Iş üpjünçiligi maksatnamalary we iş üpjünçiligini güýçlendirmek babatyndaky kanunçylyk we döwlet üpjünçiligi halkara ülňülerine laýyk gelýär

Deslapky* aralyk netijeler*:

- *ähli çagalar, şol sanda mümkinçilikleri çäkli bolan çagalaryň ýokary hilli mekdebe çenli bilime mümkinçiligi giňeldildi.*
- *funksional okuw mümkinçiliklerini (esasy sowatlylyk we san ýaly) we häzirki zaman durmuş endiklerini (sosial we emosional başarnyklar, döredijilikli çemeleşme, meseleleri çözmek, durmuş endikleri), şol sanda ähli çagalaryň hünäre ugrukdyrylmagyny nazara almak* bilen, *bilimiň hilini üpjün etmek üçin umumy orta bilim ulgamy berkidildi.*
- *Inklýuziw bilimiň milli konsepsiýasy netijeli kabul edildi we netijeli durmuşa geçirilýär.*
- *Hünär okuwy, başlangyç, orta, ýokary we dowamly bilim ulgamy pugtalandyrylýar we zähmet bazarynyň zerurlyklaryny göz öňünde tutýar*
- *Jemgyýetçilik iş hyzmatlaryny güýçlendirmek we hususy işe alyş edaralary üçin mümkinçilikleri giňeltmek ýaly iş üpjünçiligi ulgamy kämilleşdirildi.*
- *Zähmet bazaryny* seljermegi *we aýal-gyzlaryň, ýaşlaryň we raýatlaryň ejiz* toparlarynyň *iş üpjünçiligi boýunça işjeň çäreleriniň milli strategiýasynyň işlenip düzülmeginiň çaklanylmagyny öz içine alýan zähmet bazary syýasatynyň işlenip düzülmeginiň netijeli ulgamy döredildi.*

Goşundy B. Hukuk goşundysy

1. Bu Hukuk Goşundy, 2021-2025-nji ýyllar üçin Durnukly Ösüş boýunça Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasyny durmuşa geçirmekde ýurdy goldaýan Türkmenistanyň hökümeti bilen BMG-nyň her bir guramasynyň arasyndaky gatnaşyklar üçin kanuny esas bolup durýan hyzmatdaşlyga ýa-da ýardam şertnamalaryna ýa-da beýleki şertnamalara degişlidir.
2. Türkmenistanyň hökümeti (mundan beýläk "Hökümet" diýlip atlandyrylýar) şu şertnamalaýyn gatnaşyklary baglaşdy:

BMG edarasy	Ylalaşyk
HZG	Halkara zähmet guramasynyň konstitusiýasy - 1993-nji ýylyň 24-nji sentýabryndan bäri Halkara Hyzmatdaşlyk Guramasyna agzalyk
HMG	1998-nji ýylyň 10-njy iýunynda gol çekilen Türkmenistanyň hökümeti bilen Halkara migrasiýa guramasynyň arasynda hyzmatdaşlyk etmek hakyndaky ylalaşyk
BMGÖM	1993-nji ýylyň 5-nji sentýabrynda gol çekilen Türkmenistanyň hökümeti bilen BMG-niň ýardam etmek boýunça Ösüş Maksatnamasynyň arasynda standartlyk esaslaýyn Ylalaşyk. Ylalaşygyň 1-nji maddasynyň 2-nji bölümine laýyklykda, kabul edilýän degişli kararnamalara we BMGÖM dolandyryjy edaralarynyň çözgütlerine görä, we BMGÖM-iň zerur bolan serişdeleri bar bolan şertlerinde BMGÖM Hökümete ýardam berýär, üpjün edýär we kabul edýär. Hususan-da, BMGÖM Dolandyryjy Geňeşiniň 2005-nji ýylyň 28-nji ýanwaryndaky 2005/1 belgili karary bilen täze Maliýe Düzgünnamalary we Düzgünleri tassyklandy we olar bilen birlikde BMGÖM-ä täze umumy ýurt meýilnamalaşdyryş amallaryny doly durmuşa geçirmäge mümkinçilik berýän "ýerine ýetiriş" we "durmuşa geçirmek" täze kesgitlemeleri tassyklandy. BMG-nyň Durnukly Ösüş Toparyny ýönekeýleşdirmek we sazlaşdyrmak başlangyjy bilen ýüze çykýar. Bu karary göz öňünde tutup, şu Ylalaşyga laýyklykda kabul edilen çarçuwaly meýilnamasy (Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasynyň bir bölegi bolup durýar we bu resminama salgylanylýar) bilen bilelikde Hyzmatdaşlyk çäkleri Ýardam bermek boýunça standartlyk esaslaýyn Ylalaşykda görkezilen taslama resminamasyny emele getirýär.
UNFPA	1993-nji ýylyň 5-nji sentýabrynda gol çekilen Türkmenistanyň hökümeti bilen BMG-niň ýardam etmek boýunça Ösüş Maksatnamasynyň arasynda standartlyk esaslaýyn Ylalaşyk, mutatis mutandis, UNFPA-nyň işi we işgärleri babatynda peýdalanylýar hem-de 2014-nji ýylyň 25-nji sentýabrynda Türkmenistanyň hökümeti bilen BMG-niň Ilat gaznasynyň arasynda gol çekilen Özara düşünişmek hakyndaky Ähtnama bilen tassyklanýar.
BMGBÝOK	1998-nji ýylyň 4-nji martynda gol çekilen Türkmenistan hökümeti bilen BMG-nyň Bosgunlar boýunça Ýokary komissarynyň arasynda hyzmatdaşlyk etmek boýunça Ylalaşyk
UNISEF	1995-nji ýylyň 11-nji fewralynda gol çekilen Türkmenistanyň Hökümeti bilen Birleşen Milletler Guramasynyň Çagalar Gaznasynyň UNISEF-iň arasynda hyzmatdaşlyk etmek baradaky esasy Ylalaşyk (HEY).
UNIDO	2015-nji ýylyň 4-nji maýynda Aşgabatda gol çekilen Türkmenistanyň Hökümeti bilen BMG-niň Senagat Ösüşi boýunça Guramasynyň arasynda hyzmatdaşlyk etmek baradaky Bilelikdäki jarnamasy
BMG NJE	*mutatis mutandis*[78] ulanylýar. 1993-nji ýylyň 5-nji sentýabrynda gol çekilen Türkmenistanyň Hökümeti bilen BMG-niň Ösüş Maksatnamasynyň arasynda ýardam etmek baradaky standartlyk esasy Ylalaşyk(ÝSEY).

[78] Girizilen üýtgetmelere garamazdan esaslyk ylalaşygy üýtgewsiz galýar

BMG edarasy	Ylalaşyk
BMG-niň Betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak boýunça edarasy	Betbagtçylyklaryň töwekgelçiligini azaltmak boýunça Sendai çarçuwaly maksatnamasynyň durmuşa geçirilmegi baradaky Ylalaşyk ara alnyp maslahatlaşylýar.
BSGG	1995-nji ýylyň 2-nji noýabrynda gol çekilen Türkmenistanyň Hökümeti bilen Bütindünýä saglygy goraýyş guramasynyň arasynda tehniki tejribe bermek üçin hyzmatdaşlygy ýola goýmak baradaky esasy Ylalaşyk. Türkmenistanyň Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrligi bilen BSGG-nyň Sebit wekilhanasynyň arasynda hyzmatdaşlyk etmek baradaky iki ýyllyk Ylalaşygy
BMG-nyň ähli edaralary, şol sanda FAO, HZG, OHCHR, UNAIDS, UNCTAD, ECE, UNEP, ESCAP, UN-Habitat, UNOPS: BMG-niň düzüm edaralarynyň ygtyýarly dolandyryş edaralarynyň degişli we ulanyp boljak kararnamalaryna we çözgütlerine laýyklykda Hökümete ýardam berler, ygtyýar berler.	

a. Birleşen Milletler Guramasynyň ulgamynyň gol çekýän her bir edarasyna deşişlilikde Hyzmatdaşlygyň çarçuwaly maksatnamasy, Birleşen Milletler Guramasynyň ulgamynyň degişli edarasy bilen kabul ediji ýurduň hökümetiň arasyndaky esasy Ylalaşyga laýyk tertipde okalar, düşündiriler we durmuşa geçiriler.

b. Hökümet B goşundynyň Hyzmatdaşlygyň esaslary baradaky 1-nji bölümde görkezilen Hyzmatdaşlyk we ýardam etmek baradaky ylalaşygyň düzgünleri bilen bagly borçnamalaryny ýerine ýetirer.

c. Bu ylalaşyklara zyýan bermezden, edaralary we iş sapary döwründe olaryň wezipeli şahslarynyň, şeýle-de bilermenleriniň emläkleri, gaznalary we serişdeleri bilen baglylykda Hökümet Birleşen Milletler Guramasynyň artykmaçlyklary we eldegrilmesizligi baradaky Konwensiýasynyň (“Umumy konwensiýa”) ýa-da Ýöriteleşdirilen edaralaryň artykmaçlyklary we eldegrilmesizligi baradaky Konwensiýanyň (“Ýöriteleşdirilen edaralar baradaky Konwensiýa”) degişli düzgünlerini ulanýar.

d. Hökümet, şeýle hem, Edaralaryň we olaryň Edaralaryň adyndan hyzmatlary amala aşyrýan wezipeli şahslaryna, şeýle-de beýleki şahslara Edaralaryň we Hökümetiň arasynda hyzmatdaşlyk we ýardam etmek baradaky ylalaşyklarda beýan edilen artykmaçlyklar, eldegrilmesizlik we ýeňillikler bilen üpjün edýär. Mundan başga-da, Birleşen Milletler Guramasynyň meýletinçileriniň hemmesiniň Edaralaryň wezipeli şahslary bilen deň bolmalydygy we Umumy konwensiýa ýa-da Ýöriteleşdirilen edaralar baradaky konwensiýa laýyklykda şeýle şahslara berlen artykmaçlyklardan we eldegrilmesizliklerden peýdalanmalydygy göz öňüne tutulýar. Degişli edaranyň ýa-da onuň wezipeli şahslarynyň, geňeşçileriniň we edaranyň adyndan hyzmatlary hödürleýän şahslaryň gödek sowuk-salalygy ýa-da bukanun hereketi netijesinde islendik arzalaryň we borçnamalaryň hyzmatdaşlyk we ýardam etmek baradaky ylalaşyklarda göz öňüne tutulan amallardan ýuze çykan ýagdaýlarynda hökümet we belli bir Edara ylalaşyga gelen halatlaryndan başga ýagdaýlarda, Hökümet islendik Edara we iş saparlary döwründe Edaralaryň adyndan hyzmatlary ýerine ýetirýän olaryň wezipeli şahslaryna, bilermenlerine beýleki şahslara üçünji taraplar tarapyndan berilip biläýjek arzalara garamaga, we hyzmatdaşlyk we ýardam etmek baradaky ylalaşyklaryň işi bilen baglylykda ýüze çykýan islendik arzalar we borçnamalar boýunça jogapkärçilikden boşatmaga jogapkärçilik çerýär.

e. Ýokarda agzalan düzgünleriň umumy häsiýetine zyýan bermezden, Hökümet Edaralar tarapyndan üpjün edilýän, ýöne Hökümetiň gözegçiliginde bolan ýa-da ulanýan ulaglar babatynda ýurduň kanunçylygyna laýyklykda Edaralary raýat jogapkärçiliginden ätiýaçlandyrýar ýa-da boşadýar.

f. Şu Ylalaşykda hiç zat BMG-dan ýa-da onuň Edaralaryndan ýa-da Guramalaryndan peýdalanýan artykmaçlyklaryndan ýa-da eldegrilmesizliklerinden daşlaşdyrylmagyny ýa-da şu Ylalaşykdan gelip çykýan jedeller bilen baglanyşykly haýsydyr bir ýurduň kazyýetleriniň ygtyýarlyklaryny kabul etmegini göz öňünde tutmaýar».

g. 1946-njy ýylyň 13-nji fewralyndaky Birleşen Milletler Guramasynyň Ýeňillikler we eldegrilmesizlik baradaky Konwensiýasyna ýa-da 1947-nji ýylyň 21-nji noýabryndaky Ýöriteleşdirilen edaralaryň

artykmaçlyklary we eldegrilmesizligi baradaky Konwensiýa laýyklykda bu resminamada ýa-da onuň bilen baglylykda hiç bir zat Birleşen Milletler Guramasynyň we onuň kömekçi edalarynyň, şol sanda Bütindünýä Azyk maksatnamasynyň artykmaçlyklaryndan we eldegrilmesizliginden daşlaşdyryldy hasap edilip bilinmez, ýdegişli ýagdaýlara görä we bu resminamanyň hiç hili düzgünleri, Institusional şertnama ýa-da islendik Borçnamalar belli bir derejede bu hili artykmaçlyklara we eldegrilmesizlige garşy gelýän derejede düşündirilip ýa-da ulanylyp bilinmez.